С(Аз2)
орт. Ш.16

АБДУЛЛА ШАИГ

Гочполад

КӘНҸЛИК - 1977

С(Аз2)
орт. Ш.16

АБДУЛЛА ШАИГ

Гочполад

Мәҹбури нүсхә

Фиридунбәј Көчәрли адына
Азәрб. Дөвләт Республика
УШАГ КИТАБХАНАСЫ
Инв. № 36466

КӘНҸЛИК БАКЫ · 1977

Тәртиб едәни
Филолокија елмләри доктору
Камал Талыбзадә

А $\frac{70301}{М\ 653\ (12)-77}$ 41—77 © „Кәнчлик" 1977

ЈЕРИ ҮРӘКЛӘРДӘДИР

Бизим һәрәмизин гәлбиндә өзүнәмәхсус бир Шаиг кушәси вар. Һәмишә фүсункар, һәмишә тәравәтли бир кушә. Бәлкә дә о мунис кушәнин тәмәли һәрәсиндән бирчә бејт хатырладылан бу бакир ше'рләрлә гојулуб?

Ај пипији ган хоруз,
Көзләри мәрчан хоруз!

Ала-була боз кечим,
Ај гоша бујнуз кечим!

Дедим гачма, көзәл гузум,
Сәни мән бәсләрәм өзүм!

Гәләмә алынмасындан артыг 70 ил кечән бу ше'рләрдә о гәдәр мәлаһәт вар ки, бағча јашлы балаларын ширин дилиндән, дузлу додагларындан сүзүлүб кәләндә елә билирсән ки, онларын Шаиг бабасы бу күн дә јашајыр вә һәмин ше'рләрини дә көрпәләрин сәһәрчијиндә охунмаг үчүн дүнән јазмышдыр...

Доғма вәтән торпағына, зәһмәткеш инсанлара, Азәрбајчанын зәнкин тәбиәтинә сонсуз мәһәббәт ашылајан ушаг ше'рләри гәлбимиздәки Шаиг кушәсинин һеч вахт унудулмаз ән чазибәдар хатирәләриндән биридир. Заман кечдикчә бу кушә тәзә-тәзә лирик ше'р, һекајә, поема, повест, роман вә пјесләрлә даһа да зәнкинләшмиш, гәлб саһибләрини дә уча бәшәри идеаллар, зәриф инсани һиссләр вә јүксәк дујғуларла зәнкинләшдирмишдир. Бу күн Азәрбајчанда беш јашлылардан тутмуш јетмиш беш јашлыларадәк охучуларын елә бир нәсли јохдур ки, Абдулла Шаиг јарадычылығындан мәһз бу мә'нада бәһрәләнмәмиш олсун. Биздә елә бир охучу тапмаг мүмкүн дејил ки, онун гәлбиндә һәмишә нурлу вәтәнпәрвәрлик идеалларына тәшвиг едән, мүбаризәјә, сәадәтә, инсанлыға, көзәллијә чағыран Шаиг кушәси олмасын.

Гүввәтли вә чохчәһәтли истe'дада малик олан Абдулла Шаиг (1881—1959) Азәрбајчан әдәбијјаты вә ичтимаи фикри тарихиндә

јорулмаз маариф хадими, көркәмли шаир, насир, драматург вә мү-
тәрчим кими мәшһурдур. О, XX әсрин гүдрәтли әдәби сималары:
Сабир, Сәһһәт, Чавид вә Һади илә тәгрибән ејни илләрдә кениш ја-
радычылыг мејданына атылмыш, онларла мәсләк, әгидә вә мүбаризә
досту олмуш, парлаг јазычы истедады вә сарсылмаз халг мүәллими
еһтирасы илә зәһмәткешләрин сәадәти, хошбәхтлији уғрунда чарпыш-
мышдыр. А. Шаигин ингилабдан хејли әввәл, һәлә 25—30 јашларында
чаван икән јаздығы бир сыра ушаг ше'рләри, «Мәктуб јетишмәди»,
«Көч» гәбилиндән олан реалист нәср әсәрләри XX әср Азәрбајчан
әдәбијјатынын классик нүмунәләри сырасында шәрәфли јер тутур.
А. Шаигин ушаглар үчүн јазылмыш тәкрарсыз әсәрләри Азәрбајчан
ушаг әдәбијјатынын тарихиндә һәмишә Шаиг әтри, Шаиг рәнкләри
илә сечилән әсаслы бир мәрһәләни тәшкил едир. 1905-чи ил ингила-
бындан сонра фәалијјәти кенишләнмиш јени типли Азәрбајчан мәк-
тәбләриндә тәдрис просеси Шаиг мүәллимин хүсуси зөвг вә психоло-
жи һәссаслыгла јазылмыш дәрсликләри олмадан тәсәввүр едилмә-
дији кими, Совет Азәрбајчан театрынын репертуары да онун «Нүша-
бә», «Хасај», «Елоғлу», «Вәтән», «Бир саат хәлифәлик», «Фитнә»,
«Ана» пјесләри олмадан чох јохсул көрүнәрди.

А. Шаигин «Араз» романы нәсримиздә сосиалист ингилабы мөв-
зусунун кениш епик лөвһәләрдә мүвәффәгијјәтли бәдии һәллини көрән
гијмәтли әсәрләрдән биридир. Әдиб өзү вахтилә јазмышды: «Роман-
дакы мүһүм һадисәләр Бакынын нефт рајонларындан бириндә дүнјаја
кәлиб орада јетишән вә өз фәалијјәтини дә орада давам етдирән бир
фәһләнин һәјат вә мүбаризәси илә әлагәдар верилмиш, әсас мәгсәд дә
онун синфи шүурунун ојанмасыны вә ингилаби һәрәката гошулмасы-
ны көстәрмәк олмушдур». Мүәллифин гејдләриндә дејиләнләрлә јана-
шы, «Араз» дәрин үмумиләшдирмә гүввәсинә малик бир роман олуб,
Болшевикләр Партијасынын рәһбәрлији алтында Бакы пролетариаты-
нын ичтимаи әдаләтсизлик әлејһинә, сосиализмин гәләбәси уғрунда
мүбаризәсини «әсримизин әсил гәһрәманлары» олан чанлы инсан
сурәтләри әсасында әкс етдирир.

А. Шаиг јарадычылығынын чох санбаллы бир һиссәсини ушаглар
вә кәнчләр үчүн јазылмыш әсәрләр тәшкил едир. «Кәнчлик» нәшриј-
јатынын охучулара тәгдим етдији «Гочполад» китабы әдибин јени-
јетмәләрә үнванланмыш әсәрләри дәрјасындан бир дамладыр. Лакин
бә'зән дамланын тәһлили бир нәһрдәки сујун тәркиби, маһијјәти һаг-
гында тәсәввүр јаратдығы кими, бу китабдакы әсәрләр дә А. Шаигин
сәнәткар гајәси, севимли мөвзулары, образлары вә бәдии тәсвир васи-
тәләри һаггында мүәјјән тәсәввүр ојадыр.

Зәманәмизин ән көркәмли совет сәнәткарларындан бири, Ленин
мүкафаты лауреаты Едуардас Межелајтис өзүнүн «Кечә кәпәнәк-

ләри» китабында јазыр ки, «Охучу шаирин өвладыдыр. Шаир охучу-суна күнәши көстәрмәли—ону тәрбијә етмәлидир». Елә бил ки, бу сөзләр өз шүурлу өмрүнү башдан-баша халг маарифинә, јетишмәкдә олан нәслин идеја-естетик тәрбијәсинә һәср етмиш А. Шаигин јарадычылығы һаггында дејилмишдир. Онун «Гочполад», «Тапдыг Дәдә», «Зәһмәт вә Зинәт», «Әдһәм» кими поемаларыны мүталиә едән кәнч охучу һәр шејдән әввәл мүдрик сәнәткарын инсан вүгары, азадлыг идеалы, мәсләк ешги, вәтәнпәрвәрлик, ел намусу вә јарадычы зәһмәт һаггында гәнаәтләри дүнјасына говушуб онлары мәнимсәјир. Јазылма вахтлары арасында бә'зән узун илләрин фәрги олса да, халгын һәјаты илә дәриндән бағлылыг, мәһз бу зәмин үзәриндә учалан хәлгилик һәмин әсәрләрин һамысы үчүн сәчијјәвидир. Халг гәһрәманлыг дастанларымызын руһуну мүһафизә едән «Гочполад»ын, мәнзум нағыл кими ишләнмиш «Тапдыг Дәдә»нин, аллегорик үслубда гәләмә алынмыш «Зәһмәт вә Зинәт»ин мүсбәт гәһрәманлары зүлм вә истисмар дүнјасында зәһмәткеш инсанларын нәсиби олмуш ағыр күзәраны јахшылашдырмаға чалышан пак гәлбли инсанлар, чәсур гәһрәманлардыр. Гочполадын да, Асланын да, Тапдыг Дәдәнин дә амалы бирдир: голузорлулара, дәрәбәјләрә, залымлара гаршы чыхмаг, јохсуллары, мәзлумлары, зәһмәт адамларыны мүдафиә етмәк. Бу јолда онлар һәр шејдән кечмәјә, јери кәлдикдә һәтта һәјатларыны белә гурбан вермәјә һазырдырлар.

Нә бөјүкдүр елин дәрди!
Халг күл әкди, тикан дәрди.
Онун дағдан ағыр дәрди
Елоғлу Аслана дүшәр...

Халгын чохәсрлик азадлыг арзулары илә гајнајыб гарышмаг, бу арзуларын һәјата кечирилмәси үчүн ода, алова атылмаг, ел дәрди, чамаат гајғысы чәкмәк, инсанларын дағдан ағыр дәрдләринә чарә тапмаг А. Шаигин мүсбәт гәһрәманларынын һамысы үчүн сәчијјәви кејфијјәтдир.

«Гочполад» поемасындакы ел икиди Аслан, А. Шаигин бир ше'риндә «дағлар султаны» кими тәрәннүм олунан чобан Полад, ел ашығы Тохтамыш, сәчијјәсинин бә'зи хүсусијјәтләри илә халг гәһрәманы Гачаг Нәбинин өмүр-күн вә мүбаризә јолдашы Һәчәри јада салан Күлјаз вә Чимназ кими зәһмәткеш, гејрәтли, намуслу оғлан вә гызлар Гәзәнфәр хана вә онун сојғунчу дәстәләринә гаршы амансыз дөјүшләрдә мәтинләшән чанлы бәдии сурәтләрдир. Халг мүдриклијинин, кениш гәлблилијин тимсалы олан Тапдыг Дәдә, Әдһәм кими гәһрәманларын хәјанәт, тамаһкарлыг вә рәзаләтә гаршы мүбаризәси онларын характерләринин тәшәккүлүнү шәртләндирән әсас амилләрдәндир.

А. Шаигин епик нөвдә дә, драматик жанрда да јаздығы әсәрләриндә һәмишә бир шаиранәлик, көзәллик вә чазибәдарлыг вардыр.

Күнәш јорғун пәри кими чәкилдикчә гәрбә сары,
Ал шәфәгләр көј узүндә дәниз кими далғаланыр;
Чөкүр ахшам гәриблији; көјүн әлван булудлары
Мин бир рәнкә бојанараг, үфүгләрдә сөнүр-јаныр.
Гурд-гуш кирир јувасына, сәссизлијә далыр һәр јан.
Чәкилдикчә сон шәфәгләр тәпәләри алыр думан.

Бүтүн колорити илә «Гочполад» поемасы гәһрәманларынын әһвали-руһијјәси вә әсәрдә тәсвир олунан конкрет вәзијјәтлә сәсләшән бу парча, ејни заманда, бакир бир тәбиәт мәнзәрәсини әкс етдирән мүстәгил лирик ше'рдир. Бу чәһәт А. Шаигин китабда верилмиш јеканә драм әсәри олан «Нүшабә»нин мәтни үчүн дә сәчијјәвидир. Низами Кәнчәвинин «Искәндәрнамә» поемасынын бә'зи мотивләри әсасында јазылмыш «Нүшабә» мәнзум драмында мәрдлик, гәһрәманлыг, харичи ишғалчылара гаршы истиглалијјәт уғрунда мүбаризәдә халгын бирлији, вәһдәти тәрәннүм едилир. Нүшабәнин:

Гәлбимиздә бөлүнмәјән вәтәним!

—шүарына һамынын

О мәнимдир! О мәнимдир! О мәним!

—дејә вердији чаваб әсәрин идеја-бәдии гајәсини чох көзәл ифадә едир. А. Шаиг бу әсәрдә дә бөјүк јарадычылыг фантазијасына, күчлү шаир тәхәјјүлүнә малик олан бир сәнәткар кими көзләримиз өнүндә чанланыр. Класик әдәби ирсин бә'зи епизодлары әсасында јазылса да, бу пјесдә јени инсан сурәтләри, кәркин драматик конфликт, зәнкин инсан характерләри нәзәри чәлб едир.

* * *

Биз инанырыг ки, «Гочполад» китабындакы әсәрләр әдибин јарадычылығы һаггында кәнч охучуларын тәсәввүрүнү хејли тәкмилләшдирәчәк вә онларын һәр биринин гәлбиндәки әсрарәнкиз Шаиг кушәсини даһа да зәнкинләшдирәчәкдир.

Филолокија елмләри доктору
БӘКИР НӘБИЈЕВ

ПОЕМАЛАР

ГОЧПОЛАД

Јенә көнлүмүн гушу
Дөнмүш овчу тәрлана,
Ашыр ениш-јохушу,
Ганад чалыр һәр јана.

Һаваланыр, јол әнкин,
Минмиш илһам атына.
Сәнәт фәзаларынын
Атылмыш үст гатына.

Дилиндә минбир дастан
Бүлбүл кими шагырдар.
Шаир гәлби бир үмман—
Ач, онда көр нәләр вар!

Шаир гәлби бир дәниз,
Ичин-ичин чалханыр.
Фәза кими сәһилсиз—
Онда мәш'әлләр јаныр.

Көнүл вурғундур чохдан,
Һејва онда, нар онда,
Дилиндә мин-бир дастан—
Оху, нәләр вар онда!

Һәр дастан бир хатирә,
Һәм тарихи бир көрүш;
Јахына, кечмишләрә
Заман-заман көмүлмүш.

Һәр бириндә бир әсрә
Чығыр ачан изләр вар,
Узаг дәринликләрә
Ишыг верән көзләр вар!

Көнүл күнәшдә, гарда
Дәрин изләр јорғуну—
Дүздүјү дастанларда
Бир гәһрәман вурғуну.

Һәр күн ахшам јыканыр
Ал шәфәгләр көлүндә,
Сәһәр тездән ојаныр
Ше'р, сәнәт чөлүндә.

Көһнә һәјат бағындан
Бир нар үзмәк истәјир,
Инчи кими бир дастан
Сапа дүзмәк истәјир.

Чал, һавалан, сантурум,
Чал ки, телләр ојнасын!
Долсун дәрә, учурум,
Донмуш дилләр гајнасын!

Чал, һәр мизраб јел кими
Тохундугча телләрә,
Ашыб-дашан сел кими
Һејрәт версин елләрә!

Еј гәлбимин сантуру,
Сәни чалыр һансы әл?
Еј ше'рин оркестри,
Курла, кетдикчә јүксәл!

Бурунсун һәр шух ловһән
Инчә, рәнкин түлләрә.
Ахдығча чошгун нәғмән
Гүввәт версин селләрә.

Бу одлу нәғмәләрдән
Парлат сөнмәз бир мәш'әл.
Бу рәнкин ловһәләрдән
Гур әбәди бир һејкәл.

Бир мәш'әл ки, ал кејир
Киринчә ел бағына.
Бир һејкәл ки, баш әјир
Јурдумун бајрағына.

* * *

Гәһрәмандыр икид Аслан,
Ады дүшмүш дилдән-дилә.
Јохдур она гаршы чыхан,
Дағ кими архадыр елә.

Ону бүтүн өлкә севәр,
Елин чарпан үрәјидир.
Көлкәсиндән аслан үркәр,
Учуг евләр дирәјидир.

Өлкәдә һәр кәлин, һәр гыз
Маһныларда анар ону.

Һәм јенилмәз, һәм амансыз,
Улу гүввәт санар ону.

Гаршысында гопа туфан
Үрәјинә кирмәз горху.
Гуршандымы гылынч-галхан,
Даша дәјәр дүшмән оху.

Мининчә өз гыратына
Мејдан ачар әсән јелә,
Дөнәр тәрлан ганадына,
Дөнәр чошгун ахан селә...

Атына ад вермиш Ајаз,
Бир гардашдыр гоч Аслана;
Нәдир ениш-јохуш, дујмаз,
Дүзәнликдир һәр јер она.

Нишанлыдыр она Күлјаз,
Дағларда бәсләнмиш бу күл.
Дөрд-беш илдир о сәрвиназ
Гоч Аслана вермиш көнүл.

Аслан Күлјаз вурғунудур,
Ону кечә-күндүз анар.
Мәһәббәтин јорғунудур,
Гәлби бир шам кими јанар.

Пајыз фәсли тој мәчлиси
Говушдурду јары јара.
Бунлардакы севки һисси
Дастан олду ашыглара.

Ај кечди, ил кечди бундан,
Ајы, күнү сајды Күлјаз.

Бир күн чичәк ачды фидан,
Бир гыз доғду, ады Чимназ.

Гумралкөзлү, күлјанаглы,
Гара булуд сачлы бу гыз,
Шәфәгүзлү, ајбухаглы,
Ишыг сачан о саф улдуз.

Ешгин, һүснүн будағында
Јени ачмыш чичәк иди.
Ики икид очағында
Ән севимли диләк иди.

Бу шән елә, аиләјә
Хаин чыхды азғын дөвран.
Чохдан бәри бу өлкәјә
Көз дикмишди Гәзәнфәр хан.

Басгын етди бирдән-бирә
Сохулду ел торпағына.
Гырғын салды о елләрә,
Алды гузғун чајнағына.

Ел дүшмәнә гаршы дурду,
Ат ојнатды икид Аслан.
Мејдан ачды, гылынч вурду,
Ирмаг кими чағлады ган.

Учалдыгча кин шө'ләси
Сөјкәнди чәмдәк чәмдәјә,
Гылынч, топпуз, нә'рә сәси
Дәһшәт верди јерә, көјә.

Узун сүрдү ганлы саваш,
Халгы ағыр күнләр алды.

Күчдән дүшдү јаваш-јаваш,
Дүшмән артыг мәскән салды.

Өлкә батды гәмә, јаса,
Бир бәдбинлик алды ели.
Һәр тәрәфи баса-баса
Ахды фәлакәтләр сели.

Аслан салды дағда мәскән,
Дәстәсилә јашар орда.
Елә зијан версә дүшмән
Ганадланыб учар јурда.

Голу күчлү, гылынч кәскин,
Залымлары бичәр кедәр.
Үрәјиндә интигам, кин,
Сәрин судан ичәр кедәр.

Ел күчүнә күвәнәрәк,
Хәбәр көндәрмишди Аслан:
«Бу өлкәдә кеч-тез, кәрәк
Јоха чыхсын Гәзәнфәр хан!»

Залым дүшмән батмыш јаса,
Үрәјинә чөкмүш горху,
Ган ичир һеј каса-каса,
Көзләринә кетмир јуху.

Гәзәнфәр хан бир тәрәфдән
Күндә белә фәрман верир:
«Кәрәк Аслан өлсүн, һөкмән!
Наибләрим көрсүн тәдбир!

Рәијјәт дојмушдур чана,
Баш гачырыр чох веркидән.

Күвәнирләр гоч Аслана—
Одур елә јол көстәрән.

Өлсә, бу ел кәләр јола,
Дирчәләр бу ағалыглар.
Ат чапараг сағә-сола,
Өмүр кечәр шән, бәхтијар».

* * *

Күнәш јорғун пәри кими чәкилдикчә гәрбә сары,
Ал шәфәгләр көј үзүндә дәниз кими далғаланыр;
Чөкүр ахшам гәриблији; көјүн әлван булудлары
Мин-бир рәнкә бојанараг, үфүгләрдә сөнүр-јаныр.
Гурд-гуш кирир јувасына, сәссизлијә далыр һәр јан.
Чәкилдикчә сон шәфәгләр тәпәләри алыр думан.

Дағ башындан ај учалыр, һаким олур көјләр јерә.
Көјүн үзү парылдајыр, шеһ дүшмүш бир күлшән кими...
Көз гырпан о улдузлара бојун бүкүр чөл, дағ, дәрә,
Јарпагларын арасындан маһтаб кечәр үркән кими.
Санки аја тә'нә вуран күмүш әндамлы бир пәри
Ағ чијниндә гара сачлар чылпаг кәзир о чөлләри...

Бир гајанын әтәјиндә дирсәкләнмиш икид Аслан,
Ов гачырмыш тәрлан кими көзү ғалмыш үфүгләрдә:
Узагларда бир сәс мәләр, әкс етдирәр ону һәр јан,
Икид Аслан:—Кимдир,—деди,—тәбиәти салмыш дәрдә!

Улдузлар көз гырпды она, һәсрәт илә бахды көјә,
Инләди:—Аһ, нә дадлыдыр сөвдалы ахшамлар,—дејә.

Аслан гәлби чырпынараг, көзләринә чөкдү думан,
Хәјалында көзәл Күлјаз чанланды бир пәри кими.
Јериндән дағ кими гопду:—Көрмәмишәм,—деди,—чохдан.

Гачды јашыл бир јамача, бағырды сәрсәри кими:
—Үрәјимә дүшүб Чимназ, јетир мәни она, Ајаз!
Тәрлан атым, тез ганад ач, көзү јолда галмыш Күлјаз.

Јатмамышдыр һәлә Күлјаз, көзләринә јуху кирмәз,
Пәнҹәрәјә дирсәкләнмиш, бахыр улдузлара, аја.
—Асланларын даш гәлбинә,—дејир,—сөвда оху кирмәз.

Бахыр јахын дәрәләрдән һәзин-һәзин ахан чаја.
Дүшүндүкҹә мәрд Асланы, үрәјиндән нәләр кечәр!
Горхунҹ хәјал, аҹы дујғу күл бағрыны дәләр кечәр!

Өз дәрдини аја сөјләр, ахан улдузлара сөјләр.
Һәр шеј она дилсиз кими бахыр, ону алыр кәдәр.

Дәрәләрдә чичәкләрә, јашыл јарпызлара сөјләр,
Јара алмыш ҹејран кими Күлјаз һәзин-һәзин инләр.
Дејәр:—Аман, үрәјими әритди шам кими сөвда.
Овчум чәкилмиш дағлара, мәни салмыш јанар ода.

Асланындан узагларда, јағылардан кизлин јашар,
Чох арамыш Гәзәнфәр хан, чатмамышдыр она әли.
Фикир, хәјал шәһпәриндә чөлләр кечәр, дағлар ашар;
Дәрдинә тапмаз бир чара, она јалныз бир тәсәлли
Олмуш думанлы өмрүнүн шән гөнчәси, гызы Чимназ,
Саф ешгинин гохусуну бундан алыр көзәл Күлјаз.

Бирдән-бирә бир сәс дујду, инанмады гулағына,
Үркәк ҹејран кими дурду, диггәтлә динләди сәси.
Гәлбиндәки сөвда оду ахды о күл јанағына,
Ајын јумшаг ишығында көрдү бир атлы көлкәси.

«Асланыны кәтирмишәм»—дејә кишнәр көһлән Ајаз.
Көнүл гушу ганадланды, о тәрәфә дөндү Күлјаз.

Сач дағыныг, ајагјалын «Аслан!»—дејә гачды чөлә,
Сезинчиндән, һәјасындан бирдән-бирә о ағлады.
Ат үстүндән икид Аслан бахды она күлә-күлә.
—Вәфалы дост!—дејә Күлјаз әввәл аты гучаглады,
Өпдү онун јалманындан көзүндән јаш аха-аха.
Шашгын-шашгын, дилсиз кими галды јара баха-баха.

Ајаз јахында отлајыр, Күлјаз илә икид Аслан,
Кичик чешмә кәнарында отурмуш бир даш үстүнә.
Әли әлиндә Асланын күләр, инләр үркәк ҹејран,
Инҹә шеһли јарпаглардан төкүлүрдү јаш үстүнә.
Үрәјиндә далғаланан кәдәрини јана-јана,
Көврәлмиш бир ушаг кими, бир-бир ачыр мәрд Аслана.

Дејир:—Аслан, гојмады ҹан мәндә бу ајрылыг дәрди,
Кечә-күндүз овчу кими јоллардадыр көзүм мәним.
Дүшүнмәкдән саралмышам, дәрд үстүмә ганад кәрди.
Елә арха бир икидсән, буна јох бир сөзүм мәним;
Үрәјимдә јағ галмады, сәнсиз күнүм кечир гара,
Ја кәл өлдүр, гуртар мәни, ја мәни дә ал дағлара.

Горхма, сәнә јүк олмарам, Горхмаз—атам, Үлкәр—анам,
Үрәјимдә киним чошур, ел гызыјам, мәрдәм мән дә.
Сән адлы бир пәһләвансан, мән дә икид бир асланам.
Гој дүшмәнлә бир чарпышаг, көр нә һүнәр вардыр мәндә.

Мәни, гызым Чимназымы көтүр, апар сән өзүнлә;
Аналар нә гызлар доғмуш,—буну сән көр өз көзүнлә!

Күлүмсүнә-күлүмсүнә Аслан деди:—Көзәл Күлјаз,
Фикрини мән анлајырам, анҹаг вәфасыздыр дүнја.

285—2

Фиридунбәј Кочәрли адына
Азәрб. Дөвләт Республика
УШАГ КИТАБХАНАСЫ
Инв. № 36466

Дәниз кими чош, далғалан ,көл кими кәл олма дајаз.
Залым дүшмән салыр чандан јазыг халгы соја-соја,
Елә бағлы бир чаванам, вармы мәним башга чарам?
Сөјлә, Күлјаз, нәјә кәрәк јас ичиндә бу тој-бајрам?

Гызы исмәт тәри басды, әјилди көксүнә башы,
«Олма дајаз» фикри ону дүшүндүрдү дәрин-дәрин.
Она јалныз чаваб верди көзләриндән ахан јашы.
Јаваш-јаваш дан ағарыр, чешмә ахыр сәрин-сәрин,
Аслан дәриндән инләди, үрәјиндә ачы, сызы:
—Һәр кечәнин күндүзү вар, дүшүнмә, еј дан улдузу!

Һүрүшүр кәнд көпәкләри, сајыг хоруз верирди бан,
Сөнүрдү сајрышан улдуз, ај доланырды батмаға.
Отурдуғу даш үстүндән бир дағ кими гопду Аслан,
Көрүшдүләр, ајрылдылар, думан чәкилирди дағა.
Јенә дөнүб дан јелинә ганадланыр, учур Ајаз,
Архасындан көзүјашлы һәсрәт илә бахыр Күлјаз.

Јенә учур тәрлан кими, тоз гопарыр шеһли јолдан.
Шишмиш бурун дәликләри көрүк кими думан сачыр.
Санки ону овчу говур, Ајаз олмуш үркәк чејран,
Дәрәләрдә, тәпәләрдә тәрлан кими ганад ачыр.
Јаваш-јаваш сөкүр шәфәг, үфүгләри әлван бәзәр,
Санки әлиндә бир фырча, һәр күлдә бир рәссам кәзәр.

Узандыгча јол узаныр, һәр тәрәфи галын орман.
Ат кишнәди, Аслан дујду, гылынчла әл атар-атмаз
Ики јандан бирдән-бирә басгын етди хаин дүшман.
Бир овчуја дөндү Аслан, бир тәрлана дөндү Ајаз,
Ајаглары үзәнкидә, гүввәт вериб Аслан гола,
Шимшәк кими гылынчыны ендирирди саға-сола.

Ајаз да диш-дырнағилә дүшмәнләри әзир, кечир,
Гылынч-галхан шаггылтысы горху салыр үрәкләрә.

Әкс етдирир буну дағлар, дәрәләри кәзир-кечир;
Шығыдыгча икид Аслан, чәкдикчә һәр дәфә нә'рә,
Гаршысындан дүшмән гачыр бели бүкүлмүш јај кими,
Сөјкәнмиш чәмдәк чәмдәјә, ган чағлајыр бир чај кими.

Асландакы о гүввәтә бојун әјди хаин дүшман.
Гаршысындан түлкү кими гачыб долду орманлара.
Икид кениш нәфәс алды, гына кирди гылынч, галхан.
Кишнәјәрәк тәрлан Ајаз чәмдәкләри јара-јара
Бах, дөрднала учур јенә дәрәләрдә јелләр кими,
Ениш-јохуш тәпәләрдә дағдан ахан селләр кими.

Бу горхулу һадисәдән хәбәр тутду Гәзәнфәр хан,
Ешитди ки, наибләрин оху јенә дәјмиш даша.
Чејнәди дил-додағыны, чошду, дашды ачығындан,
Деди:—Мән мин фитнә гурдум, кәлмәди һеч бири баша.

Сағ галарса јетим Аслан, кечәчәкдир күнүм гара.
Өлмәјибдир Гәзәнфәр хан, тапар бу дәрдә бир чара!

Сулар чохдан гаралмышды, чәкилди гоч Аслан дағა,
Өпдү атын үз-көзүндән, деди:—Сәнсән икид тәрлан!
Дүшмән ији дујан атым, јордум сәни, чых отлаға.
Һәм отла, һәм кешикдә дур; гојма кәлә хаин дүшман.
Тумарлады Ајазыны, үз-көзүнү өпдү јенә,
Сонра јатыб динчәлмәкчин чәкилди бир кол дибинә.

Гапгаранлыг бир кечәдир, һәр тәрәфи сармыш думан,
Ај-улдуз да булудлардан гара кејмиш, јох бир ишыг.
Бир тәпәнин әтәјиндә ширин-ширин јатыр Аслан,
Сағда-солда гурдлар кәзир, көлкә кими гат-гарышыг...
Парылдајыр гылынч, топпуз... Бир чинајәт вар кизличә.
(Хаин вичдан кими гарал, еј гаранлыг хаин кечә!).

Чејран Ајаз чох арады, Асландан тапмады бир из,
Јалныз тәпә әтәјиндә лахта-лахта дурмушду ган...

Ијләјинчә чинајәти дујмуш кими, галды сәссиз,
Чох ахтарды, чох кишнәди, јоха чыхды икид Аслан.
Сөкмә, шәфәг! Доғма, күнәш! Сән дә матәм тут, еј сәһәр!
Еј дан јели, тез ганадлан, елә кетсин гара хәбәр!

Сәһәр Күлјаз ојанмышды, дүшүнүрдү јатағында.
Ајрылыгдан кәдәрләнир, сыхылырды онун чаны.
Алышырды севда оду гәлбинин чан отағында.
«Бир дә һачан кәләр?—дејә хатырлады гоч Асланы.
Ашағыда ити сәслә кишнәјинчә чејран Ајаз,
Сычрады бир дәли кими, чөлә гачды бизим Күлјаз.

Көрмәјинчә гоч Асланы, галды ата баха-баха,
Үрәјиндән кечди нәләр!.. Бирдән бағырды:—Ах, аман!
Гучаглады чејран аты, көзүндән јаш аха-аха,
Деди:—Ајаз, тез ол сөјлә, һаны вәфалы гәһрәман?
Көзләриндән јаш төкәрәк, јери ешди чејран Ајаз,
Дујду ганлы фачиәни, үзүгујлу дүшдү Күлјаз...

* * *

Чобанды Гәзәнфәр хана Гочполад,
О, бу јаз долмушду он сәккиз јаша.
Јамачлар башында ачарды ганад,
Тәрлан тәк гонарды һәр күн бир даша.
Сојугда, боранда күдәрди сүрү...
Чох јаман кечирди о кәнчлик өмрү.

Ахшамлар дағлары алынча думан,
Бир тәпә башында, јанында көпәк,
Хан, наиб әлиндән чәкәрәк аман,
Јаныглы-јаныглы чалырды түтәк...
Кечәләр әтрафа чөкәндә сукут,
Јастығы гајаjды, јорғаны булуд.

Һәсрәтди анаја, обаја, елә,
Гәлбини јалгызлыг сыхырды һәр ан.
Бахдыгча јамачда битән һәр күлә,
Гәлбинә чөкәрди гара бир думан.
Көксүндә чарпарды полад үрәји,
Көзүндә парларды уча диләји.

Елинин дәрдләри дүшдүкчә јада,
Гочполад гајытмаг истәрди кәндә.
Хан горху кәләрәк икид Полада,
Ону бу далғарда салмышды бәндә.
Һаггы да верилмир, сыхылыр чаны,
Гәлбиндә гајнајыр интигам ганы.

Деди:—О хан исә, мән дә Поладам!
Пајларам сүрүнү бу јохсул елә.
Она баш әјмәди Гочоғлу атам.
Дағ кими көксүнү кәрди һәр селә.
Инди гој хан кәлсин бу дағ-дашыма,
«Сүрүмү вер!»—дејә, чыхсын гаршыма.

Бахмасын икидләр доғуран елә
Коллара сығынан бир довшан кими.
Верәрик варыны, јохуну јелә,
Көксүнү дәләрәк бир аслан кими.
Көрмәмиш о һәлә елин кучүнү,
Тәк-тәк гәһрәманлар алмыш өчүнү!

О күндән сүрүнү пајлады Полад,
Гаршыја чыхана бир гојун верди.
Јохсулун гәлбиндә көјәрди мурад,
Хана ган гусдуран бир ојун верди.
Сонра да ағаја көндәрди хәбәр:
—Дағда пај-пуш олду бүтүн сүрүләр.

Бу хәбәр чатынча хан аловланды,
Он икид көндәрди тутмагчын ону.
Кининдән од тутуб бәдәни јанды
Деди:—Гандаллајын тез әл-голуну.
Атын једәјиндә кәтирин бура,
Кәрәк ел ичиндә чәкилсин дара!

Полады тутмаға кедән икидләр
Ат сүрүб чатдылар Алача дағa.
Гочоғлу бу ишдән тутунча хәбәр,
Әл атды дәмирли ири чомаға.
Деди:—Мән пајладым сүрүнү елә,
Сизи дә бу дағда верәрәм јелә.

Кәләнләр деди:—Еј Гочоғлу, азма!
Хан сәни истәјир, бојун әј әмрә!
Өзүнә әлинлә бир гују газма.
О хандыр, сән чобан, дүшүн бир кәрә.
Тәрс олма, әмриндән гачырма бојун.
Кәл, Полад, бизимлә ојнама ојун.

Гочполад кин илә күлдү онлара,
Деди:—Бу дағларын султаны мәнәм!
О ханы саларам дөјүшдә дара,
Бу кениш чөлләрин асланы мәнәм!
Сиз кедин, хан кәлсин, бу дағ-дашыма,
«Сүрүмү вер!»—дејә чыхсын гаршыма.

Кәләнләр деди:—Еј сүдәмәр султан!
Илдырым өнүндә күвәнмә дағa!..
Дүшмәнләр һүчума кечди дөрд јандан.
Гочоғлу әл атды јенә чомаға.
Деди:—Гој, илдырым күчүмү көрсүн,
Сүдәмәр ушағам, өчүмү көрсүн!

Һүнәрлә атылды, кирди мејдана,
Ендирди топпузу... партлады башлар.
Дүшмәни гојмады кәлсин јахына,
Ал гана бојанды торпаглар, дашлар...
Леш кими сәрилди гаршы кәләнләр,
Чаныны гуртарды тәк бирчә нәфәр.

О горхаг, үрәји дишиндә гачды,
—Гочоғлу икидмиш,—дејә инләди,
Јолларда гуш кими гол--ганад ачды,
Чатынча баш әјиб хана сөјләди:
—Кедәнләр бирбәбир сәрилди јерә,
Мән гачыб кәлмишәм сәнә хәбәрә.

Минди кин атына, хан ејләди әмр:
—Кәндләрдән мин атлы кәлсин мејдана!
Ачыглы кәзәрәк, төкүрдү тәдбир,
Дејирди гәлбиндә од јана-јана:
«Он сәккиз јашы вар... Бу көрпә илан
Бөјүсә олачаг икинчи Аслан».

Гочполад билирди, бу кинин дону
Кет-кедә башга бир шәклә кирәчәк.
Ганлы бир дөјүшдүр бу ишин сону...
«Өлсәм дә гаршыдан гачмајым кәрәк!
Горхсам бу савашдан, алчағам, алчаг!...
Евимиз көнлүмә дүшмүшдүр анчаг.

Үч јаздыр көрмәдим ана үзүнү,
Андыгча гәлбимин ичи сызылдар.
Билирәм, јоллара дикмиш көзүнү
Кечә дә, күндүз дә чәкир интизар...
Көрүшүб һалаллыг аларам ондан,
Дөнәрәм, јенидән ачарам мејдан».

Јолда бир гочаіла кәлди үз-үзә,
Полады көрүнчә шәфгәтлә бахды,
Деди:—Бу фил көвдән кәлмәсин көзә.
Көрүшүн гәлбимдә бир мәш'әл јахды.
Көрүнчә таныдым, сәнсән Гочполад.
Бир заман дилләрдә кәзәчәк бу ад.

Билирәм, Гочоғлу, кичикдир јашын,
Бу јашда көстәрдин бөјүк бир һүнәр.
Тутсан бу сөзүмү, учалар башын,
Елиндән кәтирдим сәнә бир хәбәр:
Хаинин гәлбини бир горху дәлир,
Мин атлы топлајыб үстүнә кәлир.

Бу дағдан кәл чәкил, чох кәнчсән һәлә,
Һамала долмадын, һәм дә ки, тәксән.
Дүшмәнин күчлүдүр, сән дүшсән әлә,
Бу елә бир фајда вермәјәчәксән.
Тез чәкил о гарлы, боранлы дағa,
О јашыл јамачлы көзәл овлаға.

Гочоғлу бир заман дүшүнүб галды,
Сорду:—Сән кимсән, еј мөһтәрәм гоча?
Сөзләрин гәлбимә бир јанғын салды,
Һәр фикрин јанымда бир дағдан уча—
Сөзүнү миннәтлә тутардым, анчаг,
Ар кәлир дүшмәнин өнүндән гачмаг.

Деди:—Ел ашығы Тохтамыш мәнәм.
Белими бүкдү бу өлкәнин дәрди.
Ел хәзинәсидир аловлу синәм,
Дәрд мәни гах кими күнәшә сәрди.
Оғлум јох, гызым јох, елдир мәнлијим,
Бу елә бағлыдыр дәрдим, шәнлијим.

Оғлум, тут сөзүмү, тез чәкил бурдан,
Еһтијат өзү дә бир икидликдир.
Гочполад дүшүндү јенә бир заман,
Деди:—Еј Тохтамыш, гачмаг ар кәлир,
Кедирәм анамла һалаллашмаға,
Орадан јенә дә дөнәрәм дағa.

Көзләрәм дүшмәни, бахарам ишә,
Чох ағыр кәлсә дә гачмаг Полада,
Тутарам сөзүнү, дүшмә тәшвишә,
Чохдан вар һөрмәтим бу гоча ада—
Көрүшүб гочадан ајрылды Полад,
Јолларда гуш кими ачды гол-ганад...

Кечәјди, үфүгләр, көјләр думанлы,
Ишыглар сөнмүшдү көјләрдә, јердә.
Дағлар јуху көрүр гәмли, һејчанлы
Әтрафа гаранлыг чәкмишдир пәрдә.
Дар, кичик дахмада јалныз бир чыраг
Јанырды сарымтыл ишыг сачараг.

Јатмамыш, ојагдыр гоча Гызханым,
Отурмуш дахмада меһрибан ана.
Дејир:—Аһ, бу дәрддән күл олду чаным,
Еј танры, гол-ганад вермә дүшмана.
Гәһрәман олса да оғлум көрпәдир,
Дејирләр үстүнә мин атлы кедир.

Нејләр мин кишијә бир көрпә? Аллаһ,
Оғлуму бу елә чох көрмә,—деди.
Сәс кәлди, көксүнү ојнатды бир «аһ»,
Көзләри бөјүдү, гәлби титрәди,
Күләрәк бахырды она Гочполад,
Гарынын гәлбиндә күл ачды мурад.

Ана шәфгәтилә ачылды голу,
Севинчәк нәзәрлә бахды бир она.
Һәсрәтли көзләри јаш илә долду,
Сарылды оғлунун шумал бојнуна.
Көрүшдү, өпүшдү анајла оғул,
Гызханым деди:—Еј Гочоғлу, сағ ол!

Бу дәрддән, горхудан гуртардын мәни,
Дејирләр, үстүнә мин атлы кәлир.
Чанына гәсд етмиш өлкә дүшмәни,
Бу гара хәбәрләр гәлбими дәлир.
Кечәләр көзүмә кетмәјир јуху,
Мәндә чан гојмады интизар, горху.

Сән нечә горхмадын кәлдин бу кәндә?
Бу иши хан билсә, чәкәчәк дара,
Сәни дә, мәни дә салачаг бәндә...
Амандыр, көрүнмә бу азғынлара!
Кечәјкән чәкил, кет узаг бир јерә,
Бир мүддәт мәскәнин олсун дағ-дәрә.

Күләрәк Гочполад сөјләди:—Ана!
Кәлмишәм сәнинлә һалаллашмаға.
Тохтамыш ашыг да сөјләмиш мана,
Дејир, кет бир заман Боранлы дағa.
Дүз дејил јахшылыг едәндән гачмаг,
Анчаг ки, ар кәлир дүшмәндән гачмаг.

Гызханым һејрәтлә бахды оғлуна:
—Атанын достудур,—деди,—Тохтамыш,
Елдә ағсаггалдыр, гулаг ас она,
Атанла шикара кедәрди јаз-гыш.
Мәним дә бах будур сәндән истәјим,
Көзүмдә галмасын арзум, диләјим.

Гочанын вә мәним сөзүмү тутсан,
Әмдијин тәмиз сүд һалалдыр сана.
Гәлбими дағларсан буну унутсан!
Ох кими батды сөз көрпә Аслана,
Үзүнү, көзүнү сарды бир булуд,
Дахманы бүрүдү дилсиз бир сүкут...

Орада кизли бир һазырлыг кедир,
Ишыгда титрәшир чанлы көлкәләр,
Баш-баша чатараг мәсләһәт едир.
Сөнәрәк әријир бирдән ләкәләр.
Азачыг кечмәдән јенә гарышыг
Көлкәләр чанланыр, титрәјир ишыг.

Ачылды дахманын кичик гапысы,
Чөкдү орталыға гаты бир зүлмәт.
Көлкәләр јериди кечәјарысы,—
Сәссизлик әтрафа јајырды дәһшәт.
Арабир һүрүшән итләр, чаггаллар
О дилсиз сүкуту дәләр, парчалар.

Јеријир о ики көлкә дурмадан,
Јеријир узанан бир јола доғру.
Јеријир көзүндә гәзәб, һәјәчан,
Јеријир, јеријир сол гола доғру.
Гаршыда ағарды јолун ајрычы.
Сәссизчә дурдулар,
Бириси ачы,
Јаныглы дил илә деди:—Ај оғул!
О дәрдли дахмамда сәндин пәнаһым.
Бу шәрдән, зүлмдән сән гач, тез гуртул,
Дағлара дүшмәсин фәрјадым, аһым.
Чарә јох—сән сығын гүрбәт елләрә,
Дәрдими сөјләрәм дашгын селләрә.

Сән анчаг ајрычын сол голилә кет,
Чајы кеч, дағы аш, сонра чөл кәләр,
Узагдан гарлы дағ көрүнәр, сәбр ет,
Һәр кечә сонунда вар ајдын сәһәр...
Голуну ачараг она сарылды,
Қирпикләр исланды, көлкә ајрылды.

О кимдир кечәнин зүлмәт чағында
Боранлы үфүгләр ону чағырыр?
О кимдир вәһшәтин сәрт гучағында
Бир көлкә архадан она бағырыр:
—Јаваш кет, зүлмәтин кини вар, сакын!
Јоллар даш-кәсәкдир, ганар ајағын.

Сәфәрин һарадыр? Јолчу, мәнә бах!
Һәр јердә о азғын гурдлар долашыр.
Гуртулуш ахтарма, көј, дәниз, торпаг—
Вәһшәтдән сарсылмыш, фәлакәт дашыр.
О јердә инсанлар инсан кәмирир.
Үрәк даш олса да бахдыгча әрир.

Дүшүнмә, һәр јердә гурдлар варса да,
Сәнинчин чырпынан үрәкләр дә вар!
Бу кениш мәмләкәт сәнә дарса да,
Ирадән, гүввәтин һәр шеј јарадар!
Еј јолчу, уғурлу олсун сәфәрин!
Булудсуз күнәшлә долсун сәһәрин!

Кәнч јолчу чатмышды Боран дағына.
Она көз гырпырды титрәк ишыглар.
Һејрәтлә бахырды узаг, јахына,
Тәбиәт гојнунда бир һәнирти вар:
Көјләрин көзүнә ишыг кәлирди,
Кечәнин бағрыны шәфәг дәлирди.

Башында мин атлы хан чыхды дағa
Ачыглы көзүндән кин јаға-јаға.
Бағырды:—Һаны бу дағын султаны?
Кәлдим даг-дашына ат ојнатмаға.

Полады тапмагчын башланды јарыш,
Араныр даг, дәрә, чөл гарыш-гарыш...
Гочоғлу тапылмыр о, чыхмыш јоха,
Бир фајда вермәди узун ахтарыш.

Қечәркән Боранлы дағын јанындан,
Дедиләр:—Бу јердә јашамаз инсан!
Бу дағлар гарагуш, гузғунлар јурду,
Һөкм един бурада гасырға, боран...

Дөндүләр, охлары дәјмишди даша.
Тохтамыш дејирди:—Гочоғлу, јаша!
Бир күн сән кәрәксән бу дәрдли елә.
Хан чошду кининдән, ган вурду баша.

Ачыгдан чејнәди дил-додағыны,
Һирсиндән јејирди үрәк јағыны.
Бағырды:—Һејванлар, мискинләр кими,
Дөнмәјин үстүмә, тапын јағыны!

Гочполад галхмышды Боранлы даға,
Јалгызча јашарды кин боға-боға.
О икид гәлбини сыхарды һәр күн
Ел дәрди, јалгызлыг, бир дә гасырға.

Қининдән көзүнә кетмәзди јуху,
Шаһинләр јурдунда дујмазды горху.
Енирди арабир Чејран дүзүнә,
Көрүнчә ов, боша чыхмазды оху.

Ҹејранын этиндән јејәрди кабаб.
Гарларын сујундан ичәрди шәраб.
Дағ чичәкләриндән бағларды бута,
Шеһләрдән үзүнә вурарды күлаб.

Гаранлыг чөкүнчә чошарды кәдәр.
Ајрылыг, јалгызлыг едәрди әсәр.
Јатмагчын кирәрди гаја алтына,
О икид гәлбиндән кечәрди нәләр...

Дејирди: «Фикримдән дөндәрди анам,
Тохтамыш гојмады одлара јанам.
Ел үчүн өлүмдән гачармы икид?
Бу елдә мән ки бир овчу асланам!

Андыгча гәлбимә сапланыр бычаг.
Хан мәни о дағда чох ахтарачаг.
Тапмајыб дејәчәк, гаршымдан гачды,
Мәни һәм горхаг, һәм мискин саначаг.

Гурд кими сығындым мән бу дағлара,
Гәлбимин ичиндә сызлајыр јара.
Горхурам о хаин тапмајыб мәни,
Кининдән анамы чәкдирсин дара.

Бу дәрдә дөзәрми Гочоғлу Полад?
Өлүнчә бир гара ләкәдир бу ад.
Анамы бурахыб хаин дүшмәнә,
Өзүм бу дағларда јашасам азад.

Мәнимлә ојнама ојун, еј фәләк!
Мәндә вар филләри сусдуран үрәк.
Гаршыма дәнизләр, дағлар чыхса да,
О гоча анамы гуртарым кәрәк».

Гаранлыг чөкдүкчә сыхлашыр булуд,
Дағлара чөкмүшдүр һәзин бир сүкут.
А дағлар, гојнунда Гочполад јатыр,
Ат гара чадраны, дәрдини унут.

Дан јери ағарды, галхды Гочоғлу,
Үрәји гәзәблә, һәсрәтлә долу.
Енмәјә башлады Боранлы дағы,
Гајалыг, ағачлыг кәсмишди јолу.

Енирди әлиндә топпуз дурмадан.
Көзүнә чөкмүшдү гаранлыг думан.
Бир гаја јанындан кечәркән Полад
Дәһшәтли бир нә'рә гопарды гаплан.

Поладын гәлбиндән кечди бир ајаз,
Топпузу галдырды, дајанды бир аз.
Көз-көзә бахышды ики гәһрәман,
Деди:—Бир икиддән бир икид горхмаз!

Гаплан пәнчәсилә еширди јери,
Үзүндә, көзүндә ачыг әсәри.
Бахаркән арабир мырылданырды,
Шам кими јанырды јашыл көзләри.

Икинчи бир нә'рә гопарды гаплан,
Сәсиндән титрәди дағ, дәрә, орман.
Дикәлди гујруғу, гоша гулағы.
Дағ кими јериндән ојнады дүшман.

Атылды ох кими кәлди үз-үзә,
Бахышды һәр ики јағы көз-көзә,
Атаркән пәнчәни топпуз ојнады,
Дөндү ган фышгыран башы кәһризә.

Нә’рәләр гопарды о дөнә-дөнә,
Мәрд кими дөјүшдән дөнмәди јенә.
Һиддәтлә атылмаг истәркән гаплан,
Гочоғлу јенидән чумду үстүнә.

Топпузу һавада ојнады бир дә,
Гапланы јаралар салмышды дәрдә.
Өлүмлә кәләрәк пәнчә-пәнчәјә,
Инләјә-инләјә чырпынды јердә.

Дүшмәнин көзүндә гаралды мурад,
Башынын үстүнү алды Гочполад.
Бахдыгча үрәји јумшалыб деди:
—Дағлар султаныјдын, јашардын азад.

Дост билиб сығындым сәнә, еј нашы!
Сандым ки, оларсан икид јолдашы.
Доғру бир мәсәлмиш ата-бабадан:
«Кирмәз бир газана ики гоч башы».

Чирмәнди, гапланы дурду сојмаға,
Өпүшдү онунла додаг-додаға.
Деди:—Сән һаким ол һечлик елинә,
Инди мән һакимәм Боранлы дағa.

Һәнирти ешитди јахын дәрәдән,
Полад о сәс кәлән сәмтә дөнәркән,
Көрдү Тохтамышла анасы кәлир,
Бахырлар овчуја—Полада шән-шән.

Бағырды:—Хош кәлдин, әзизим ана!
Тохтамыш, чаным да гурбандыр сана.
Анамы дүшмәндән гуртарым дејә,
Кәлирдим, раст олдум гудуз гаплана.

Оғлунун бојнуна ана салды гол:
—Бојуна бу ана гурбан, ај оғул!
Өмрүмүн бир күнү кечмәсин сәнсиз,
Габағында өлүм, сән вар ол, сағ ол!

Хан сәни тапмады, кәсилди чара,
Әмр етди ананы чәксинләр дара.
Тохтамыш бу ишдән тутунча хәбәр,
Кечәјкән кизлинчә гачдыг дағлара...

Гочполад гочанын өпдү әлиндән,
Деди:—Әзиз баба, мин јаша, әһсән!
Анамы гојмадын дүшмән әлиндә,
Өлүнчә бу елә, сәнә гулам мән.

Тохтамыш деди ки:—Бу сөзләр нәдир?
Сағлығын бизимчин бөјүк төһфәдир.
Көрүрәм, дөнмүсән гызмыш аслана,
Топпузун дағларда гаплан титрәдир.

Сына бу күчүнү дағларда, сына!
Икидләр анд ичир сәнин башына.
Бир заман кәләчәк, јахындыр о күн,
Дөјүшкән гылынчын сығмаз бу гына.

Тохтамыш Поладла күлүр, данышыр,
Арабир ана да сөзә гарышыр.
Кет-кедә узаныр дадлы сөз-сөһбәт,
Поладын фәрәһи башындан ашыр.

Кизличә, астача хан адамлары,
Үз гојду Боранлы ојлаға сары.
Гылынчлы-галханлы јүзләрчә киши,
Атлары једәкдә чыхды јухары.

Јахындан кәлирди ајаг сәсләри.
Гызханым динләјиб дөнәркән кери,
Сәсләниб бағырды:—Кәлән вар, оғул!
Гочоғлу сычрајыб кетди ирәли.

Әјилди, ағачлар алтындан бахды,
Көзүндән дәһшәтли туфанлар ахды.
Күрдү, һеј адамдыр дырманыр дағa,
Елә бил көксүндә илдырым чахды.

Сәсләнди:—Тохтамыш, тез ол, дурмадан
Анамла бир гаја алтында сахлан.
Сән она үрәк вер, дүшүнмә мәни,
Үстүмү алмышдыр амансыз дүшман.

Мән гачдым, јер алды намәрд ајағы,
Һәм сағдан, һәм солдан бүрүјүб дағы,
О бизи көмәксиз, архасыз билир,
Гој көрсүн күчүмү о хаин јағы!

Атылды ох кими дүшмән үстүнә.
Топпуздан кечирди ким кәлди өнә.
Вурурду, салырды гара торпаға,
Мејданда сағ-сола һеј дөнә-дөнә.

Атырды гајаны, дашы бир јана,
Чәмдәји бир јана, башы бир јана...
Топпуздан әјилир јағы дүшмәнин
Көзләри бир јана, гашы бир јана.

Бир көтүк ардында гоча Тохтамыш
Поладын јајыны әлинә алмыш,
Ох илә дүшмәнин бағрыны дәлир,
Јағынын көзүндә дүнја гаралмыш.

Гочполад чәкдикчә һеј горхунч нә'рә,
Сәсиндән титрәјир бүтүн дағ-дәрә.
Инадла чарпышан дүшмән бағырыр.
— Дурмајын, лешини тез сәрин јерә!..

* * *

Чимназ да Күлјаздан, Асландан сонра,
Оғлан палтарында дүшмүш дағлара.
Арајыр гатили, тапмајыр әсәр,
Гәлбиндә сызлајыр о көһнә јара.

О күн дә үз гојду Боранлы дағa,
Кичик бир чығырла дырмашды сағa.
Јорулду, динчәлмәк фикрилә Чимназ,
Ајазы бурахды јашыл отлаға.

Дәрәнин дөшүндә отлајыр Ајаз,
Чырпыныр, кәдәрлә дүшүнүр Чимназ.
Поладын нә'рәси чошдурду ону,
Белә бир заманда икид дајанмаз!

О сәмтә гачараг бахды мејдана,
Көрдү кәнч бир икид батмыш тәр-гана,
Дөрд јандан үстүнә дүшмән төкүлмүш,
О исә дөнмүш бир гызмыш аслана.

Һүнәрлә кәсдирир дүшмән јолуну,
Һәр јана атырса полад голуну,
Әзилир баш-чәмдәк, бошалыр сағ-сол...
Бу ганлы дөјүшдә бәјәнди ону.

«Мән дә ел гызыјам, горхмурам»,—дејә
Сијирмә гылынчла кетди көмәјә.
Сол јандан дүшмәнин алды үстүнү,
Онун да нә'рәси учалды көјә.

Икиди көрүнчә севинди Полад,
Мејданда јенидән ачды гол-ганад.
Зәрбәдә дөрдүнү сәрирди јерә,
Дүшмәнин көзүндә сөнүрдү һәјат.

Јағыдан галмышды јалныз беш киши,
Поладда көрүнчә бу тәрпәниши
Үз гојуб гачмаға, дедиләр:—Әсла
Батмаз бу нәһәнкә чанавар диши!

Чимназла Гочполад кәсди чәлд јолу,
Һүнәрлә тутдулар тез сағы-солу.
Галмады хана бир хәбәр апаран,
Галан беш атлынын бағланды голу.

Елә ки, бүсбүтүн бошалды мејдан,
Шәфгәтлә бахышды ики пәһләван.
Әввәлчә Тохтамыш, сонра Гызханым
Севинчлә чыхдылар гаја алтындан.

Гочполад Чимназла верди әл-әлә,
Һејрәтлә бахараг о гөнчә күлә
Деди:—Дар күнүмдә көмәјә чатдын,
Еј икид гәһрәман, сән кимсән, сөјлә?

Чимназын көксүнә әјилди башы,
Бир ан һеч динмәди, чатылды гашы,
Сөјләди:—Сорушма мән кимәм, бу күн
Дүшмәнин анасы төкдү көз јашы.

Чох сағ ол, бәјәндим, гоч икидсәнмиш.
Сәндә вар икидә лајиг тәрпәниш.
Гаршында филләр дә диз чөкәр, инан,
Гәлбимдә бир севинч доғурду бу иш.

Чәкилди јүз гәдәм, әлиндә алма
Гыз деди:—Еј оғлан, нишан ал, дурма!
Гочполад јај илә нишан аларкән,
Анасы бағырды: —Ај оғул, вурма!

Дәмирдир, узанар, верәрсән зијан...
Гочоғлу гәлбиндә дујду һәјәчан,
Атды бир тәрәфә јај илә оху,
Һејрәтлә, шәфгәтлә бахды бир заман.

Деди:—Јох, атмарам сәнә бу оху,
Гәлбимә чөкдү бир думанлы горху.
Бир зијан олурса, биләјим дүшсүн,
Јозулмаз хејрә бу шүбһәли јуху.

Алманы Полада атараг Чимназ
Деди:—Ал, кәнарда чәкил дур бир аз,
Бу охум кечәчәк тән ортасындан,
Горхма, еј гәһрәман, охум јајынмаз!

Алманы овчунда тутду Гочполад,
Камандан чыхынча ох ачды ганад.
Алманы тән јары бөләрәк кечди,
Гочполад бағырды:—Афәрин, устад!

Әлиндә јај, Чимназ она јанашды,
Һамынын севинчи гајнајыб дашды.
Тохтамыш Чимназа диггәтлә бахыб:
—Ај оғул, сән кимсән?—дејә сөз ачды.—

Биз достуг, ачыг ол, чәкинмәји ат.
Сән һансы обадан, елдәнсән?.. Анлат!
Бу дағa нә үчүн кәлмишдин, сөјлә!
Кәл отур, бу кичик мәчлисә бал гат!

Гочаја күләрәк сөјләди Чимназ:
—Ај баба, сорушма, сөјләмәк олмаз.
Бир заман биләрсән, инди чал-оху,
Сәнә чох јарашыр гојнундакы саз.

Ешитмәк истәрәм телли сазыны,
Елләрә сәс салан хош авазыны.
Чал-оху ел оғлу икид Асландан:
Ким позду чичәкли, күллү јазыны?

Тохтамыш күләрәк әл атды саза,
Күч верди синәдән гопан аваза.
Гәһрәман Асландан дастан охуду,
Чимназын үрәји кәлди пәрваза.

Поладын гәлбиндә гопду бир туфан.
Деди:—Еј Тохтамыш, кимдир бу Аслан?
Адыны атамдан ешитдим бир аз,
Бир аз да анлатды дағда бир чобан.

Бу чанлы дастанын етди чох әсәр,
Сағмыдыр? Өлмүшмү? Сөјлә бир хәбәр!
Ушагкән бағландым икид Аслана,
Андыгча гәлбимин телләри титрәр,

Сағ исә, кедәрәм онун јанына,
Кешикчи оларам икид чанына.
Өлмүшсә, тапарам азғын гатили,
Бојарам мән ону мурдар ганына.

Дүшүнчә ичиндә сусду Тохтамыш,
Көнлүнү үшүтдү боранлы бир гыш.
Деди:—Еј Гочоғлу, ачма јарамы,
Көнлүмү, бејними бир думан сармыш.

Чохдандыр, дағларда. јаз кәлән заман
Бир колун дибиндә јатаркән Аслан,
Кечәјкән әлиндә гылынч, ох, топпуз,
Дәрд јандан гурд кими сохулмуш дүшман...

Арада кетди о икидин ганы,
Көстәрән олмады хаин дүшманы.
Чох кәздик, долашдыг, тапылмады из.
Бу елдә еләә бир гәһрәман һаны?

Бу ганлы хәбәри апармыш Ајаз,
Интигам һиссилә күкрәмиш Күлјаз
Гатилин изилә кәзди чох заман,
Гәһрәман гадынды, өлүмдән горхмаз.

Думанлы дүшүнчә сарды Полады,
Көјләрә јүксәлди ачы фәрјады:
— Гатили ким исә, тапылсын кәрәк!
Өлүм дәфтәринә јазылсын ады!

О алчаг хаиндән ел гана дүшәр,
Интигам атәши һәр чана дүшәр,
Гәһрәман Асланын ганыны алмаг
Бир поладүрәкли гаплана дүшәр.

Учадан бағырды ачыглы сәслә:
—Күлјазы нә олду? Кечдими әлә?
—Јох,—деди Тохтамыш,—гәһрәман иди,
Аналар белә гыз доғмамыш һәлә.

Ганлынын ардынча дүшмүшдү изә,
Бир јердә дүшмәнлә кәлмиш үз-үзә,
Инадла дөјүшмүш битинчә күчү.
Өзүнү гајадан атмыш дәнизә.

Өзүндән гәһрәман, көзәл гызы вар,
Үч илдир јалгызча орманда јашар,
Ады да Чимназдыр, бу гәһрәман гыз
Интигам һиссилә ганлыны арар.

Јаралы ов кими Полад инләди,
Көксүнүн ичиндә бир аһ динләди.
Бир заман далараг дүшүнчәләрә:
—О икид Чимназы тапсајдым,—деди.

Көксүнә әјилди Чимназын башы,
Гәлбинә төкүлдү көзүнүн јашы.
Үзүнү чән кими бүрүдү кәдәр,
Үрәји дөјүндү, чатылды гашы.

Дөзмәди бу һала, јериндән дурду:
—Сәнәдир,—деди,—бу елин умуду,
Һазыр ол, ајыг ол, күчлүдүр дүшмән,
Гору өз чаныны, гору бу јурду!

Чаван олсан да сән икидсән, јаша!
Сонра о үз дөндәрди Тохтамыша:
—Чох сағ ол, Тохтамыш, сағ ол, ај ана!—
Дејиб һалаллашды, галхды бир гаша[1].

Һәр үчү архадан бахдылар она,
Адыны кизләдән кәнч пәһләвана.
Гызханым деди:—Бу, гыздан көзәлдир,
Бу икид бәнзәмир әсла оғлана.

Тохтамыш Полада ахшама гәдәр
Саз чалды, Асландан охуду нәләр!

1 Бурада дик, тәпә мә'насында ишләнмишдир.

Једиләр, ичдиләр, узанды сөһбәт,
Үрәкдән силинди сыхынты, кәдәр.

Ахшамды... әтрафа чөкүрдү думан,
Күнәшин әтәји чәкилир дағдан...
Тохтамыш јериндән галхараг деди:
—Јолчу јолда кәрәк, еј икид оғлан!

Ал, сәнә бу сазым галсын јадикар,
Бу инчә симләрдә мин-бир дастан вар!
Бу сиссиз дағларда јар олсун сәнә,
Чалдыгча гәлбиндән гәм-гүссә гачар.

Оғул, бир сөзүм вар, сөјләјим сәнә:
Сечилмиш икидләр топла дәстәнә.
«Тәк әлдән сәс чыхмаз!»—демиш аталар.
Елдә сел күчү вар, гулаг ас мәнә.

Билирәм, чох чәкмәз, телли сазымла,
Чыхарам гаршына шән авазымла.
Бир дастан дүзәрәм Полад адына,
Көнлүмдә күл ачан күллү јазымла.

Тохтамыш Полада мөһкәм сарылды,
Јашаран көзләрә кирпик дарылды.
Икидин алнындан өпәрәк гоча,
Мә'налы күлүшлә ондан ајрылды.

Гочполад һәсрәтлә бахды архадан.
Гаја да сызылдар гопаркән дағдан,
О ики севимли—ана вә оғул
Боранлы дағларда галды бир заман.

Poladla өјүнүр өлкәси, ели,
Фәрәһдән ағзына сығмајыр дили.
Дејир:—Топпузуна әл атса Полад,
Дүшмәнин јај кими әјиләр бели.

Тохтамыш арабир кедиб-кәлирди.
Бахдыгча Полада фәрәһләнирди.
Асландан бир дастан дејиб кедәркән,
Гочполад чох заман кәдәрләнирди.

Анасы Гызханым дağа кәләли
Үстүндә титрәди шәфгәтли әли.
Кечмишдән дастанлар ачарды она,
Полада верәрди бир аз тәсәлли.

Гочоғлу дөнүрдү бир күн шикардан,
Дәрәдән кечәркән чијниндә чејран,
Јахында инилти ешитди бирдән,
Әлиндә топпузу гачды дурмадан.

Көрдү гурд ағзында чан верир ана:
Дөрд јандан дарашмыш ач гурдлар она.
Анасы бағырыр:—Јетиш, ај оғул!—
Әлләри, көјнәји булашмыш гана.

Гурдларын үстүнә атылды Полад,
Дәмирбаш топпузу ачды гол-ганад.
Ач гурдлар торпаға сәрилди бир-бир,
Гызханым јарадан едирди фәрјад.

Булудлу күн иди, гопмушду боран,
Дағлара, дәрәјә чөкмүшдү думан.
Гочоғлу Поладын голу үстүндә
Анасы Гызханым тәслим етди чан.

Санасан үстүнә төкүлдү дағ-даш.
Дәрдиндән көзүнү ислатмады јаш.
Мејидин үзүнә һәсрәтлә бахды,
Деди:—Һәм анајдын мәнә, һәм гардаш.

Боранлы бу дағда галмарам сәнсиз!
Тутардым сәни мән чанымдан әзиз.
Һәсрәтли өлүмүн, еј әзиз ана,
Гәлбимдә бурахды силинмәз бир из.

Дырмашды ән уча гарлы бир гаша,
Булудла, боранла чыхды саваша,
О гашын башында бир мәзар газды,
Деди:—Ким дырмашар бу дағa-даша?

Анама бурада олмаз тохунан;
Јастығы даш-торпаг, јорғаны думан...
Бу гарлы тәпәләр олсун кешикчи,
Мәзарын јерини билмәсин дүшман.

О көзәл вүчуду удду ач мәзар,
Поладын башына дүнја олду дар.
Деди:—Бу күн анам гонагдыр сәнә,
Гојнунда һөрмәтлә сахла, а дағлар!

Сиз дә, еј гар-боран, еј думан, булуд,
Инләјин, сызлајын, етмәјин сүкут,
Кишнә, еј илдырым, ағла еј сәма,
Гәрибдир, анама һөрмәтлә јас тут!

Гәлбиндә кин, кәдәр, ачыг, интигам
Һајгырыб деди:—Еј севимли анам!
Ганлы көјнәјиндән учалтдым бајраг,
Дост-дүшмән гој көрсүн һәр сәһәр-ахшам.

Гэбринин үстүндә отурду бир аз,
Полады кәсирди гар, боран, ајаз.
Көзүнү үфүгдә батан күнәшә
Дикәрәк охуду, чалды гәмли саз.

Дағдан гопса ағыр гаја,
Сәси дағa, даша дүшәр.
Ајрылыгдан көнүл јанса,
Көз, кирпикләр јаша дүшәр.

Нә јамандыр һичран оду,
Топпузумдан титрәр орду,
Гәһрәманмыш өлүм гурду,
Атдығым ох боша дүшәр.

Һәсрәт илә өлдүн, ана.
Ґојдун мәни јана-јана.
Кинимлә мән дојдум чана,
Бир күн дүшмән баша дүшәр.

Һөрмәтлә сүзәрәк о уча дағы,
Мәзардан ајрылды, енди ашағы.
Гәзәбиндән бағры одланыб, деди:
—Кәлирәм, һазыр ол, еј мискин јағы!

* * *

Полад енди бир дәрәјә,
Үрәјиндә мин-бир кәдәр.
Јахынлашды бир чешмәјә,
Хәјалындан кечди нәләр!
Бахды о саф парлаг суја,
Ичди ондан доја-доја.

О чешмәјә бахды бир дә,
Деди:—Сөјлә, сән еј булаг,
Көнлүн нечин дүшмүш дәрдә?
Кәсилмиш дағ-дәрә гулаг,
Динләр сәни һәзин-һәзин,
Сөјлә, нәдир дәрдин сәнин?

Сујун кечә-күндүз чағлар,
Өмрүм кими ахар, кедәр,
Нәдир дәрди, нечин ағлар?
Үрәкләри јахар, кедәр.
Зүлм әлиндән сән дә јохса,
Ган ичирсән каса-каса?
Елдән чыхан икид Аслан
Сөјлә, бу јердән кечдими?

Овуч-овуч о гәһрәман
Сәрин сујундан ичдими?
Анлат мәнә, көзүм булаг!
Сәнә гурбан өзүм, булаг!

Полад чошду бирдән-бирә,
Басды сазы тунч көксүнә,
Тохунду инчә телләрә,
Дағлар сәс верди сәсинә...
О гәһрәман гоч Асландан
Охуду бир парча дастан:

Дарандыгча гыврылан тел
Үз үстүндә јана дүшәр,
Әл вурма ки, бу чошгун ел
Бирчә телдән гана дүшәр.

Бојнубүкүк бир күл кими,
Јаралы бир бүлбүл кими,
Саралар көј сүнбүл кими,
Ешг атәши чана дүшәр.

Әлдә дараг, көзәл Күлјаз
Тел ајырар о сәрвиназ,
Узагдан кишнәсә Ајаз,
Әлиндәки шана дүшәр.

Гар-борандыр уча дағлар,
Әтәјиндән селләр чағлар,
Кәклик, турач күләр-ағлар,
Сәси кур ормана дүшәр.

Нә бөјүкдүр елин дәрди!
Халг күл әкди, тикан дәрди.
Онун дағдан ағыр дәрди
Ел оғлу Аслана дүшәр.

Ојнаданда гылынч-галхан,
Гаршысындан гачар дүшман.
Ајаз кишнәр, сулар мејдан,
Баш, чәмдәк бир јана дүшәр.

Өпәр аты, дејәр:—Ајаз,
Көзү јолда галмыш Күлјаз,
Бир јелә дөн, ејлә пәрваз,
Инди мәрдлик сәнә дүшәр,

О чешмәјә јахын јердә
Јашајырды көзәл Чимназ.
О фындыглы дәрәләрдә
Кечирмишди он сәккиз јаз.

Мәһв олалы Күлјаз, Ајаз,
Һәр баһары кечмиш хәзан...

Динләдикчә бу дастаны,
Гәлби јериндән ојнады.
Үрәјиндә чошду ганы
Ешидинчә Аслан ады.
Кечди көксүндән бир ајаз,
Сәсә доғру гачды Чимназ.

Дырмашды бир көј тәпәјә,
Гәлбиндә мин һәсрәт мәләр.
—Аһ, уғурлу күнләр,—дејә
Үрәјиндән кечди нәләр!..
Динләдикчә о дастаны,
Хатырлады мәрд Асланы.

Поладса охујур, чалыр,
Кечдикчә о телдән-телә,
Чимназы дәрд-кәдәр алыр,
Көз јашлары дөнүр селә.
Дејир:—Сәнә, еј гәһрәман,
Нечә гыјды хаин дүшман?

Дан јелинин хош нәфәси,
Ојнадыгча тәпәләрдә,
Јајыр әтрафа бу сәси,
Дағ-дәрәни салыр дәрдә.
Полад инләр, сазы инләр,
Чимназ көзү јашлы динләр.

Чевриләркән Полад, бирдән
Көзү илишди Чимназа.
Овчу кими галхды јердән,

Бахды үркәк, чејран гыза.
Көрүнчә о саф күнәши,
Гәлбини јахды атәши.

Көнүл гушу учду бирдән,
Гонду гызын шух телинә.
Полад деди:—Әһсән, әһсән
Бу өлкәнин көзәлинә!
Јетишдирир белә гызлар,
Ајдан ишыглы улдузлар.

Оғлан сүздү о шаһбазы,
Әлиндән кетди ихтијар,
Унутду дастаны, сазы,
Овчу ова олду шикар.
Сөвда оду аловланды,
Көксүндә бир чыраг јанды.

Көзәл гыза верди көнүл
Чырпынараг Полад бирдән.
Деди она:—Еј гөнчә күл!
Көнлүн нечин дејилдир шән?
Кәл, охујум, чалым, динлә,
Ајдын олсун һалым, динлә:

Ағладыгча шимшәк көзүн
Јаралы бүлбүлә бәнзәр.
Јанагларын, ал додағын
Јени ачмыш күлә бәнзәр.
Сөјлә, кимин шән күлүсән?
Долу вурмуш сүнбүлүсән?

Үз-көзүндә ојнар думан,
Сөјлә, еј гыз, дәрдинми вар?

Кимдир сәни дәрдә салан?
Дүнја сәнә олмушму дар?
Ики көзүн сел гајнағы,
Үзүн кәдәр, гәм ојнағы.

Јохса, ај гыз, јаралысан,
Сөвда салмыш сәни дәрдә?
Һансы дағын маралысан?
Долашырсан бу јерләрдә?
Мән овчујам, сән бир чејран,
Белә ова чаным гурбан!

Танымышды Чимназ ону.
Галды кендән баха-баха.
Бүкмүш о гәмли бојнуну,
Көзүндән јаш аха-аха.
Силди әлилә көзүнү,
Бир аз доғрултду өзүнү.

Деди:—Сус, еј овчу оғлан,
Чох да мискин санма мәни.
Бир ов ардынча мән чохдан
Долашырам бу өлкәни.
Мән өзүм дә бир овчујам,
Гәлбимдә вар кин, интигам.

Полад деди:—Анлат мәнә,
Үз-көзүндә нәдир бу кин?
Даралды каинат мәнә,
Кимдән јаралыдыр гәлбин?
Көстәр мәнә о дүшманы,
Пәнчәмдә титрәсин чаны.

Көврәлди Чимназын гәлби,
Көксүндә бир үмид доғду.

Гумрал көзү күнәш кими
Парылдајыб гәми боғду.
Чырпынды көксүндә үрәк,
Көзүндә чанланды диләк.

Деди: Дәрдим дағдан бөјүк,
Сорушма ки, јохдур чара.
Әзир мәни ағыр бир јүк,
Чәкилир бу гәлбим дара.
Гаранлыгдыр һәр јан мәнә,
Олмуш дүнја зиндан мәнә.

Анам Күлјаз, атам Аслан;
Өз елинә арха олду.
Мәскәнијди чөл, дағ, орман,
Хаин дүшмән кинә долду.
Дағда јатаркән бир кечә
Ону мәһв етди кизличә.

Јетим гызам, адым Чимназ!
Күләкләрлә етдим јарыш,
Бу елләри кәздим гыш-јаз,
Долашдым һеј гарыш-гарыш.
О гатилдән нишан јохдур,
Үрәјимдә дәрдим чохдур.

Кечсәјди о горхаг әлә,
Сағ гојмаздым ону бир ан.
Дүшмән кәзир күлә-күлә,
Торпагларда јатыр Аслан.
Тапмајынча о хаини,
Севиндирмәз дүнја мәни.

Полад әсди ачығындан,
Зеһниндән бир хәјал ахды;
Үз-көзүнү сарды думан,
Көксүндә бир шимшәк чахды;
Деди:—Кәдәрләнмә, Чимназ!
Икид ганы јердә галмаз!
Мән тапарам о хаини,
Севиндиррәм бир күн сәни!..

Чарпышаркән зор дүшманла,
Бәјәнмишди гыз Полады.
Елдә тәмиз бир вичданла
Сөјләнирди икид ады.
Она кизли вермиш үрәк,
Анчаг көнлүндә вар диләк.

Севинч илә бахды Чимназ,
Деди:—Оғлан, фикрин нәдир?
«Икид ганы јердә галмаз!»—
Бу сөз мәнә бир төһфәдир.
Тапсан о намәрд хаини,
Севиндиррәм мән дә сәни.

Бағладылар әһди-пејман,
Имзалады күнәшли јаз.
Үрәкләрдән учду думан.
Күлә-күлә деди Чимназ:
—Сәндә вардыр ел гүввәти,
Сәнә дүшәр ел зәһмәти.

* * *

Дан јери сөкүлдү, һәр тәрәф рәнкин,
Шәфәгдән дон кејди дағ, дәрә әнкин.
Сачылды чөлләрә мин рәнк, мин боја,

Соналар көлләрдә баш вурду суја.
Шеһләрлә јујунду һәр от, һәр чичәк,
Гөнчәнин үзүндән ачылды өрпәк.
Тел, бирчәк ајырды нәркиз, бәнөвшә,
Тәбиәт өзү мат галды бу ишә.
Күл күлү чағырды, булбул булбулу,
Саралтды бу сөвда дәрдли сүнбүлү.

О чејран Чимназдан ајрылды Полад,
Гәлбинә јазылды бу сөвдалы ад.
Көксүндә чырпынды одлу бир үрәк,
Деди:—Ел хаини јох олсун кәрәк!
Әлиндә телли саз, ел-ел долашыр,
Гочполад һәр кәндә, шәһрә јанашыр,
Асландан охујур бир парча дастан,
Бәлкә бу јол илә тапылсын дүшман.
Ачылсын о хаин гатилин дили,
Өјүнсүн ки, мәнәм онун гатили.
Долашыр бир ашиг гијафәсиндә.
Титрәјир кин онун һәр нәғмәсиндә.
Сәдәфли сазыны көксүндән асмыш,
Икидин үзүнү сач-саггал басмыш,
Бәнзәјир чөлләрдә кәзән дәрвишә,
Көрәнләр үркәрәк дүшүр тәшвишә.
Беләчә долашыб кәзәркән ашыг
Үрәји кәдәрли, фикри долашыг,
Дырманды бир кичик тәпә гашына,
Орадан енди бир булаг башына.
О кәндин сүддән ағ, күлдән гырмызы
Шух, чејран бахышлы кәлини, гызы,
Су үчүн топланмыш сәрин булаға,
Тәбиәт күл үзә, јагут додаға
Вурмушду еләбир инчә, шух боја,
Ај кими шө'ләси дүшмүшдү суја.

Санасан јујунур бир дәстә пәри,
Өлкәнин чан алан бу көзәлләри
Сырајла охујур дадлы бир маһны,
Дағларда инләдир дәрдли чобаны:

Биринчи гыз

Бир овчум вар, мәләр кечәр,
Күл бағрымы дәләр кечәр.
Оғрун-оғрун бахар мәнә,
Бир сөз демәз, күләр кечәр.

Икинчи гыз

Бир овчум вар, күнәшдән шән,
Ала дағда салмыш мәскән.
Кичикликдән севәр мәни,
Фәләк ајры салмыш мәндән.

Үчүнчү гыз

Бир овчум вар, гурбанығам,
Горху билмәз чејранығам,
О вурғундур бир марала,
Мән узагдан һејранығам.

Гәһрәман Гочполад су ичим дејә,
Севинчлә јанашды сәрин чешмәјә.
Гыз-кәлин, әлиндә күјүм, ја сәһәнк,
Бир чејран сүрүсү кими үркәрәк,
Гачышыб чәкилди һәрә бир јана,
Узагдан һејрәтлә бахдылар она.
Гочполад атылыб ирәли кечди,
Әјилди булагдан сәрин су ичди.
Сонра көз кәздирди үркәк гызлара,
Санасан гәлбини чәкдиләр дара.

Анды о назәнин чејран Чимназы,
Бағрына басды тез сәдәфли сазы:

—Еј кәлинләр, гөнчә гызлар,
Сизи көрдүм, јары андым.
Үрәјимин башы сызлар,
Бағчаларда бары андым.

Бостанымын көј тағында,
Елимин зүмрүд бағында,
Јенијетмә күл чағында
Шамаманы, нары андым.

Сөнмәз јанғын вар чанымда,
Гурдлар кәзир орманымда,
Горху билмәз чејранымда
Шимшәк бахышлары андым.

Гызларын гәлбинә сәпилди ишыг,
Бириси күләрәк сөјләди:—Ашыг,
Бизим бу ојмағын кәлини, гызы.
Сүддән ағ, лаләдән даһа гырмызы,
Дедијин гыздан да көзәлдир онлар...
Көзләри ишыглы улдуздур, јанар,
Сачлары гаранлыг кечәдән гара,
Һөрүкләр тохунур ағ топуглара.
Парлаг үзләриндән ај алыр ишыг,
Бу елә, өлкәјә верир јарашыг.
Кәлинин сөзүнү кәсәрәк Баһар,
Сөјләди:—Ај ашыг, бу кечә тој вар.
Гијамәт олачаг Мәмишин тоју,
Гызлар топлашачаг бир мејдан боју.
Бу тоја чағрылмыш гоча Тохтамыш,
Кишиләр индидән ора јығышмыш.
Кечәркән биз көрдүк башланмыш ојун,

Һәр бири кәтирмиш дамазлыг гојун.
Олдуғу дахманы ел тикмиш она,
Бир гыз да вермишләр, бәнзәр чејрана.
Поладын јериндән гопду үрәји,
Чанланды көзүндә уча диләји.
Дүшүндү:—Һәр ојун ачмышса, јенә
Дүшмән јол тапмамыш елин гәлбинә.
Үстүндән атламыш нә гәдәр боз гыш,
Дон, ајаз, фыртына, гасырға, јағыш,
Чичәкли јаз кими һәлә дә шәндир,
Күнәшли, булудлу тәзә күлшәндир.
Ел әлиачыгдыр, үрәји кениш,
Хәсислик, намәрдлик, јалан билмәмиш.
Дәрәдән чығырла дөндү Гочоғлу,
Көзәлләр кәндинә дүшмүшдү јолу.
Кичик бир тәпәни ашынча Полад,
Көзүнә илишди башга бир һәјат:
Көрдү ки, о кәндин аһыл-чаһылы
Газманын јанында ојнајыр јаллы.
Тамаша едәнләр вурмушдур һалга,
Гочполад күвәнди о чошгун халга.
Јанашды, учадан верди бир салам,
Деди:—Һәр күнүнүз кечсин тој-бајрам,
Ел ону көрүнчә гајнајыб дашды,
Чошгун бир севинчлә она јанашды.
Ојнајан кәнчләр дә атды ојуну,
Һәрә бир дил илә диндирди ону.
Дедиләр:—Һардансан, еј икид ашыг,
Верирсән өлкәјә, елә јарашыг!
Сән садә бир ашыг дејилсән; анчаг
Дағ көвдән, кур сәсин, о пәнчә-бармаг
Көстәрир, ән күчлү бир пәһләвансан,
Бәлкә дә елиндә бир гәһрәмансан.
Сән һансы елдәнсән? Кәл буну анлат!

Үзүнә нә үчүн күлмәмиш һәјат?
Сөјлә бу гүрбәтә дүшмүшсән нәдән?
Көзүндән бәллидир, гәлбин дејил шән.
Онлара бахараг деди Гочполад:
—Узаг бир елдәнәм, адымдыр Мурад.
Атам да, анам да олмуш бир јохсул.
Һәјат пәнчәсиндә чырпынан бир гул.
Бир гоча бабам вар, дәјәр мин чана,
Ашыглыг бабамдан галмышдыр мана.
Бир кечә вар-јохум гарышды селә,
Чарәсиз үз гојдум бу гәриб елә.
Кетдикчә данышыг, сорғу узанды,
Күн батды, көјләрин чырағы јанды,
Әтрафа јајылды мави ајдынлыг,
Орталыг кәсилди күндүздән ишыг.
Јенидән башланды һәрәкәт, һәјат,
Тој үчүн чәмәндә гурулду бүсат.
Дедиләр:—Ај ашыг, сән отур, әјлән,
Бизим һәр тојумуз кечир белә шән.
Бу елин ашығы гоча Тохтамыш
Кәләчәк, о заман башланар јарыш.
Гочполад отурду кишиләрлә бир,
Бахдыгча о чошгун елә севинир.
Кирди бир һалгаја гадынла еркәк,
Гајнашан ушаглар олмуш севинчәк.
Сыраја отурду гыз илә оғлан.
Бир дашын үстүндә гоча бир чобан
Түтәкдә чалырды ел ојунлары,
Сыраjла ојнајыр оғлан, гыз, гары.
Һәр кәнчин көвдәси чанлы бир гаја,
Гызларын шө'ләси тохунур аја.
Кәклик тәк сәкирләр бир меjдан боју,
Кетдикчә шәнләнир Мәмишин тоју.
Үрәкдән силинмиш сыхынты, кәдәр.

Күнәшли дағлардан чән, думан кедәр.
Гочоғлу ел илә вурмуш бир һалга,
Бахдыгча о чошгун, о дашгын халга,
Гәһрәман гәлбинә долурду фәрәһ,
Севинчдән ичирди һеј гәдәһ-гәдәһ.
Јығынчаг јериндән ојнады бирдән,
Бир киши бағырды:—Мәрһәба, әһсән!
Нәр кими күкрәјиб кәлиб Тохтамыш,
Дејәсән мејданда гоч көрүб гызмыш.
Бу елдә јох она чатан бир ашыг,
Сазилә тојлара верир јарашыг.
Түкәнмәз чешмәдир ахан нәғмәси,
Һајыф ки, гочалмыш, инләјир сәси,
Бу ишдән олдугча севинди Полад,
Гәлбини ојнатды бу севимли ад.
Күл кими ачылды бәти-бәнизи.
—Арардым,—деди,—бу уғурлу изи,
Кәзирдим һәр јердә мән сорағилә.
Гој кәлсин јаныма өз ајағилә.
Көрсүн ки, дағлары бурахмыш Полад,
Гуш кими елиндә ачмыш гол-ганад.
Јығынчаг јериндән бағырды бирдән:
—Јол верин, а достлар, кәлән вар, кәлән!
Тохтамыш көрүнчә икид Полады,
Көксүнүн ичиндә гәлби ојнады,
Дүшүндү: «Бу елдә чыхса таныјан,
Бу икид нәһәнки мәһв едәр о хан,
Бу нәһәнк нә үчүн кирмиш бу дона?»
Полад да көзүнү дикмишди она.
Гәлбиндән кечәни дујурду бир-бир.
Јығынчаг бағырды:—Бу сукут нәдир?
Горхдунму, нә үчүн сусдун, Тохтамыш?
Дурмајын, башлансын дејишмә, јарыш!
Гочоғлу көрдү ки, далғындыр гоча,

Мә'налы нәзәрлә бахды дојунча.
Деди:—Мән сөјләјим, о версин чаваб,
Сачдығым күлләрдән гој чәксин күлаб.
Сәдәфли сазыны басды көксүнә,
Гошду кур сәсини сазын сәсинә:

Ағ бухагда гара халлар,
Ара-сыра гоша дүшәр.
Дујса буну чаналан јар
Гәмзәси көз-гаша дүшәр.

Ганадланды јенә сөвда,
Чејран Чимназ дүшдү јада.
Көнүл јанар гызғын ода,
Ешг атәши баша дүшәр.

Ешгин ағыр чәфасы вар,
Нәш'әси вар, сәфасы вар,
Ашигин ки, вәфасы вар,
Енишә-јохуша дүшәр.

Тохтамыш фәрәһлә деди:—Еј ашыг!
Сөзләрин мәчлисә верир јарашыг.
Инди дә сән динлә, мән чалым сазы,
Анладым Асланы, көзәл Күлјазы:

Тәрпәнәндә икид Аслан
Дағдан ағыр гаја дүшәр.
Гуршананда гылынч-галхан,
Хаин дүшмән ваја дүшәр.

Елә верир хош јарашыг,
Үрәкләрә салыр ишыг.

Көрсә ону кәнч бир ашыг,
Үрәји горхуја дүшәр.

Аты eниш-јохуш дујмаз,
Тәрлан кими едәр пәрваз,
Кишнәдикчә чејран Ајаз,
Сәси дашгын чаја дүшәр.

Поладын гәлбиндә доғду һәјәчан,
О гоча ашыға вермәди аман.
Бир даһа көксүнә галдырды сазы,
Тә'рифә башлады көзәл Чимназы:

Чимназымын күл додағы,
Унутдурду бал-гајмағы.
Гызаранда ал јанағы,
Шө'ләси шух аја дүшәр.

Чырпыныр бу вурғун көнүл,
Охламыш бир сачы сүнбүл,
Ашыг, күлсә о гөнчә күл,
Башым гызғын тоја дүшәр.

Јығынчаг бағырды:—Еј ашыг, јаша,
Ешгинин охлары дәјмәсин даша!
Битинчә дејишмә, мараглы дастан,
Бир ојун һавасы башлады чобан.
Аһыллар мәчлисдән ајрылды шән-шән,
Тохтамыш, Полад да дурду јериндән,
Кедәнләр јанашды јенә ашыға,
Дедиләр:—Чыхасан ајдын ишыға.
Сөзләрин руһ верди бизим елләрә,
Сәсиндән чанланды бүтүн даг-дәрә.
Вар имиш көвдәнә көрә һүнәрин,

Еј гәриб, һарадыр бу күн сәфәрин?
—Од салдын чаныма, гонаг ол мәнә,
Бирчә оғлағым вар, кәсәрәм сәнә.
Һәр јандан сәс гопду:—Бу гәриб ашыг,
Мәним дар дахмама салачаг ишыг.
—Јох, мәнә гонагдыр дүшсәм дә гана.
Ашығы һәр бири чәкди бир јана.
Кетдикчә учалды сәс-һарај, бирдән
Тохтамыш ох кими тәрпәнди јердән,
Бағырды:—А достлар, динләјин мәни!
Гәрибдир, јормајын јолдан кәләни.
Көрүнүр кәлмишдир узаг бир елдән,
Чај кечмиш, атланмыш дашгындан, селдән.
Бу ашыг кимә чох јарашыр, сизчә?
О мәнә гонагдыр биринчи кечә!
Мән ашыг, о ашыг—вериб баш-баша,
Кечәни јатарыг бир јердә гоша.
Һајды, сиз чәкилин, вермәјин зәһмәт,
Сабаһдан һәр кечә сизиндир нөвбәт.
Дедиләр:—Еј гоча Тохтамыш, инан,
Өл десән, тапылмаз бојун гачыран,
Биз сәнин сөзүндән чыхмадыг, анчаг
Сабаһдан нөвбәтлә бизимдир гонаг.
Јығынчаг әтрафа дағылды бир-бир.
Кедәнләр узашды, јатды сәс-сәмир.
Ики дост бахышды севинчә далмыш.
Поладын әлиндән тутду Тохтамыш,
Чәкди бир хәлвәтә, ағач алтына,
Күләрәк һејрәтлә сөјләди она:
—Полад, бу нә ишдир? Көрүнчә инан,
Көксүмүн ичиндә гопду бир боран.
Нә үчүн бурахдын Боранлы дағы,
Сәнә арха олан көзәл овлағы?
Дејирләр тикмисән мөһкәм бир гала.

Арха дурмаг үчүн елә, јохсула.
Башына јығылмыш бир чох пәһләван,
Дөјүшә һазырдыр һамы һәр заман.
Сел кими орадан олачаг ахын,
Чох чәкмәз, дејирләр, о күнләр јахын:
Хан илә наибләр дүшмүш тәшвишә.
Ел исә севинир бу көзәл ишә.
Узагдан бахдыгча Боранлы дағa,
Ел сәни салараг дилә-додаға,
Дејир ки:—Тохтамыш, көһнәлди Аслан!
Поладын адына дүз јени дастан.
Гуртулуш Поладдан олачаг бизә,
Јенилмәз икиддир, кәлмәсин көзә.
Ел сәнин һаггында бу фикирдәјкән,
Мејдана бу сазла атылдын нәдән?
Тәк бу саз ујмајыр икид адына,
Топпуз, јај, ох, гылынч јарашыр сана.—
Гәлбими дешмәкдә бу шүбһәли сирр,
Бу сирри дурма, кәл ач мәнә бир-бир.
Дурма ки, бағрымы чејнәјир кәдәр,
Гызханым нә олду? Ондан нә хәбәр?
Поладын үзүнү сарды боз думан,
Көксүндә ојнады гасырға, боран,
Деди:—Еј Тохтамыш, бөјүк дәрдим вар.
Ону мәндән алды амансыз рузкар.
Фәләјин вар имиш мин-бир ојуну.
Тәпәнин үстүндә дәфн етдим ону.
Мән онун учундан дүшмүшдүм бәндә,
Чәкилдим орадан јахын бир кәндә.
Бир чешмә башында охуркән дастан,
Көрдүм ки, көзләри јашлы бир чејран
Динләјир, көзүндән ахыдыр ган-јаш.
Елә бил, башыма учулду дағ-даш.
Үрәкдән вурулдум о чејран гыза,

Асланын, Күлјазын гызы Чимназа.
Чимназы анынча дәјишди Полад,
Гәлбинә од салды бу сөвдалы ад.
Көзүндән гығылчым сачылды јерә,
Һәр кирпик дөндү бир одлу нештәрә.
Гочполад өзүнү топлады бир аз,
Деди:—Еј Тохтамыш, бу чејран Чимназ
Ағлымы, һушуму башымдан алды,
Гәлбимә дәһшәтли бир јанғын салды.
Билмәздим дүнјада нәдир бу сөвда,
Дүшмүшәм инди мән јанар бир ода.
Андыгча кирпијим, көзүм суланыр.
Гәлбимин башында милләр доланыр.
Дејирләр, поладдан олса да үрәк,
Ешг ону ејләјәр шүшәдән көврәк!
Гаршымдан гачаркән овчу, асланлар
Аһ, мәни бир чејран ејләди шикар.
Бах пишик гылыглы чәрхин ишинә,
Гочоғлу Полады алмыш дишинә.
Кәздирир, бу ишләр дејилми күлүнч?
Көксүмү әзир һәм кәдәр, һәм севинч...
Үрәкдән бағландым о шух чејрана.
Еј ата, дәрдими ачырам сана.
Дејир: «Ким гатили кәмәндә салса,
Өлдүрүб, атамын ганыны алса,
Бу гәлбим онундур, онундур Чимназ...»
Һөрмәтлә көрүшдүк, севишдик бир аз,
Сөз вердик, сөз алдыг, бағланды пејман,
Кәрәкдир тапылсын о намәрд дүшман!
Сазыма сарылдым, бах, бу мәгсәдлә:
О хаин гатили кечирим әлә.
Тапылса, күләчәк Чимназын үзү,
Ишыг, күн көрәчәк Поладын көзү.
Фикрими билдинми инди, еј ата?

Атылмаг истәрәм гызғын һәјата.
Инан ки, гатили тапдыгдан сонра,
Дүшмәнин бағрында ачарам јара.
Гуртулар елимин гызы вә оғлу,
Бах, будур өлкәмин гуртулуш јолу!
Елимлә оларам мән дә бәхтијар.
Онсуз бәхтијарлыг, де, нәјә јарар?
Јетишәр бу гара күнләрин сону...
Тохтамыш сүкутла динләди ону.
Башыны һејрәтлә галдырды бирдән,
Деди:—Бу фикрини бәјәндим, әһсән!
Бәс Чимназ, де көрүм, һарда јашајыр?
Ел ону чохдан мәһв олмушдур сајыр.
Дејирләр, анасы Күлјаздан сонра
Көзүнә күнәш дә кәсилмиш гара.
Кәлинчә онун да өлүм хәбәри,
Мешәјә чәкилмиш, дөнмәмиш кери.
Чох кәзди, арады ону наибләр,
О чејран Чимназдан тапмады әсәр.
Бу хәбәр бир күндә јајылды елә.
Дүшдү халг ичиндә о дилдән-дилә.
Кимиси сөјләјир дырманмыш дағә,
Орадан атылмыш дәрин бузлаға.
Гурдлара јем олмуш, дејәнләр дә вар.
Көрүнүр јаланмыш бу уjдурмалар.
Солғун бир күл кими гәлби јаралы,
Јашајыр бу елин көзәл маралы.
Һүнәрин, Гочоғлу, кәлмәјир саја,
Сән бизә јенидән ачдын бир дүнја.
Доғрусу, үрәкдән севиндим буна,
Елимин Чимназы һалалдыр сана.
Бурада, Гочоғлу, јалныз бир иш вар,
Чох чәтин тапылар хаин чанавар.
Мән өзүм нә гәдәр арадым, анчаг

Тапмадым нә бир из, нә дә бир сораг.
Истәсән, сән дә бир ејлә имтаһан,
Анҹаг чох ајыг ол, јатмамыш дүшман.
Кечәни, күндүзү бир јердә гоша,
Саз илә, сөһбәтлә вурдулар баша.
Сабаһдан елин дә гәлбини алды.
Асландан, Күлјаздан охуду, чалды.
Јенидән јол алды, кечди дағ-дәрә,
Чатды һансы кәндә, һансы шәһәрә,
Асландан, Күлјаздан охуду дастан,
Марагла динләди ону һәр инсан.
Јенә дә гатилдән тапмады әсәр,
Чыхмады танıјан ону бир нәфәр.
О полад үрәкли, сөвда вурғуну
Олмушду бу узаг јоллар јорғуну.
Андычча гатили, икид Асланы,
Чимназа вердији әһдү-пејманы,
Көксүнә дүшүрдү әјилмәз башы,
Јај кими чатылыб дүјүмлү гашы,
Үстүнә гәм, кәдәр һеј ахын-ахын
Кәләрәк һәр јандан едирди басгын.
Алны бәнзәјирди булудлу көјә,
Көзләри дөнүрдү одлу шимшәјә.
Көксүнү дәлирди дүшүнчә, кәдәр,
О полад гәлбиндән кечирди нәләр?
Ичиндән кулүрдү ачы дујғуја,
Күлүрдү үстүнә кәлән ордуја.
Бағрына басырды үчтелли сазы.
Анырды севимли, көзәл Чимназы:

Бир сәһәр дан јери аларкән нәфәс,
О гумрал сачына сән шана вурдун.
Мән ҹејран көзүнә ејләдим һәвәс,
Сән гојдун гәлбими нишана, вурдун.

Башымдан ағлымы, һушуму алдын,
Көксүмдән гәлбими, дујғуму чалдын,
Ҹаныма сөнмәјән бир јанғын салдын.
О нечә ох иди һәр јана вурдун?

Көксүмүн ичиндә тикдим бир гала,
Ешгимлә орада кәздин гол-гола,
Гәлбимин сазыны сән чала-чала
Нә јаман од иди бу ҹана вурдун.

Чох кәзди, арады о полад үрәк,
Гәлбиндә сөнмәди севимли диләк.
О хаин бу елдән чыхмамыш,—дејә,—
Араја-араја дөндү керијә.
Аз кетди, үз кетди, чатды бир дағa,
О елдә ән мәшһур олан овлаға.
Узагдан үзүнә күлдү јамачлар.
Дүшүндү: «Чохдандыр етмәдим шикар».
Дырмашды ҹејранлы јашыл јамача,
Көзүнү кәздирди шикар ардынча.
Елә ки Поладдан ајрылды Чимназ,
Көксүндән кечди бир думанлы ајаз.
Она һеч билмәдән вермишди көнүл,
Ешгинин фиданы ачды гызылкүл.
Әтриндән бајылды һәр гохладыгча,
Севимли диләји ешгиндән уча.
Көзләјир гатилдән, Поладдан хәбәр,
Гәлбини чејнәјир дүшүнчә, кәдәр,
Үч ајдыр кедәли, дөнмәди кери.
Чимназы титрәтди ешгин әсәри.
Кејинди-кечинди пәһләван кими,
Атланды Ајаза гоч Аслан кими.
Поладын ардынча дүшдү чөлләрә.
Чох кәзди, арады, кечди дағ-дәрә.

Соруша-соруша дүшдү изинә,
Узагдан гаралты дәjди көзүнә.
Jүјәни чәкәрәк диггәтлә бахды,
Гара көзләриндә шимшәкләр чахды,
Көрдү ки, Поладдыр, дырманыр дағa,
Чеjранлар jатағы олан овлаға,
Думанлы көзүндә ојнады боран,
Дәриндән инләди о овчу чеjран:
—Бахсана, үрәjи нә гәдәр сәрин,
Вәфасы аз олур бу икидләрин.
Мән ону дүшүнүб чәкирәм горху,
Кечәләр көзүмә кирмәjир jуху.
Бир саат аjрылыг ил кечир мана,
Һәсрәтли интизар од вурур чана.
Үрәjим елә бил чәкилмиш дара,
О исә кеф үчүн чыхыр шикара.
Унутмуш илгары, ели, Чимназы,
Бағрына басмыш да үчтелли сазы.
Охујуб чалараг, долашыр ели.
Ешгими чалмаjыр гәлбинин тели.
Мән ону едәрәм бир дә имтаһан.
Дөнмүшмү вердиjи әһду-пеjмандан?
Гаршыjа чыхмагчын о дағ бојунча
Дырманды чеjранлы jашыл jамача.
Аjазы бурахды jашыл отлаға,
Ағачлар алтындан тез дөндү сағa,
Араjа-араjа чыхаркән дүзә,
Отлаjан чеjранла чыхды үз-үзә.
Jаj илә чеjраны тез алды нишан,
Охуну атмамыш jыхылды чеjран.
Овчу гыз бу ишә еjләди һеjрәт.
Бахды һәр тәрәфә, көзүндә һиддәт.
Овунун үстүнә jүjүрдү Полад,
Гыз ону көрүнчә гопарды фәрjад,

Jанашыб сөjләди:—Еj овчу, даjан!
Бу көзәл чеjраны мән алдым нишан,
Нә үчүн овуму әлимдән алдын?
Гәлбимә кин сачан бир атәш салдын?
Етди саjмазлығын гәлбими кабаб,
Һаjды, чых гаршыма, вер мәнә чаваб!
Деjәрәк гылынчы сиjирди гындан,
Икидә һеjрәтлә бахды гәһрәман.
Таныды көмәjә кәлән икиди,
Күләрәк, она чох шәфгәтлә деди:
—Бағышла, билмәдим, етдим бир хәта,
Биз достуг, сучумдан кеч, еjлә әта,
Еj икид, сәнә бу ов олсун гурбан,
Чыхмарам мән сәнә гаршы, пәһләван.
Вәфалы Чимназын jумшалды гәлби,
Титрәди ағачда бир jарпаг кими.
Көксүндә күлләнди бир күнәшли jаз,
Шәфгәтли нәзәрлә бахаркән Чимназ,
Гәлбини тутараг Гочоғлу Полад,
«Аһ, о көзләр!»—деjә гопарды фәрjад.
Jенидән jанашды она һөрмәтлә,
Диггәтлә бахараг сорду һәсрәтлә:
—Пәһләван, сән кимсән? Кәл анлат мәнә,
Көнлүмүн тәрланы гонмушдур сәнә.
Алычы көзләрин чох таныш кәлир,
Бахдыгча көксүмү ох кими дәлир.
Jохса, вар нисбәтин чеjран Чимназа,
О гартал бахышлы тәрлан Чимназа?
Көзләрин елә бил көзүдүр онун,
Бахышын, дурушун өзүдүр онун.
О Чимназ нәjиндир? Сән кимсән? Анлат!
Бу көнлүм нә үчүн ачыр гол-ганад?
Уф! Бағрым алышды, андым Чимназы.
Охуjа-охуjа көкләди сазы:

—Һаралысан, еј пәһләван, һаралы?
Чимназыма бәнзәр гара көзләрин.
Бир ашигәм, үрәјиндән јаралы,
Етсә едәр мәнә чара көзләрин.

Гыш-борандан чыхдым одлу бир јаза,
Бир гығылчым дүшдү бу чошгун саза.
Хәбәр апар о вәфалы Чимназа
Гочполады чәкди дара көзләрин.
Вәфалы Чимназын долду көзләри,
Јандырды икидин одлу сөзләри.
Јенидән истәди етсин имтаһан,
Күкрәјиб деди:—Еј икид гәһрәман,
Бир бәла кәсилдин дәрдли башыма,
Һәр јердә чыхырсан мәнин гаршыма.
О Чимназ мәни дә салмышдыр ода,
Ҹијәрим говрулур дүшдүкчә јада.
Мән чохдан вурғунам о шух чејрана,
Инди дә көзүнү дикмисән она?
Чејраны әлимдән алдынса, анчаг
Чимназдан кечмәрәм, инады бурах!
Мәнимдир, мәнимдир о көзәл чејран!
Ондан әл чәкмәсән, бу сән, бу мејдан!
Күләрәк дәриндән инләди Полад.
Јенидән гопарды бир ачы фәрјад.
Бағрына басараг үчтелли сазы,
Тә'рифә башлады көзәл Чимназы:

—Бир-биринә дәјсә јер, көј, пәһләван,
Мән вәфалы Чимназымдан кечмәрәм!
Үрәјимин телләрини ојнадан
Сөвда симли илк сазымдан кечмәрәм!

Мәним јарым көзәлләрин башыдыр,
Дүнја тачдыр, о исә даш-гашыдыр,

Илк сөвдамын ајрылмаз јолдашыдыр,
Күл јанағы солмазымдан кечмәрәм!

Чимназ күлүмсәјиб деди:—Гәһрәман!
Сынадым, чох көзәл вердин имтаһан.
Доғрудан ашигсән көзәл чејрана,
Севкили Чимназын һалалдыр сана.
Достуна гузусан, дүшмәнә аслан,
Үрәјин јаранмыш атәшдән, судан.
Мәрдликдә пајын вар, әр оғлу әрсән!
Мәһәббәт јолунда чандан кечәрсән!
Кәл, бир дә сәнинлә бағлајаг пејман,
Галсын бу сәмими достлуг һәр заман.
Полада јанашды о күлә-күлә,
Онунла дост кими верди әл-әлә.

* * *

Моруглу јајлагдан ел дөндү јенә,
Аран да говушду диләкли күнә,
Голуну ачараг дашгын севинчлә,
Оғлуну, гызыны басды көксүнә.

Јенидән чанланды һәсрәтли аран,
Дағларын башыны алды чән-думан.
Галды мараллара дүзләр, чәмәнләр,
Тәпәдә, јамачда ваз атды чејран.

Көнүл шән олармы зүлм олан јердә?
Булбүлләр өтәрми күл солан јердә?
Очаглар, кәрдәкләр батмазмы јаса,
Аналар, кәлинләр сач јолан јердә?

Аран да дағ кими дүшмүшдү дәрдә,
Үзүнә чәкмишди гәмли бир пәрдә.

Јаралы ов кими дәриндән инләр,
Гојун тәк сојулар хејирдә, шәрдә...

Қохалар, наибләр башламыш ишә,
Өлкәни салмышды дәрин тәшвишә,
Тојпајы топланыр Гәзәнфәр хана,
Дил-додаг чејнәјир ел бу кедишә.

Һәр күн бу залым хан кирир бир дона,
Тој етмәк истәјир азғын оғлуна.
Варындан, јохундан чыхачагдыр ел,
Бу уғурсуз тоју чатынча сона.

Еј Аран! Гәлбини, ач сөјлә мана,
Динләрәм дәрдини мән јана-јана.
Габыгдан чыхынча чалышдын һәр күн,
Нә гәдәр бач вердин Гәзәнфәр хана?

Башындан нә гәдәр мачәра кечди?!
Гәлбинин ичиндән мин јара кечди.
Нә үзүн күлдү, нә алнын ачылды.
Нә үчүн күнләрин һеј гара кечди?

Еј Аран! Гәлбиндә анлат, нәләр вар?
Түкәнмәз дәрдләрин дағлардан ашар.
Башынын үстүндә, әлиндә гамчы,
Нә гәдәр һөкм етди Гәзәнфәр ханлар?

Елләри јохлаја-јохлаја Полад,
Аранда, јајлагда ачырды ганад,
Һәр көрүш икиди бағлајыр елә,
Инләдир гәлбини о мискин һәјат.

Узагдан көрүндү Чимназын кәнди.
Икидләр доғуран елә күвәнди.

Гәлбиндә һәм гајғы, һәм кин, һәм севинч,
Зоғаллы, фындыглы дәрәјә енди.

Фәзаны һәм күнәш, һәм булуд алмыш,
Кечдији јерләрә боз көлкә салмыш.
Қәсмә бир чығырла кедәркән Полад,
Јолуну сулады күнәшли јағыш.

Узагдан илдырым шығыјыр тәк-тәк.
Башынын үстүндә ојнајыр шимшәк.
Јарпаглар учундан салланан дамчы
Күнәшдә парлајыр, јаныр инчи тәк.

Полад һәр тәрәфи едир тамаша,
Сачаглы фындыглар вермиш баш-баша,
Будаглар зоғалдан кәрдәнлик тахмыш,
Ағачлар бүрүнмүш әлван гумаша.

Чинара дырмашмыш вәһши мејнәләр,
Гаралмыш көјәмләр, дејир: мәни дәр!
Үфүгә чәкилмиш һилали гуршаг,
Ал-әлван рәнкләрлә көјә күлүмсәр.

Кетдикчә узаныр чығырлы дәрә.
О инчә тәбиәт, көзәл мәнзәрә
Поладын көзүнә ох кими батыр,
Јеријир, далараг дүшүнчәләрә,

Јеријир, гәлбиндә дадлы истәји,
Чанланыр көзүндә уча диләји.
Андыгча дүшмәнин ағыр зүлмүнү,
Халгынын һалына јаныр үрәји.

Ал күнәш чәкилди дағ архасына,
Дилсиз бир гаранлыг чөкдү һәр јана.

Булудлу көјләр дә батды кәдәрә,
Дәрәләр бүрүндү чәнә, думана.

Гаранлыг јолларда дүшмәди бәндә,
Гочполад кечәјкән јетишди кәндә.
Дәриндән инләди: «Аһ, чејран гыза
Сөз вердим, кишилик олмады мәндә.

Тапмадым гатили, билирәм, Чимназ
Дәрдләнәр, бу ишдән көнлү ачылмаз...»
Енди тез орада чешмә башына,
Отларын үстүндә динчәлди бир аз.

Дәрдиндән јатмајыр икид гәһрәман,
Дөрд јаны дүшүнчә, хәјал, чән, думан,
Чәкил, еј гаранлыг, ачыл, еј сәһәр!
Күлмәсин о гара фикирли дүшман.

Гаранлыг көјләрин јүкү ағырды,
Торпаға мүсибәт, кәдәр јағырды.
Дағларын башында шәфәг сөкмәмиш
Будагда бир бүлбүл маһны чағырды.

Ојанан гушларын чошду һәвәси,
Әтрафа јајылды инчә нәғмәси,
Тәбиәт олду бир маһир дирижор,
Дәрәјә сәс салды гушларын сәси.

Еј көзәл тәбиәт, сәндә вар нәләр!
Сөвдалы ахшамлар, ајдын кечәләр.
Һәр дәрә, һәр үфүг, һәр дағ лөвһәдир,
Шәфәгләр парларкән көјдә һәр сәһәр.

Јүксәлди ал күнәш дағлар башындан,
Јенә дә шәнләнди тарла, бағ, бостан.

Ел исә батмышды кәдәрли јаса,
Мин-бир дәрд ичиндә чырпынır Аран.

Поладын көксүндә дағларын гары,
Гәлбиндә күл ачан сөвданын бары,
Чимназын евинин јанындан кечди,
Һәсрәтлә үз гојду о кәндә сары.

Оғлунун тојуну башламышды хан.
Јыртычы гурдларла долмушду ејван.
Полады көрүнчә бағырды:—Ашыг,
Отур даш үстүндә, оху бир дастан!

Чырпынды икидин парлаг умуду,
Мәчлисдә тапмагчын о хаин гурду.
Сазыны тез басды одлу бағрына,
Асланын һаггында чалды, охуду:

Гәһрәмандыр икид Аслан,
Ады дүшмүш дилдән-дилә.
Јохдур она гаршы дуран,
Дағ кими архадыр елә.

Ону бүтүн өлкә севәр,
Елин чарпан үрәјидир.
Көлкәсиндән аслан үркәр,
Учуг евләр дирәјидир.

Дүнја олса она дүшман,
Үрәјинә кирмәз горху,
Гуршандымы гылынч, галхан,
Даша дәјәр дүшмән оху.

Аслан салмыш дағда мәскән,
Дәстәсилә јашар орда,
Чыхса елә зијан верән,
Ганадланыб учар јурда!..

Јериндән сычрајыб хан бирдән дурду,
Бағырды:—Өјмә о јыртычы гурду!—
Сонра наибләрә чевирилиб деди:
—Билсәниз мүлкүмә нә зијан вурду?!

«Хана бач вермәјин»,—дејирди елә,
Әлиндән вар-јохум дөнмүшдү күлә.
Өзү бир ордуја бәрабәр иди,
Мејданда дөнәрди гызғын бир филә.

Доғрудан икидди, билмәзди горху.
Кечәләр көзүмә кирмәзди јуху,
Көрдүм ки, нә гәдәр сағдыр бу гулдур,
Горхујла кечәчәк өмрүмүн чоху.

Бир кечә кизлинчә оғлум Шаһмар хан,
Бир дә он беш нәфәр икид пәһләван.
Хәнчәрлә, гылынчла, топпузла кетдик,
Дөрд јандан сохулдуг јатаркән Аслан.

Һәр јандан гулдуру салмышдыг дара,
Чәмдәји олмушкән нишан охлара,
Гылынчы әлимдән чәкәрәк бирдән
Көксүмүн башында ачды бир јара.

Нәһајәт өмрүнү вердик биз бада,
Чанымдан, мүлкүмдән совушду гада,
Чох чәкмәз, дајанын, бөјлә бир ојун
Верәрәм Гочоғлу гулдур Полада!

Поладын гәлбиндә ачылды чичәк,
Көзүнүн өнүндә чанланды диләк.
Гонаглар јанында өјүнәркән хан,
Чимназын јанына гачды севинчәк.

Гочоғлу Полады көрүнчә Чимназ,
Күл кими ачылды, кефи олду саз,
Деди:—Сән хош кәлдин, еј дашгын дәниз!
Чај кими дејилсән, буланлыг, дајаз.

Сөзүнә садигсән, еј әр оғлу әр,
Көрүрәм чох шәнсән, үзүн күлүмсәр.
Дурма ки, түкәнди сәбрим, гәрарым,
Ешитдикләриндән вер мәнә хәбәр!

Гочоғлу бағырды:—Көзләрин ајдын,
Тапылды нәһајәт намәрд дүшманын.
Көксүмүн ичиндә бир тој чалыныр,
Аларам ганыны икид Асланын.

Дәриндән сызлајыр көзләнмиш јарам,
Халгымын јолунда өлүнчә варам!..
Өлкәдән дүшмәнләр говулсун кәрәк,
Әлимә мүждә вер, јахындыр бајрам!..

Деди:—Еј гәһрәман, бурах бу сазы,
Севиндир үрәји дәрдли Чимназы.
Асланын гылынчы, аты мәндәдир,
Бу күнчүн сахладым көзәл Ајазы.

Чох јаша, гәлбимдән силинди кәдәр,
Сән көзлә, Ајаза мән вурум јәһәр.
Елин дүшмәниндән интигам үчүн,
Гочоғлу, сәнинлә кедәк бәрабәр.

Севинчәк һәјәтә јүјүрдү Чимназ,
Кејинди, гуршанды, кечмәди бир аз
Һәмин кәнч пәһләван гијафәсиндә,
Поладә көрүндү, једәкдә Ајаз.

Гочоғлу көрүнчә таныды ону,
Билди ки, чејрандыр, дәјишмиш дону.
Әлиндән тутараг сөјләди:—Нечин,
Ојнадын мәнимлә белә ојуну?

Гыз бахды Полада, мә'налы күлдү,
Гырмызы јагуту икијә бөлдү.
Сәдәфин ичиндә парлады инчи,
Јенә дә јагутдан һөрүк һөрүлдү.

Деди:—Мән илк дәфә кәлдим көмәјә,
Вәзифәм чағырды бөјүк диләјә.
Икинчи дәфә дә сынадым сәни,
Сөвда бутәсиндә вурдум мәһәјә.

Бәјәндим, чох көзәл вердин имтаһан,
Вурулдум сәнә, еј икид гәһрәман!
Дејирләр, јолчуја сөһбәт һарамдыр,
Кәл, бизи көзләјир о хаин дүшман.

Гочоғлу деди:—Еј һүснүн чырағы!
Атандыр, анандыр елләр дајағы.
Билирәм, икидсән, сојун-сопун[1] вар.
Гој мәним әлимдә инләсин јағы.

Мәнәм өз халгымын интигам сәси,
Ел оғлу Асланын доғма вариси.

[1] Әсил-нәсәбин.

Ганыны алмаг да мәнә дүшмәзми?
Сән өзүн инсаф ет, еј дағ пәриси!

Јашарды Чимназын чејран көзләри,
Әлијлә јүјәни чәкди ирәли,
Деди:— Ал, атамын гылынчы, аты!
Интигам алмамыш дөнмәзсән кери!

Гочоғлу мә'налы бахды Чимназа,
Гуш кими атылды чејран Ајаза.
Әлини јухары галдырынча о,
Ајаз бир гуш кими кәлди пәрваза.

Полада һәсрәтлә бахды архадан,
Чимназын гәлбиндә гопду һәјәчан.
Нә гәдәр бәнзәрмиш икид икидә!
Һәр көрән саначаг дирилмиш Аслан.

Шаһмар хан чыхмышды о күн чыдыра,
Атлыны бөлмүшдү ики табура,
Учурду атлылар, өндә тој бәји,
Көјләрә галхырды тоз бура-бура.

Узагдан көрүнчә, Поладын ганы
Сычрады башына, алышды чаны,
Ајазы сүрдү тез онун өнүнә,
Бағырды:—Гачма дур, еј ел дүшманы!

Кәлмишәм ки, чыдыр өјрәдим сана.
Тојунда әлими булајым гана.
Гаршы чых, дајанма, бу мејдан, бу сән!—
Дејәрәк әл атды гылынч-галхана.

Шаһмар хан о гызмыш аслана бахды,
Кининдән дөнәрәк бир јана бахды.

Нифрәтлә чох ачы күлүмсәјәрәк,
О икид көвдәли оғлана бахды.

Деди:—Сән кимсән, еј пәһләван, сөјлә,
Нечин ојнајырсан өз әҹәлинлә?
Чох бөјүк һүнәрдир, мәни бир кимсә
Өмрүмдә һеч тәһгир етмәмиш белә.

Деди:—Мән Гочоғлу икид Поладам,
Гәзәнфәр ханлара дүшмәнәм, јадам.
Асланын ганыны алмаға кәлдим,
Чых мәним гаршыма, еј хаин адам!

Гылынчы һиддәтлә чыхарды гындан,
Атыны ирәли сүрдү Шаһмар хан.
Кин илә парлады көјдә гылынчлар,
Үз-үзә күкрәди һәр ики дүшман.

Гочполад атылды Шаһмара гаршы,
Титрәтди чәкдији нә'рә даг-дашы.
Һавада парлајыб ојнаркән гылынч,
Јерләрдә чырпынды дүшмәнин башы.

Дәјди бир-биринә хан адамлары,
Атылыб чумдулар Полада сары,
Дедиләр:—Биз хана нә чаваб верәк,
Хәзанә дөндәрдин бу шән баһары.

Хан кинә долунча гырачаг ели,
Ахачаг күнаһсыз ганларын сели.
Билирик, өлкәмиз батачаг јаса,
Гырылды бу дәрдли өлкәнин бели.

Гочполад бағырды:—Еј гоч икидләр!
Ананыз, бачыныз зүлмдән инләр.
Өлкәни зиндана чевирмиш бу хан,
Ел јаса батмышдыр, дүшмән күлүмсәр.

Бу хандан өлкәмиз дојмушдур чана,
Әл атыр гуртулуш дејә һәр јана,
Ким елин оғлудур архамча кәлсин,
Дәрс вермәк истәрәм Гәзәнфәр хана!

Ојнады јериндән бөјүк бир күтлә,
Дедиләр:—Кедирик биз дә сәнинлә.
Бу гурдлар өлкәни, халгы талады,
Бир дә дүшмәјәчәк бу фүрсәт әлә!

Орадан кәлдиләр хан сарајына:
Һәјәтдә гурулмуш бөјүк тојхана,
Ашыглар көнүлсүз охујур, чалыр,
Ојнајан гыз-оғлан баш әјир хана.

Хан башда отурмуш наибләријлә
Әмр етди бир гыза о күлә-күлә:
—Галх, Телли, бизә бир «Гајтарма» ојна,
Әкинин, мал-гаран дүшмәсин селә!

Гочполад достларла кирди һәјәтә,
Бахды о мәчлисдә олан шөвкәтә,
Деди:—Хан, һәр күн тој-бајрамдыр сәнә,
Халг исә дүшмүшдүр ағыр зилләтә.

Чыдырда оғлунун өлчдүм бојуну,
Орадан «тәбрикә» кәлдим тојуну.
Ешитдим мәнә дә ачмаг истәрсән
Аслана ачдығын хаин ојуну.

Кәлмишәм мәнә дә ачасан ојун,
Бир аз да шәнләнсин бу јаслы тојун.
Ел кәлмиш гапына, һаггыны истәр,
Онлары сандынмы бир сүрү гојун?

Гочполад адыны ешидинчә хан,
Гәлбинин ичиндә гопду бир туфан.
«Һәм малым, һәм чаным кедәчәк, деди,
Нә рijакармыш бу вәфасыз дөвран!»

Битирәр-битирмәз үрәк сөзүнү,
Јенидән топлады бир аз өзүнү.
Күкрәди Гочоғлу Полад үстүнә,
Кин, ачыг көјнәтди көнүл көзүнү.

Бағырды:—Дағлара кет кәсил дарға!
Алычы тәрланы санма бир гарға!
Әчәлин кәтирмиш сәни гапыма,
Кәл, пәнчәм өјрәнмиш дәри сојмаға.

Икидләр бағырды гудурған хана:
—Бу гәдәр өјүнмә, кәл чых мејдана!
Өлүмлә кәләрсән пәнчә-пәнчәјә,
Һүнәри бу гылынч билдирәр сана!

Асланлар доғуран бу ел, бу өлкә,
Гудурған, зүлмүндән кәлмишдир тәнкә,
Биз өлүм, ја дирим ешгилә бу күн
Интигам намына кирмишик чәнкә.

Тој тамам позулду, гарышды ара,
Хан илә наибләр дүшдүләр дара,
Поладла икидләр аслана дөндү,
Гылынчлар тој тутду хаин башлара.

Гылынчын, топпузун, сүнкүнүн сәси,
Поладын арабир аслан нә'рәси,
О ганлы мејдана верирди дәһшәт,
Елә бил чошурду дөјүш нәғмәси.

Һамынын үрәји кин илә долу,
Икидләр чејнәјир сағ илә солу.
Гочоғлу дөрд јана ендирир гылынч,
Бағланмыш дүшмәнин гуртулуш јолу.

Ендикчә гылынчлар гызышыр мејдан,
Јаралы чәмдәклә долмушдур һәр јан,
Сәс-күјдән, нә'рәдән гулаг тутулур,
Горхудан гачмаға чан атырды хан.

Гочполад јериндән бағырды хана:
—Өзүн чых, кишисән, бујур мејдана.
Сијирмә гылынчла үстүнү алды,
Гылынчы ендирди хаин дүшмана.

Хан фәрјад еләјиб јыхылды јерә,
Бир титрәтмә дүшдү о наибләрә.
Јавашча Полада дәјди бир гылынч,
Гулағы дибиндә гопду бир нә'рә.

Бахаркән сағына о гызмыш аслан,
Көрдү ки, вуруркән ону бир дүшман,
Ох кими үстүнә шығыды Чимназ,
О азғын хаинә вермәди аман.

Башында парлады тарихи топпуз,
Поладын гәлбинә јапышды бир буз.
Ичиндән севинчлә күләрәк деди:
—Дүнјада бир күнүм олмасын бунсуз!

Јенидән әл атды кәскин гылынча,
Һиддәтлә саға, һәм сола вурунча,
Дүшмәнләр бағырды:—Тәслим олуруг!
Гочполад бахды бир мејдан бојунча.

Дүшмәнин истәји дәјмишди даша,
Нәһајәт верилди ганлы саваша.
Ел бирдән чошараг бағырды:—Вар ол,
Јаша, еј ел оғлу Полад, мин јаша!..

Тохтамыш ешидиб кәлмиш узагдан,
Һәјәти көрүнчә бир ганлы мејдан,
Шашырыб һејрәтлә кендән бахырды.
Еләә ки «тәслимәм»—бағырды дүшман.

Севинчдән дөнәрәк ачылмыш күлә.
Јанашды мејданда о гызмыш филә,
Деди:—Еј икидләр, динләјин мәни!
Бармаглар ојнады, саз кәлди дилә:

—Уғур олсун, чичәкләнди диләјин,
Јурдумузун гәһрәманы Гочполад!
Тилсимли зинданы гырды биләјин,
Елин гәлби, елин чаны Гочполад!

Халг олмушду дилсиз, мискин бир көлә,
Дар күнүндә көмәк олдун бу елә,
Дөндүн дағдан ахан дашгын бир селә,
Јерә сохдун о дүшманы, Гочполад!

Кениш гәлбин буланмајан бир дәниз,
Күндән ајдын, чешмәләрдән саф, тәмиз,
Гој адынла фәхр еләсин өлкәмиз.
Елин икид гәһрәманы Гочполад!

Гыш олмасын ај-күнәшли бу јазын,
Очаглары шәнләндирди авазын,
Тоја кәлдим, һаны көзәл Чимназын?
Чағыр кәлсин о чејраны, Гочполад!

Ел јолунда һәм чан гојдун, һәм әмәк,
Ел атындан, үзәнки тут, еј фәләк!
Јасдан сонра еләә шанлы тој кәрәк.
Кәл севиндир ел-обаны, Гочполад!

1938

ТАПДЫГ ДӘДӘ

I

Дејирләр бир дағ вармыш,
Чағлармыш һеј дәрәси.
Кәсилмәзмиш јаз вә гыш
Онун чошгун нә'рәси.
Башы, диби гар, боран,
Папаг кејмиш думандан.

Тәбиәтин гојнунда
Көрмүш сансыз гыш, баһар.
Ағ сачлары бојнунда
Инчи кими парылдар.
Шәндир јахын, узағы,
Көзәлдир һәр бучағы.

Гарлы, уча, дик башы
Аз галыр дәјсин аја;
Тәпәләрлә јанашы
Көксүндә мин бир гаја.
Һәр дашы, һәр комасы
Лачын, тәрлан јувасы.

Дашда битән ағачда
Көзү галыр инсанын.

О дағларда, јамачда
Изи вар һәр заманын.
Учар, бахдыгча хәјал,
Кәлир зеһнә мин суал.

Гојнунда бир көл дә вар.
«Чејран көлү» адланыр.
Күзкү кими парылдар,
Чыраг кими һеј јаныр.
Јашыл көксүнә јаз, гыш
Мин-бир чичәк тахылмыш.

Алыр сәрин сујуну
Јахын гарлы дағлардан,
Гојнунда бәсләр ону
Јашыл донлу бир орман.
Сөјүд, чинар, көј гамыш
Үстүнә көлкә салмыш.

Күндүз күнәш, кечә ај
Кәлир тамашасына.
Әтәјиндән ахан чај
Нәғмә сөјләјир она.
Верир мин-бир јарашыг
Она чичәк, сармашыг.

Бу дәрәдә һәр бучаг
Бәнзәр көзәл чәләнкә.
Һәр күл, чичәк, һәр јарпаг
Кирдикчә рәнкдән-рәнкә,
Гушлар верәр сәс-сәсә,
Нәш'ә кәләр һәр кәсә.

Гонмушкән бу хәјалым
Јурдумун бағчасына,

Јалныз вар бир суалым
Тәбиәт фырчасына:
Чәкдинми бөјлә лөвһә?
Сән сәнәтин, дүз сөјлә!

II

Бу дәрәнин гојнуна
Сығынмышды бир гоча.
Тапдыг дејәрләр она;
Өзү адындан уча.
Сон күнләри јашар динч,
Гәлбиндә сөнмүш севинч.

Кәнчлијиндә бу гоча
Султанлардан, ханлардан
Чәфа чәкмиш дојунча.
Халгы сыхдыгча заман,
Арха чыхмыш јохсула,
Көнүл вермиш бу јола.

Топламыш өз башына
Елдә икид кәнчләри;
Чыхмыш бир дағ гашына
Ачмыш дөјүш сәфәри,
Ад чыхармыш о вахтдан
Бу ағ сачлы гәһрәман.

Чох јохсулу гопармыш
Залымын пәнчәсиндән.
Гыз, кәлини гуртармыш
Зүлмүн әјләнчәсиндән.
Илләр, ајлар баш вурмуш,
Тапдыг јорулуб дурмуш.

Кечмиш баһар күнләри,
Өмрү ахмыш су кими;
Јаш адламыш ирәли,
Баш ағармыш гу кими.
Көз бозармыш, бел чөкмүш,
Хәзан өмрүнү сөкмүш.

Дүшмүш әлиндән мизраг,
Ох, јај, гылынч вә галхан;
Олмуш доғдуғу торпаг
Она гаранлыг зиндан.
Көксүндә бир гарлы гыш
Тај-тушундан ајрылмыш.

Дүнја көрмүш бу гоча,
Чыхмыш бәркдән вә бошдан.
Вермиш илләр бојунча
Чох дөјүшдә имтаһан.
Сынаглы Тапдыг дәдә
Гатланмыш һәр бир дәрдә.

Ону танıјыр узаг,
Јахын обалар бүтүн;
Јохсул, сөнүк һәр очаг
Диләр она јахшы күн.
Кимә бир дәрд үз вермиш,
Тапдыг чарә көстәрмиш.

Көрмүш һәлә өлкәдә
Зүлмүн оду сөнмәмиш.
О вахтдан Тапдыг дәдә
Өз кәндинә дөнмәмиш.
Ләʼнәт етмиш һәр шејә,
Сығынмыш бу дәрәјә.

III

Дәрәнин архасында көј[1] вармыш,
Ону чохдан кәдәр, зүлүм сармыш.
Кечә-күндүз әкир, бичир јохсул
Јенә көрмәз евиндә бир мәһсул.
Дашыјыр молла, кәндхуда, бәј, хан,
Ган удур кәндли ганлы дөврандан.
Көз јашыјла бечәрдији тарла,
Гопарыр өз башында вавејла.
Кәнддә ән јохсул, ән тәпәрли Мәмиш,
Бу кедишдән даһа чана кәлмиш.
Бүкмүш ачлыг вә еһтијач белини...
Атды бир күн Мәмиш көзәл елини,
«Фәһләлик ејләрәм шәһәрдә»—дејә
Енди Тапдыг дәдә олан дәрәјә...
Ганад ачмышды көјләрин тавусу,
Башламыш гушларын сәһәр борусу.
Өтүшүр һәр будагда шән, шаграг,
Сәсинә сәс верир гаја, ирмаг.
Дәрә башга ләтафәт алмышды,
О, сәдалар ичиндә далмышды...
Бир даш үстүндә Тапдыг әјләшмиш,
Үстүнә бир ағач ганад кәрмиш.
Көзү јолларда, һеј бахар, инләр,
Ирмағы, гушлары бирәр динләр.
Она јалгызлыг ачмыш иди јара,
Нејләсин, тапмајырды башга чара.
Мәмиш исә аддымлајырды јолу,
Үрәји фыртына, кәдәрлә долу...
Хејли јол кетди, бир тәпә ашды,
Тапдыға һөрмәт илә јахлашды.

---
[1] Көј—кәнд.

«Уғур олсун»—дејә јахын кәлди,
Отуруб бир гәдәр дә динчәлди.
Сөз алыб вердиләр, иши артыг
Анлајынча она деди Тапдыг:
«—Бурда һәр јер зүлмлә һәп долмуш,
Шәһәри, кәнди ганла јоғрулмуш,
Һара күлшән дејә ајаг бассан,
Јохсул олсан, сәнә олар зиндан.
Бу көј алтында фитнәләр вардыр,
Билсән еј-ваһ, бир нәләр вардыр...
О шәһәр дә сәни әзиб, јејәчәк,
Бир гудуз гурд дишијлә чејнәјәчәк...»

* * *

Анладыркән бу сөзләри Мәмишә,
Кәлди Тапдыгла бир киши көрүшә,
Деди—Тапдыг, уғурлар олсун, сән
Бүсбүтүн бихәбәрсән аләмдән.
Шәһәри алмыш изтираб, горху,
Бу кечә хан көрүб гәрибә јуху.
Көрмүш о, гурд јағыр јерә көјдән,
Она зиндан олуб сарај, күлшән.
Чарчы алтында халга бу јухуну,
Деди: «—Һәр кимсә доғру јозса буну,
Хан она хәләт илтифат едәчәк.
Јозанын бахты бурда ишләјәчәк».
Тапдығын көзләри дикилди јерә,
Деди: «—Дөнсүн көрүм ашы зәһәрә!
Нә гәдәр өлкәдә о Гурд хан вар,
Она көјдән донуз да, гурд да јағар.
Гурдумуз азмыдыр, нәдир горху?
Бизи горхутмасын кәрәк бу јуху».
Киши бир аз сөзә давам етди:
«—Јолчу јолда кәрәк»,—дејә кетди.

О кединчә, Мәмиш дә тез дурду,
Тапдыг ондан күлә-күлә сорду:
«—Јозмаг истәмирсән хана јухуну?»
«—Истәрәм, истәрәм, тез анлат ону».
«—Јухуну кет шәһәрдә јоз о хана,
Әвәзиндә әкәр нә версә сана,
Јарысы јохсула, дула чатачаг.
Қәндә дөндүкдә һаггы вер анчаг!»
Разы олду Мәмиш онун сөзүнә,
Көзүнү дикди Тапдығын көзүнә.
Деди Тапдыг:«—Шәһәрдә мејдана кет!
Топланыш орда олмаса, хана кет
Сөјлә ки, кәлмишәм јозам јухуну.
Јозмаға разылыг верәрсә, ону
Ал сарајындакы чичәкли бағa,
Бах көјә, бах суја, боранлы дағa,
Јухуну сонра бөјлә јоз:—Ај хан!
Јетишиб чох гәрибә бир дөвран.
Һамы дөнмүш гудуз вә ач гурда,
Дүшәчәк ганлы фитнә бу јурда.
Кимсә һаггы, наһаггы билмәјәчәк,
Өзкәнин һаггыны алыб јејәчәк,
Сән ки хансан, дүшүн бу дәрдә чара,
Дүшмәсин өлкә, ел дүјүмлү дара...»

Елә ки, ешитди Мәмиш бу сөзү,
Севинчдән һејрәтлә ачылды көзү.
Тез галхыб ајрылды гоча Тапдыгдан,
Дүшүндү: «Дәрдимә тапмышам дәрман.
Һәм бәхшиш аларам, дашар дөвләтим,
Һәм дә халг ичиндә артар һөрмәтим».
Дағлардан енәрәк ити аддымла
Мәмиш үзүн тутду кениш бир јола.
Узагдан чән кими көрүндү шәһәр.

Мәмишин фикриндә ким билир нәләр?—
Тәләсик шәһәрә кирдији заман
Көрдү ки, долмушдур халг илә мејдан,
Хан күрсү башында ајагда дурмуш,
Халг исә мејданда бојнуну бурмуш,
Диггәтлә, һејрәтлә ханы динләјир.
Хан халга үзүнү тутараг дејир:
—Бир јуху көрмүшәм, олдугча ағыр;
Көрдүм ки, көјләрдән јерә гурд јағыр...
Ким јозса јухуну алачаг хәләт,
Башындан ашачаг онун вар, дөвләт.
Чыхмады јухуну јозан бир нәфәр,
Ханын үз-көзүнү бүрүдү кәдәр.
Чырпынды Мәмишин бирдән үрәји,
Көзүндә парлады бүтүн диләји,
Јериндән бағырды:—Хан, јозарам мән.
Јалныз бир шәртим вар, ричам вар сәндән:
Јухуну, тәкликдә кәрәкдир јозмаг;
Бир сән ол о јердә, бир дә мән анчаг...
Хан илә миндиләр көһлән атлара,
Јерләрин бағрыны һеј јара-јара,
Учдулар... гаршыда көрүндү сарај.
Гапыда әскәрләр вурмушду алај.
Сараја чатынча ендиләр атдан,
Кирдиләр бир бағa, јашылды һәр јан.
Күл күлү чағырыр, бүлбүл бүлбүлү.
Көрсә бу бүсаты дириләр өлү.
Гәрәнфил голуну атмыш нәркисә,
Бағчада бүлбүлләр вермиш сәс-сәсә.
Суларда јујунур јашылбаш сона,
Онлара кешикчи кәсилмиш дурна.
Һәр јандан ачылмыш јашыл хијабан.
Јанындан чај ахыр, шырылтысындан
Партлајыр гөнчәнин инчә үрәји,

Көмәјә чағырыр о кәпәнәји.
Чичәкләр сығыныр инчә јарпаға,
Сәринлик јајылыр бу көзәл баға.
Мәмиш бу лөвһәни көрүнчә далды,
Һејрәтдән ағзы да ачыла галды.
Хан деди:—Дурма сән, күчлүдүр дәрдим,
Билсән бу јухудан мән нәләр дәрдим?!
Кечәләр көзүмә кирмәјир јуху,
Гәлбимә сохулмуш һәјәчан, горху!
Јоз көрүм, бу гурдун мә'насы нәдир?
Андыгча, вүчудум заг-заг титрәјир.
Мәмиш тез дөнәрәк бахды сол-сağa.
Көз дикди гаршыда учалан даға,
Деди:—Хан, бу јухун доғру јухудур,
Кәләчәк мәни дә јаман горхудур.
Дәјишмиш инсанлар, дәјишмиш заман,
Ач гурда дөнмүшдүр бир пара инсан.
Әлинә зор илә кечирир сәрвәт,
Талајыр, күчсүздә галмајыр тагәт.
Һагг, наһаг танымаз бир пара инсан,
Јетишмиш јухуда көрдүјүн дөвран.
Индидән бир чарә дүшүн сән буна.
Мәмишин сөзләри хош кәлди хана.
Адыны, саныны, кәндини сорду,
Дағылды кәдәри, јериндән дурду,
Мәмишә верди бир ат илә хәләт,
Једиртди, ичиртди; көстәрди һөрмәт.
Бир кисә гызыл да узатды она,
Деди:—Ал, көтүр кет, дуа ет хана.
Хәләти кејинди, сычрады ата,
Атылды Мәмиш бир башга һәјата.
Атынын ајағы дәјмирди јерә,
Орадан чапараг кәлди шәһәрә.
Гијмәтли бәхшишләр алды евинә,

Севинчләр ичиндә дөндү кәндинә.
Дәрәдән кечәркән Тапдығы анды,
Тамаһкар көзләри мәш'әл тәк јанды.
Деди: «Бу Тапдыг да дәрд олду мәнә,
Мән гызыл газандым, бундан она нә?
Талејим күнләрдән бир күндүр сечмиш,
Әлимә бир кисә гызылдыр кечмиш;
Үстүмә гурд дејил, од јағса, јенә
Гызылдан вермәрәм бу кәнд әһлинә».
Дәрәдән өтүшдү. Тапдыг көрмәдән,
Кәндинә чатынча олду үзү шән.
Кәндә тез сәс дүшдү: «Ач, јохсул Мәмиш,
Шәһәрдән башга бир бусатла кәлмиш,
Хан она көстәрмиш һөрмәт вә шәфгәт,
Һәм гызыл вермишдир, һәм ат, һәм хәләт».
Варланды, Мәмишин ити улады,
Дөндү бир ач гурда, халгы талады.

IV

Бир нечә ил кечди бундан,
Јенә көрдү хан јуху.
Галхды сәрсәм тәк јухудан,
Гәлбинә кирди горху.

Чар чәкдирди күчәләрдә,
Хәбәр кетди Мәмишә.
Халг јенидән дүшдү дәрдә,
Һејрәт етди бу ишә.

Көһлән ата минди Мәмиш,
Шәһәр дејә јол алды.
Деди: «Јаман олду бу иш,
Ағ күнүм нә гаралды!

Мәмиш һара, јуху һара?
Буну билмәз бир инсан!
Јаман күндә дүшдүм дара,
Јозмасам, өлдүрәр хан.

Тапдығы да күсдүрдүм, бах,
Бош јерә мән өзүмдән.
Вә'д ејләдим вермәдим һагг,
Дөндүм мән өз сөзүмдән.

О да мәнә олду дүшмән,
Даһа јозмаз јухуну.
Горхусундан өлсәјди хан,
Атардым бу горхуну».

Бу фикирлә чапды аты,
Енди сулу дәрәјә...
Гырылды санки ганады,
Тапдыг көрмәсин дејә,

Совушуб кетмәк истәркән,
Тапдыг ону чағырды:
—Көрүшмәмиш бу дәрәдән
Кечмә!—дејә бағырды.

Мәмиш аты тез гајтарды,
Салам верди Тапдыға.
Ону ачы дујғу сарды,
Әл атды бир будаға.

Тапдыг она:—Гырма!—деди,—
Гырмаг залым ишидир.
Һәр ким гансыз чөрәк једи.
Бах, о, икид кишидир!

Јолчулардан ешитдим мән
Јенә јуху көрмүш хан.
Көрмүш гылынч јағыр көјдән.
Алмыш ону һәјәчан.

Кет јухуну бөјлә јоз: хан,
Бу бир дөврандыр кечәр;
Јетишмиш өјлә бир заман,
Инсанлар инсан бичәр.

Дүшәр вәһши һејван кими
Бир-биринин чанына;
Һамы бир ач пәләнк кими
Сусар инсан ганына.

Сән ки, хансан, дүшүн чара,
Бир тәдбир көр индидән.
Та дүшмәсин елләр дара,
Бу хүсусда дүшүн сән.

Хан нә версә сәнә, анчаг
Јарысыны вер елә.
Өз сөзүндән дөнмә, гочаг,
Һајды кет, күлә-күлә!

Мәмиш шәртә разы олду,
Шәһәрә кетди јенә;
Гәлби севинч илә долду,
Мәһмиз вурду көһләнә.

Гоча көһлән чошуб-дашыр
Дәрәләрдән сел кими,
Көпүкләнир, учур, ашыр
Тәпәләрдән јел кими,

Санки јелдән ганад алмыш,
Учур, батыб ган-тәрә.
Күнортаја бир аз галмыш
Чатды һаман шәһәрә.

Мәмиш көрдү, долмуш мејдан,
Халг дәјмиш бир-биринә.
Дурмуш тахтын үстүндә хан,
Јуху сөјләјир јенә.

Һамы дәјди бир-биринә
Ки, бу јаман јухудур.
Чыхмады бир јозан јенә,
Хан фикирдән ган удур.

Мәмиш чатды тез һараја...
Көһлән аты миндиләр.
Чатдылар онлар сараја,
Орда атдан ендиләр.

Тапдығын дедији кими
Мәмиш јозду јухуну.
Хан севинди, нәш'әләнди.
Бүрүдү шадлыг ону.

Хан әмр етди, Мәмиш бәјә
Кәтирдиләр пај, хәләт.
Бир гылынч асды бојнуна,
Бир кәнд етди мәрһәмәт.

—Бу да хәрчлик олсун, һәлә...
Гызыл верди бир чувал.
—Апар кәнддә бол-бол хәрчлә,
Сәнә һалалдыр, һалал.

Хәләтини тез кејинди,
Гылынч асды белинә.
Мәмиш гызыла севинди,
Үз гојду өз евинә.

Гоча көһлән хырда-хырда
Јорғалајыб чошурду;
Ениш-јохушлу јолларда
Дәрә, тәпә ашырды.

Гаршысына чыхды дәрә,
Тапдыг дүшдү јадына.
Думан чөкдү о көзләрә,
Мәһмиз вурду атына,

Деди: «Мәндән нә истәјир,
Көрүм, јох олсун ону!
Гызылдыр бу, дејил дәмир,
Нечә верим мән буну?

Көрмәмәкчин ону бир дә
Бирдәфәлик өлдүрүм.
Мәмиш дөзмәз белә дәрдә.
Нә истәјир, бир көрүм?..»

Гылынчыны чәкди гындан.
Сүрдү аты ирәли.
Тапдыг чыхды дахмасындан,
Дөндү кери шүбһәли.

Мәмиш аты бәрк чапараг,
Алды онун үстүнү.
Бағырды: —Еј, гоча ахмаг!
Чатмыш өмрүн сон күнү...

Тапдыг кери дөнәр-дөнмәз
Мәмиш гылынчы ендирди.
Тапдыг уфулдады, динмәз
Гачды дахмаја кирди.

Гылынч онун ајағында
Ачды дәрин бир јара.
Мәмиш дөндү овлағына
Јоллары јара-јара.

Бу ат, сәрвәт, бәјлик, хәләт
Дәјишдирди Мәмиши.
Бу еһтишам, бу рәјасәт
Унутдурду кечмиши.

Варландыгча бу көрмәмиш
Ган јағдырды өлкәјә.
Инди о, бир хан кәсилмиш,
Халг дөнмүш бир көлкәјә.

Кәсир, бичир о, хан кими,
Јохсуллары талајыр.
Бир јыртычы һејван кими
Көзү гандан дојмајыр.

Һәр күн јени гара хәбәр
Кәлди азғын Мәмишдән.
Тапдыға үз верди кәдәр,
Гејзә кәлди бу ишдән.

Деди: «Елим күчсүз дејил,
Мән дә онун оғлујам.
Гоча гәлбим өчсүз дејил,
Јанар од, дашгын сујам!

О ки вурур халга јара,
Елә бир дағ чәкәрәм,
Дәрдинә һеч тапмаз чара,
Дик башыны әјәрәм!»

V

Кечди ил, кечди ај,
Атлады заман.
Мүркүләркән сарај,
Јуху көрдү хан.

Көрдү ки, көјләрдән
Гојундур јағыр,
Бир гадын чох шән-шән
Онлары сағыр.

Ајылды јухудан,
Көрдү сәһәрдир,
Чәкилир чән, думан,
Хоруз бан верир.

Ганичән һијләкәр
Дүшдү тәшвишә,
Бағырды:—Тез хәбәр
Кетсин Мәмишә...

Чәкдирди јенә чар,
Билдирди иши.
Чыхмады бәхтијар
Јозан бир киши.

Чатынча Мәмишә
Бу јени хәбәр,

Дүшдү чох тәшвишә,
Ону басды тәр.

«Ојаныб һәр кечә
Көрәчәк јуху,
Нәш'әјә, севинчә
Гатачаг горху.

Јозмасам һөрмәтим,
Башым кедәчәк;
Дөвләтим, шөһрәтим,
Ашым кедәчәк.

Бир Тапдыг бу ишә
Едәрди чара.
Әл тутмаз Мәмишә
Дүшсә дә дара».

Јенә дә о көһлән
Күкрәјиб чошду,
Дәрәдән, тәпәдән
Сел тәки ашды.

Дәрәни кечәндә
Ата бағырды
Бу дәфә дә Тапдыг
Ону чағырды.

Од дүшдү чанына,
Гајтарды аты.
Гырылды, јанына
Дүшдү ганады.

Тапдыға јанашды
Гәлбиндә нәләр!..

Ичиндә гајнашды
Сыхынты, кәдәр.

Ахсаја-ахсаја
Гоча јан алды
Мәмишә бу дүнја,
Сөз јох, даралды.

Онунла үз-үзә
Кәлинчә Тапдыг,
Башлады тез сөзә,
Деди:—«Мән артыг

Алмышам ки, хәбәр
Јуху көрмүш хан,
Чылғын тәк бу сәһәр
Галхмыш јухудан.

Көрмүшдүр, көјләрдән
Гојундур јағыр,
Бир гадын чох шән-шән
Онлары сағыр.

Кедиб сән шәһәрә
Јоз бу јухуну,
Елдән сән бир кәрә
Галдыр горхуну.

Хана кет сән анлат
Кәләр бир заман,
Дәјишәр бу һәјат,
Дәјишәр дөвран.

Инсанлар һәм сакит
Гојуна дөнәр,
Динчәләр һәм мүһит,
Һагсызлыг сөнәр...

Нә версә хан сәнә
Мәнимлә бөлүш.
Һајды, кет јолуна,
Дөнәркән, көрүш».

«Һеј»—вурду көһләнә,
Јелә дөндү ат.
Ачды јолда јенә
Мәмиш бәј ганад.

Аз кетди, үз кетди,
Ашды дағ, дәрә.
Чөлләри дүз кетди,
Чатды шәһәрә.

Көрдү ел топланмыш,
Гајнашыр мејдан.
Тахтында дајанмыш,
Јуху сөјләр хан...

Дәјди бир-биринә,
Мејдан чахнашды.
Халгын дәрди јенә
Башындан ашды.

Бир нәфәр чыхмады
Јухуну јозан.
Мәмиши арады
Көзијлә Гурд хан.

Узагдан көрүнчә
Бирдән бағырды.
«—Кәл!»—дејиб, севинчәк
Ону чағырды.

Хан деди: «—Сынанмыш,
Биликли Мәмиш!
Гәлбими дәрд алмыш,
Хәзаным кәлмиш.

Тез ол јоз, үзүмдән
Чәкилсин чәнләр.
Гызармыш көзүмдән
Учсун бу кәдәр».

Хан илә миндиләр
Көһлән атлара,
Јерләрин бағрыны
Һеј јара-јара

Учдулар... Гаршыда
Көрүндү сарај,
Гапыда әскәрләр
Вурмушду алај.

Сараја чатынча
Ендиләр атдан,
Кирдиләр бағчаја,
Јашылды һәр јан...

Әввәлчә дурухду
Мәмиш бирчә ан
Бахды әтрафына
Сөјләди: «—Еј хан,

Кәләчәк бир заман,
Күләчәк һәјат,
Дәјишәчәк дөвран,
Кәрдиш, каинат.

Инсанлар дөнәчәк
Сакит гојуна,
Мәмнун олачагсан
Сән бу ојуна».

Ханы разы салды
Јенә дә Мәмиш,
Фајдасыз олмады
Бу сөз, бу кәлиш.

Бир кисә гызыл да
Хан верди она.
Сөјләди: «Ал буну,
Дуа ет хана».

Бахшышы алды, шән
Минди көһләнә...
Дәрдән кечәркән
Саралды јенә.

Дүшүндү: «—Дүнјанын
Үзү гарадыр.
Јенә намәрд дөвранын
Јолу һарадыр?

О күн ки, елимдән
Ајрылдым артыг,
Һәр јердә әлимдән
Јапышды Тапдыг.

Чатдырды түкәнмәз
Вара, дөвләтә.
Чатдырды һәм сөнмәз
Ада, һөрмәтә.

Једим һаггыны мән,
Һәм вурдум јара.
Бу кирли әмәлдән
Үзүмдүр гара».

Дүшүнүб беләчә
«Әдаләт»—дејә
Мәмиш бәј үз тутду
Күллү дәрәјә.

Тапдығын һөрмәтлә
Кефини сорду.
Өнүндә шәфгәтлә
Бојнуну бурду.

Сөјләди: «—Дүшәркән
Елә ки дәрдә,
Дадыма чатдын сән
А Тапдыг дәдә.

Һаггыны једим мән,
Һәм ачдым јара,
Бу чиркин әмәлдән
Үзүмдүр гара.

Ал буну бир јоллуг
Верирәм сәнә.
Өз варым, о боллуг
Јетишәр мәнә.

Бағышла, аj дәдә,
Һагсызлыг јапдым.
Чавандым, бу јердә
Јолумдан сапдым.

VI

Бахды она күләрәк
Тапдыг деди:—Аj оғул,
Мәнә гызыл нә кәрәк.
Сәнин олсун, чох сағ ол!

Мән заманын һөкмүнү
Өјрәнмәк истәјирдим,
Һәр заманын күнүнү
Бир сынаjым деjирдим.

Доғру чыхды сынағым,
Алданмадым бу ишдә.
Һәр бир дөвру димағым
Сынады сән Мәмишдә.

Уjурдун һәр замана,
Версәjди һәр нә бујруг.
Баш әjирдин дөврана,
О баш иди, сән гуjруг.

Гурд илиндә бир гурда
Дөнүб һаггымы једин.
Јағы кәсилдин јурда,
«Мал јејәниндир»—дедин.

Гылынч илиндә кәсдин,
Доғрадын бу өлкәни.

Ачы јел кими әсдин,
Јараладын һәм мәни.

Инди гојун илидир,
Дөнмүшсән бир гојуна.
Бу дил гојун дилидир,
Сән дә кирдин бу дона.

Бу ганундур, аj оғул.
Заман һөкмүнү ишләр.
Унутма, мәһкум, јохсул,
Халг да фүрсәти көзләр.

Јозулмасаjды јуху
Горхдум гәзәбләнсин хан.
Дүшсүн чанына горху,
Халга вердирсин зиjан.

Она көрә јоздум мән
Хан көрдүjү јухуну.
Јохса хан ким, сән кимсән?
Халгымчын етдим буну.

Кет, хор бахма елимә,
Елим күчсүз дејилдир.
Мәмишләрә, ханлара
Бил ки, өчсүз дејилдир.

Елин өчү јамандыр.
Гыздымы, гызар, сөнмәз!
Ел интигам аландыр,
Өләр, јолундан дөнмәз!

VII

Јурдумун вүгарлы гоча Тапдығы,
Дөвранын ичирди сәнә чох ағы.
Чалышдын, чырпышдын, чатмады күчүн.
Залымы сусдура билмәди өчүн.
Көмүлдү торпаға зәкан, һүнәрин,
Галмады јурдунда бирчә әсәрин.
Өјрәндим адыны мән бир нағылдан.
Бағладым адына кичик бир дастан.
Танысын һәр јердә һәм дост, һәм јағы,
Зәкалы, сынаглы гоча Тапдығы...
Фәгәт о замандан әсрләр кечмиш.
Тарихим чох парлаг бир заман сечмиш.
Дәјишмиш чәмијјәт, дәјишмиш бүсат.
Јериндә гурулмуш башга каинат.
Галмамыш гылынч, гурд дөврүндән әсәр,
О гојун әсриндән верән јох хәбәр.
Кәндлинин, фәһләнин әлиндә һәр иш,
Нә бәјдән горху вар, нә хандан тәшвиш.
Зүлүмдән дәрәјә сығынан Тапдыг,
Бу дөврү, бу әсри көрмәди јазыг!..
Бахдыгча бу јени күн көрмүш елә,
Бахдыгча бағчамда ачан һәр күлә,
Сәнәтим, илһамым ачыр гол-ганад,
Өнүмдә парлајыр кәләчәк һәјат!

1936

ЗӘҺМӘТ ВӘ ЗИНӘТ

Кәнд ичиндә Алыш дајы
Адлы-санлы әкинчијди.
Әмәјинә дүшән пајы
Үрәјинин севинчијди.

Ики чарыгчығы варды,
Бири Зәһмәт, бири Зинәт.
Зинәти чох дост тутарды,
Бәсләјәрди она һөрмәт.

Вурғун иди бу чарыға,
Сәһәр-ахшам јағлајарды.
Гојуб дәмир бир сандыға,
Ачар илә бағлајарды.

Иш заманы Зәһмәт јалныз
Она садиг јолдаш иди.
Һәр бир чәтин, һәр амансыз
Гара күндә гардаш иди.

Јер шумлајыр, бичир, әкир
Тоз-торпаға бүрүнәрәк.
Һәр бир јүкү Зәһмәт чәкир
Ајагларда сүрүнәрәк.

Көј чырағы ахшам сөнүр,
Јаваш-јаваш чөкүр зүлмәт.

Алыш дајы евә дөнүр,
Ајағында тозлу Зәһмәт.

Дәһлизә чатдығы заман
Ону атыр бир бучаға.
Зәһмәт сызлар бу јарадан,
Тапдаг олур һәр ушаға.

Гапыдан һәр кирән, чыхан,
Ајаглајыб кечәр өну.
Ит-пишик дә вермәз аман,
Дырнағилә дидәр ону.

Алыш бир күн дөндү евә,
Ачды дәмир сандығыны,
Дил төкәрәк севә-севә,
Јағлады өз чарығыны.

Бу һөрмәти көрдү Зинәт,
Бөјүк гүрур кәлди она.
Тоз-торпагда јатан Зәһмәт
Бахды она јана-јана.

Деди:—Зинәт, биз јолдашыг,
Бу севимли көзәл гардаш,
Мән варлығам, сән јарашыг,
Варлыг олур һәр јердә баш.

Бу һаггыны јохдур данан,
Бизә сәнсән зинәт, бәзәк.
Мәнәм сизи чанландыран,
Гардаша да һөрмәт кәрәк!

Нәдән доғур бу башгалыг?
Сән башда, мән ајагларда?

Бу һагсызлыг, бу ловғалыг
Дастан олмуш додагларда.

Зинәт деди:—Әзиз гардаш,
Нејләмәк, белә́дир инсан!
Бу күн мәнәм һәр јердә баш,
Сән дә көлкәмдә кәз, долан.

Бах, өзүн дә етдин играр,
Мәнсиз һәјат нәјә кәрәк!
Дүздүр, аз-чох хидмәтин вар.
Сән көз олсан, мәнәм бәбәк.

Бу фајдасыз дејишмәләр
Узандыгча һеј узанды.
Ајранына ким турш дејәр?
Бири јанды, бири ганды.

Ил доланды, заман кечди,
Дәјишмәди онун һалы.
Һеј чалышды, әкди, бичди,
Көрдү јохдур истигбалы.

Һеј чалышыр сәһәр-ахшам,
Анчаг верилмәјир гијмәт.
Зинәтә һәр күндүр бајрам,
Буна гара күндүр гисмәт.

Деди:—Хејрә гијмәт верән
Тапылмајыр бу торпагда.
Әзизләнир зинәт верән,
Мән чејнәндим һәр ајагда.

Алыш дајы, Алыш дајы,
Јахшылығын буму пајы?

Зәhмәт ордан узаглашды,
Аз кетди о, үз кетди о,
Чајлар кечди, дағлар ашды,
Дәрә-тәпә дүз кетди о.

Һәр јерә ки басды ајаг,
Јашылланды, чох шән олду.
Һәр батаглыг, hәр шор торпаг
Көнүл ачан күлшән олду.
Шәнлик енди чәмәнләрә,
Јашыл кејди hәр дағ-дәрә.

Алыш дајы о күн сәhәр.
Ојанмышды гаранлыгдан.
Әкин-бичин ону көзләр,
Әсәр јохдур чарығындан.

Һәр тәрәфә тез баш вурду,
Алт-үст етди о hәјәти,
Ев халгындан бир-бир сорду,
Көрән јох иди Зәhмәти.

Бир-биринә вурду кәнди,
Хәбәр алды hәр јетәндән.
—Зәhмәт!—дејә, чох сәсләнди,
Тапылмады көрән, билән.

Јорғун-арғын дөндү евә,
Унутду артыг Зәhмәти.
Охшајараг севә-севә
Јағлады назлы Зинәти.

Көнүл гушу олду Зинәт,
Сәhәр-ахшам кефә далды.

Једи, ичди бир аз мүддәт
Тәкнәләрә тәпик чалды.

Ишсизлик тез јорду ону,
Даhа күл ачмады мурад.
Әјјашлығын јохдур сону,
Дадсыздыр зәhмәтсиз hәјат.

Артыг дарыхырды Алыш,
Санма hәр кеф өмүрлүкдүр.
Көнлүндәки нәш'ә гачмыш,
Һәјат она ағыр јүкдүр.

Азугәси чыхмыш әлдән,
Кәнддә ач вә чашгын кәзир.
Һәр күн төhмәт алыр елдән,
Үрәјини тә'нә әзир.

Зинәтин дә рәнки гачмыш,
Күндән-күнә саралырды.
Дәрди-гәми башдан ашмыш,
Хәстә кими сузалырды.

Инләди:—Аh, кечән күнләр,
Зәhмәт илә гәлбим шәнди.
Бу тарлалар, чөл-чәмәнләр
Мәним үчүн бир күлшәнди.

—Алыш, сәндә олду тәгсир,
Күсдүрдүн достун Зәhмәти.
Биздән анчаг көрдү тәhгир,
Етмәдик лазым hөрмәти.

Инләјәрәк деди Алыш:
—Зәhмәт имиш бизә көмәк!

Бу чөлләри гарыш-гарыш
Кәзиб ону тапам кәрәк!

Һәр икиси галхды бирдән.
Улдуз көз гырпырды аја.
Кәзә-кәзә о чөлләри
Чатдылар көһнә тарлаја.

Бир гајанын әтәјиндә
Бардаш гурду Зинәт илә.
Кечмишләри үрәјиндә
Хатырлады һәсрәт илә.

Дөндү чансыз бир гајаја,
Көзләринә чөкдү думан.
Бахды ишыг сачан аја.
Гәлбиндә гопду һәјәчан.

Деди:—Зинәт, бир бахсана.
Тајалардан јохдур әсәр.
Нәзәр салдыгча һәр јана,
Үрәјими јејир кәдәр.

Аһым учалыр көјләрә,
Гәлбим јаныб күлә дөнүр.
Кәдәр верир бу мәнзәрә,
Көзләримин оду сөнүр.

Зәһмәт бир дағ чәкди мәнә.
Сөјлә, Зинәт, биз нејләјәк?
—Дәрдими артырма јенә,
Чох инләмә, тез дур, кедәк!

Алыш дөндү боз гајаја,
Көзләринә чөкдү думан.

Бу ағрыны дуја-дуја
Јол илә кетдији заман

Гаршысына бир габ чыхды.
Алыш көтүрүб тез ачды;
Ичиндән бир китаб чыхды.
Охујунча рәнки гачды.

«Бу дүнјада сев зәһмәти,
Одур һәјатын зинәти!»
Далды дәрин дүшүнчәјә,
Бир аһ гопду додағыдан:

«Еј севимли Зәһмәт!»—дејә
Јаш төкүлдү јанағындан.
Деди:—Сәни көзәл әмәк,
Һарда олсан, тапам кәрәк!

Баш көтүрүб дүшдү јола,
Хәбәр тутду һәр јетәндән.
Јолларда чатыб һәр елә
Сорушурду һәр өтәндән.

Зинәт илә дағы-дашы,
Дәли кими долашырды.
Динчәлиб һәр кечид башы,
Башга дәрә, дағ ашырды.

Чох ахтарды, чох долашды,
Кечәләри етди сәһәр,
Чөлләр кәзди, дағлар ашды.
Зәһмәтдән јох верән хәбәр.

Чыхды уча дик бир дağа,
Һәр тәрәфә етди диггәт.

Көз кәздирди сола-саға,
Јенә көрүнмәди Зәһмәт.

Көрдү дөшүндә ијнә вар.
Ону санчды дағ гашына.
Ијнә олду бөјүк чинар,
Чыхды чинарын башына.

Бојланды, әл көз үстүндә,
Һәр тәрәфә салды нәзәр.
Гәлби јанды көз үстүндә,
Зәһмәтдән көрмәди әсәр.

Бир дә бахды узаглара,
Көрдү Зәһмәт сүрүр котан.
Тоз-торпағы јара-јара
Һеј чалышыр јорулмадан.

Шумладығы јерин, керчәк,
Нә учу вар, нә бучағы.
Доғру имиш, деди әмәк
Шәнләндирир һәр торпағы.

Алыш дајы енди дағдан,
Ири-ири аддым атды.
Гәлбиндә одлу һәјәчан
Кәлди о, Зәһмәтә чатды.

Салам вериб һөрмәт илә,
Деди:—Зәһмәт, бу нә ишдир!
Мәндән нечин күсдүн, сөјлә?
Аман, бу нә тәрпәнишдир?

Елләр тә'нә вурур бизә,
Досту атмаг нәјә кәрәк!

Кәл, гајыдаг евимизә,
Ат котаны, дурма, кедәк!

Зәһмәт деди:—Алыш дајы,
Кет, сәнинлә барышмарам.
Билмәјирсән һаггы-сајы,
Көксүмдә сызлајыр јарам.

Мәндән әл чәк сән бир кәрә,
Унут артыг, ат дашымы..
Јох, дөзмәрәм о тәһгирә,
Алчатдын јүксәк башымы.

Мәнәм сәни шәнләндирән,
Мәнәм сәнә һәјат верән,
Сәрвәт верән, зинәт верән,
Учмаға гол-ганад верән.

Јанында һеч һөрмәтим јох,
Сән ејләдин тапдаг мәни.
Инди ки бир гијмәтим јох,
Зинәти сев, бурах мәни.

Ону јағла, гој сандыға,
Сәнинчин артыг мән нәјәм!
Кет, һөрмәт ет о чарыға,
О доғмадыр, мән өкәјәм.

Алыш дајы:—Сән һаглысан,
Еј чаным, вичданым Зәһмәт!
Барышаг, кеч күнаһымдан,
Мәндән сәнә мин-мин һөрмәт!

Башым дәјди дашдан-даша,
Билдим даһа гијмәтини.
Дүздүр, Зинәт кәлир хоша,
Мән тутарам һөрмәтини!

Зәһмәт севимли һәјатдыр,
Сәнсән мәним гәлбим, чаным.
Зинәт бизә гол-ганаддыр,
Еј истәкли меһрибаным!

О күндән ки бу торпаға
Бабаларым гојмуш ајаг,
Бу өлкәдә һәр очаға
Шәнлик сачан сәнсән анчаг!

Буну дејиб о, Зәһмәти
Бирдән-бирә гучаглады,
Зинәтин чошду шәфгәти,
Ону күл кими гохлады.

Деди:—Гардаш, бир бах, сәнсиз
Һејва кими саралмышыг.
Сәһвимизи анладыг биз,
Бу ишдән ибрәт алмышыг,

Зәһмәт уjду ширин дилә,
Достларымыз барышдылар.
Јенә вердиләр әл-әлә.
Тәбиәтлә јарышдылар.

Һәр бир ишә севки кәрәк,
Һеj чалышыр Зәһмәт, Алыш.
Јерин бағрыны сөкәрәк
Әкир, бичир, гарыш-гарыш.

Тарла кејиб гызыл әтләс,
Дәниз кими далғаланыр.
Кениш-кениш алыр нәфәс,
Бешик кими јырғаланыр.

Будагларда өтүр бүлбүл,
Әтир сачыр чәмән, чајыр.
Ағыр башлы сары сүнбүл
Бојнун бүкмүш, парылдајыр.

Она бахдыгча һәр көнүл
Дојмаз, алар нәш'ә, севинч.
Дәнә долмуш сары сүнбүл
Дејир: «Зәһмәт, кәл бизи бич!»

Зәһмәт кирди о тарлаја,
Бичди гызыл сүнбүлләри.
Һәр тәрәфдә вурду таја.
Шәнләндирди көнүлләри.

Көјдә парлајан ај, улдуз,
Јерә сачырды ајдынлыг,
Кечә олмушду бир күндүз,
Һәр јана һакимди ишыг.

Мүркү чөкмүш чөлә, дағa,
Галын мешә көрүр јуху.
Гонмуш јашыл бир будаға,
Кәсик-кәсик өтүр гугу.

Улдузларла әјләнәрәк
Ај көз гырпыр, Зәһмәт, Зинәт
Тајалара сөјкәнәрәк,
Ширин-ширин едир сөһбәт.

Һәр тәрәфә Алыш бахды,
Гәлби күлдү ал шәфәг тәк.
Көзләриндә шимшәк чахды.
Киши олду лап севинчәк.

Һәлә Зәһмәти, Зинәти
Көрүнчә бир јердә чох шән,
Үрәјиндә мәһәббәти
Дәниз кими чошду бирдән.

Гачыб кирди күлә-күлә
Ики достун арасына.
Салды бөјүк фәрәһ илә
Һәр голуну бир бојуна.

Бир јанында көзәл Зәһмәт,
Үрәјинә сачыр ишыг.
Бир јанында назлы Зинәт
Верир һәјата јарашыг.

Бахды чошгун тәбиәтә,
Көрдү маһтаб аләм ачмыш,
Бахды Зәһмәтә, Зинәтә,
Деди:—Китаб доғру јазмыш:
«Бу дүнјада сев зәһмәти,
Одур һәјатын зинәти!»

1944

ӘДҺӘМ

Дағын дөшүндә гаралмагда бир аул; о көзәл
Вә шән мүһити бәзәр јамјашыл уча мәш'әл.
Үзүк гашы кими гучмуш ону сәрин бағлар,
Кениш дәрә, гара орман, уча сыра дағлар.
Чичәкләр илә дөшәнмиш чајыр, бајыр, күлшән,
Будагда гушлар өтүр һеј ширин-ширин, шән-шән.
Учур булудлар үфүгләрдә топланыр әлван,
Үзүр јашыллыг ичиндә дәрә, тәпә, орман.
Узагда гарлар ичиндә шәфәг вурар Казбек,
Илан кими әтәјиндән ахар көпүклү Терек.
Јосунлу дашлара һиддәтлә чарпараг чағлар,
Сәда верәр ики јандан гучаглашан дағлар.
Ганадларын гајаја чырпараг учар гартал,
Јерә дикәр көзүнү, ов үчүн бахар, дәрһал
Кечәр һүчума, ганадлы бир ох кими шығыјар,
Һаваланар, азачыг сонра чајнағында шикар.
Говар јамачда бир аһуну ов үчүн сәјјад,
Мәләр балалары ардынча һеј едәр фәрјад.
Дөнәр сүрү, нахыр, илхы јашыл јамачлардан,
Мәләшмәдән верәр экси-сәда бу дәм һәр јан.
Енәр јахын дәрәјә гызлар әлләриндә сәһәнк,
Додагларында көзәл нәғмә, инчә бир аһәнк.

Чинар дибиндә отурмуш гоча, чаван јексәр.
Кечән савашлара даир нә дујғулар бәсләр!
Бири түфәнкини тә'риф едир, бири һүнәрин,
Бири гылынчыны, бир башгасы атын, јәһәрин,

Вүгар илә чинара сөјкәниб гоча Әдһәм,
Кечән заманлара аид нәләр дејир билмәм,
Јаваш-јаваш данышыр көрдүјү заманлардан,
О гәһрәманлара даир дүзүнчә бир дастан,
Үрәкләри говурар интигам шәрарәләри,
Кәзәр додаглары кинли дөјүш тәранәләри:
Биз чәкилдик дағ башына,
Гондуг јамачлар гашына.
Чатмаз бура дүшмән әли,
Бурда јанар ел мәш'әли.
Горхумуз јох, олса јағы
Јурдумузун солу, сағы,
Һәр гаја бир сипәр бизә,
Һәр даш бөјүк сәнкәр бизә.
Бир күлләмиз кечмәз боша,
Охларымыз дәјмәз даша.
Атымызын чинси бәлли,
Дөјүш бизә бир тәсәлли.
Ана јурдумуз бу торпаг
Јетишдирмәз хаин, горхаг.
Тәлаш ичиндә јетишди гача-гача Аслан,
Әли, ајаглары титрәр кими бағырды: «Аман!
Амул бәјин үрәјиндән вурулду бир хәнчәр!»
О анда орталығы алды бир думанлы кәдәр.
Гымылданыб гоча Әдһәм бахыб она, дурду:
«Ким иди гатили?»—ондан вүгар илә сорду.
«Әдил, Кәрај бәјин оғлу, позулду һәр адәт!»
Үзүндә ихтијарын ојнады кәдәр, һиддәт.
Деди: «Инанмајырам, бу бизим Амул олмаз!
Јел олса да кечә билмәз јанындан о јарамаз».
«Әдил Амул бәји јенсин, маһал бир иш бу, фәгәт,
О хаин, алчаг она вермәди бир ан фүрсәт».
Билинчә вәг'әни гашлар чатылды шиддәтлә,
Јериндән ојнады бир дағ кими о һиддәтлә.

Гонуб кәһәр атына гәлби кин илә долду,
Ганадлы ох кими көздән бир анда гејб олду.
Дағы, дашы чапараг илдырым кими долашыр,
Јаныр гоча үрәји, интигам үчүн алышыр.
Узагда көлкә көрүнчә дејир: «Дејилми јағы?»
Јахынлашынча сөнүр тез үмидинин чырағы.
Көпүкләнир тәр ичиндә учур кәһәр мадјан,
Бурун дәликләри шишмиш, сачыр көпүк вә думан.
Дәли кими долашыр, бир шеј олмајыр һасил,
Нә етсин? Аһ, нә чарә? Тапылмајыр гатил.
Тапылмајыр, долашыр һәр гәдәр кечидли дағы,
Үмиди мәһв олараг енмәк истәјир ашағы.
Доландырыр көзүнү һәр јана бир овчу кими.
Узагда атлы көрүнчә аловланыр әләми.
Едир гаралтыја диггәт, дујунча дүшманыны,
Дамарларында онун ојнајыр аловлу ганы.
Учур һәмин овун ардынча санки бир гартал
Бахынча архасына, Әдһәми көрүб дәрһал
Вурур аты, чапараг јел кими кедир гатил,
Көрүнмәјир, гајалар ортада олур һаил[1].
Учур далынча онун интигам үчүн Әдһәм,
Көзүндә далғаланыр гәм тозу, тутуб матәм.
О, јорға мадјаны маһмызлајыб дејир: «Еј атым!»
Јетир она өзүнү, јохса ки сөнәр һәјатым».

Кечәјди... ат јыхылынча енишдә башашағы.
Гырылды гатил Әдилин голу вә сағ ајағы.
Сүрүнду бир гаја алтында олду тез пүнһан.
Сызылдајыр ајағы, сәс чыхармајыр; бу заман
Јетишди Әдһәм ону көрмәјиб гопарды фәған,
Кәдәрли гәлбинә чөкдү иситмәли һәјәчан,

1 Чәпәр, манеә.

Пијада чох арады, чох долашды һәр тәрәфи,
Шашыртмыш иди ону ихтијарлығын кәләфи.
Узаг, јахын гаралан һәр чалы вә сарп гајалар
Она Әдил көрүнүрдү; көзүндә од парлар.
Һәзин-һәзин долашыр, титрәјир әли, ајағы,
Гаралмыш иди ачыгдан үзү, көзү, додағы.
Кедир, јенә дајаныр, һеј дәрин-дәрин инләр,
Чох ахтарыр ону, анчаг тапылмајыр бир әсәр.
Тәкан вериб гајаја көзләриндә кин вә әләм,
Һәзин-һәзин дүшүнүрдү јенә гоча Әдһәм,
Башында ганлы хәјалат, атәшин хүлја,
Өнүндә ал ган ичиндә Амул дурур куја,
Бахыб она дејир: «Алдынмы интигамымы, аһ!»
Думанлара бүрүнүб кејб олур јенә накаһ,
Атыб түфәнкини Әдһәм ушаг кими ағлар,
Һәзин инилтиси, фәрјады дағ-дашы дағлар.
Кечирди о кечәни дәрд ичиндә бу минвал,
Она верирди тәсәлли үмиди-истигбал.
Думанлы көзләри бир ганлы мәш'әлә дөнмүш,
Бахыр о јан-бу јана; одлу көзләри сөнмүш.
Шәфәг сөкүлдү, үфүгләр гызарды гат-гатышыг—
О ал додаглы кәлин сачды каината ишыг,
Ајылды дағ, дәрә, орман, чајыр, бајыр, күлшән.
Севимли гушлар өтүшдү ширин-ширин, шән-шән.
Ганадларын гајаја чырпараг чәсур шаһин,
Ов ахтарыр од ичиндә, бахышлары кәскин.
О, овчу көзләрини бир заман дикиб дәрәјә,
Јығыр ганадларыны, ох кими енинчә јерә,
Чивилдәшир, сығыныр јарпаг алтына гушлар.
Сүкут ичиндә булаглар һәзин-һәзин чағлар.
Түфәнк әлиндә о, әтрафы диггәт илә кәзәр,
Нә ејләсин ки, Әдилдән көрүнмәјир бир әсәр.
О чејнәјир бығыны, титрәјир әли, ајағы,
Гыса чығырла енир бир кичик дағы ашағы.

«Ничат тапдымы хаин?»—дејә гыјыр көзүнү,
Гәдәм-гәдәм долашыр, ахтарыр јенә изини.
«Көрүнмәјир, бир әсәр јох, севинмәди мурадым.
Бу ихтијар заманымда гырылды гол-ганадым...»—
Дејә отурду бир аз бахды һеј сола вә сağа,
Түфәнкә сөјкәнәрәк дикди көзләрин узаға.
Үзүнә гәм тозу чөкмүш нигаб шәклиндә,
Көзүндә көз јашы титрәр сәраб шәклиндә,
Өнүндә дурмуш аты бир гаја кими өлкүн,
Һәзин-һәзин о гоча дағлыја бахыр күскүн.
Һава, фәза о гәдәр саф ки, зәррәләр титрәр,
Јашыл бир атлас ичиндә севимли мәнзәрәләр:
Терек гајалара чарпар, көпүкләнәр, чағлар,
Бешикдә санки ағыр хәстә бир ушаг ағлар.
Нәдир дүшүндүјү, билмәм ону гәм алмышмы?
Тәбиәтә, бу көзәлликләрә бајылмышмы?
Думанлы фикринә шәфгәтли бир хәјалмы кәлир?
Ја интигам—дејә, кизлин төкүр ачы тәдбир?
Бахышларында гәзәб, кин вә интигам оду вар.
Көзүндә анчаг онун бир бөјүк үмид парлар.
Үфүгдә пәнбә шәфәгләр јаваш-јаваш саралыр,
Думан енир дәрәјә, парлајан сулар гаралыр,
Дәјәрли бир овуну кејб едән бир овчу кими,
Кәдәр илә гајыдыр о евә, тамам әсәби.
Дүнән Амул бәји көммүшдүләр сојуг мәзара,
Гапы учунда отурмушду һүзнлә Зәһра,
«Оғул, Амул!»—дејә чарпазламышды чүт голуну,
Марагла көзләјирди анчаг Әдһәмин јолуну.
«Нечин бу дәрдли гоча кәлмәди?»—дејә һәрдән,
Солуг јанаглара јашлар төкүрдү көзләрдән.
Узагдан Әдһәми Зәһра көрүнчә чырпынараг,
Гачыб атын чиловундан тутуб деди:—Мәнә бах!
Нә олду, уф, јашајырмы һәлә бизим дүшмән?
Бәс оғлумун ганыны алмадынмы, еј гоча сән?

Суала гаршы донуб галды о гоча мәбһут[1].
Бахышды көз-көзә онлар, узанды хејли сүкут.
Атындан енди, нәһајәт, сорушду:—Һарда Амул?
—О дәфн едилди дүнән, бир гәриб кими јохсул.
Атанла јан-јанадыр, кет көрүш, кечикмә, аман!
Гонаг вар евдә, јубанма ки, дәрд едир түғјан.
Кәдәрли чөһрәсини сарды кинли бир матәм,
Деди:—Онун ганыны алмамыш һәлә кетмәм.
Аты вериб гарыја о көһнә адәт илә,
Гонаг олан отаға кирди чох нәзакәт илә.
Јатырды хәстә јатагда, көрүнчә Әдһәм ону
Дәриндән инләди: «Ејваһ, бу нә гәза ојуну!»
Амул мәзарда јатыр, интигам үчүн өзәнир[2],
Евимдә ганлысы бир дост кими мүсафирдир.
Јорулмуш иди, јатырды, јатагда хәстә јағы.
Гоча о чал башыны дикди бир гәдәр ашағы.
Башында ганлы фикирләр думан кими чошду,
Дәниз кими үрәји чалханыб, һаман дашды.
Дүшүнчәли сифәтиндә булуд кими дәрд-гәм,
Дајанды дүшмән өнүндә сүкут илә Әдһәм.
Нәдир көрән үрәјиндән кечән, әдавәтми?
Бу гатилин она көстәрдији хәјанәтми?
Јанырмы шө'ләләниб интигам үчүн үрәји?
Нә көзләјир, нәјә дурмуш, нәдир даһа диләји?
Мәрамы олмаса ајдын, бахышларында фәгәт
Вар иди бу гонаға гаршы мәрһәмәт, шәфгәт.
Давам кәтирмәди гәлби, нә чарә, наләсинә,
Ојанды дүшмәни сәрсәм кими онун сәсинә.
Көрүнчә Әдһәми галхды, отурду ганлы јағы,
Симасы андырыр иди думанлы, чәнли дағы.
Гоча бир азча мәтанәтлә топлады өзүнү,

1 Һејран.
2 Чырпыныр.

Әлилә силди јашармыш зәиф, сөнүк көзүнү:
—Амандасан,—деди,—горхма, јат, ол бир аз раһәт.
Үзүндә чилвәләнирди онун зија, шәфгәт.
Бу инчә һөрмәтә гаршы Әдил әјиб башыны,
Кәдәрлә чатды, одур, енли вә чатыг гашыны.
Гоча верирди тәсәлли:—Гонаг, дүшүнмә бир ан.
Кичик бу дахмама бир гуш кими сығынмышсан.
Буну өзүн дә билирсән ки, јох завал гонаға,
Тутар бу адәти кирсән бу кәнддә һәр очаға.
Унутдум оғлуму, кечдим ганындан, етмә кәдәр.
Бу бир гәза ишидир, һәр баша кәләр вә кечәр...
Узан, узан јатағында бир азча ол раһәт,
Сыныгчылыгда газандым бу өлкәдә шөһрәт—
Дејә, ајагларыны ачды о гоча Әдһәм,
Тәмиз јујуб јараја гојду фајдалы мәлһәм.
Беш-алты күн она көстәрди чох бөјүк һөрмәт,
Әдил бәјин ајағы тапды бир гәдәр сәһһәт.
Көрүшдү евдә бөјүклә, кичиклә хәстә гонаг,
Кедирди евләринә. О гоча да тез гачараг,
Миниб аты јола салмаг үчүн о меһманы.
Бу мәрһәмәтләрә гаршы Әдилин вичданы
Чох ағрыдырды ону, гәлби һеј сызылдарды,
Чанында санки тутушмуш бөјүк алов варды.
Јола чыхынча деди хәстә:—Еј бөјүк инсан,
Бир азча динлә мәни, бах, одур мәзарыстан
Амул бәј илә көрүшмәк мәним бу сон диләјим,
Ону зијарәт үчүн чырпыныр, инан, үрәјим.
Бу арзуму гәбул ет, мәним илә бирликдә,
Онунла мән көрүшүм; достум иди дирликдә,
Сәма да лә'нәт едир тутдуғум бу хаин ишә.
Ричам будур, ата чан, мане олма бу көрүшә.
Сүкут ичиндә аты сүрдүләр: мәзарыстан
Төкүрдү гәлбинә һәр атлынын зәһәр кими ган.
—Амул бәјин мәзары һардадыр?—дејә сорду.

Гоча ишарә илә көстәриб јенә дурду.
Атындан енди Әдил, гаршысында диз чөкдү,
Көтүрдү торпағыны өпдү, өпдү, јаш төкдү.
Узатды хәнчәри:—Ал интигамыны, бәлкә,
Башымдан учсун ичимдә сызылдајан бу ләкә!
Гочада сөнмүш иди артыг интигам вә кин.
Атындан енди јерә, верди гатилә тәскин.
Әдил чошурду, она етмәјирди һеч тә'сир.
Ичиндә гәлбини санки гара илан кәмирир:
—Сағ ол,—деди,—ата чан, јандырыр мәни вичдан,
Бу һал илә јашаја билмәрәм; бу һагсыз ган,
Бу мәрһәмәт мәнә онсуз да бир мәзар олачаг.
Ағыр кәлир үзәримдә күнаһ вә ган дашымаг.
Нечин бу әлләрим онда гырылмады, һејһат!
Шәрәф сөнәрсә, өлүмдән учуз дејилми һәјат?
Мән истәрәм, ата, атәш ичиндә чырпынараг,
Мәни јакан сучу башга күнаһ илә алмаг.
Фәгәт Амулдан ајырма мәзарымы, бу гана
Булашмасын әлимиз, ибрәт олсун анлајана!
Бағышла, ел нәзәриндә, ата, мән инди нәјәм?
Амулла јан-јана јатмаг!—Буну, буну диләрәм.—
Дејиб о, хәнчәрини сохду гәлбинин башына,
Узанды ал ган ичиндә бөјүк мәзар дашына.

1908

ПЈЕС

НҮШАБӘ

5 ПӘРДӘ ОН ИКИ ШӘКИЛДӘ МӘНЗУМ ДРАМ

Әсәр Низами Кәнчәвинин «Искәндәрнамә» поемасы әсасында јазылмышдыр.

ИШТИРАК ЕДӘНЛӘР:

Нүшабә—Бәрдә хаганы.
Алмаз — Нүшабәнин вәзири.
Инчи — гадын ордусунун баш командaны.
Улуча—сарај мәрһәми.
Улуғ бәј—киши ордусунун. баш команданы.
Мәрчан—сәрһәдбәји.
Дилбәр—ешикағасы.
Кәрај—Кәнчә—Аран ханы.
Тәрхан—Шәки ханы.
Салтик—Тәрханын вәзири.
Гаплан—чәнкавәр.
Мәстур—сарај хидмәтчиси.
Әјјар.
Искәндәр—Јунан гејсәри.
Әрәсту—онун вәзири.
Клит, Аттал, Флут, Ахиллес — Искәндәр ордусунун сәркәрдәләри.
Пармeнун—Хорасан наибинин мүавини. Флутун атасы.
Мәлик-Кимон—Нүшабәнин севкилиси олан Салурун гатили, Искәндәрин часусу.
Шәһпәр—ешикағасы.
Кәнкан.
Атлы.
Ханәндә, рәггасәләр, сәркәрдәләр, пәһләванлар, сарај хидмәтчиләри, Иран әсирләри вә саирә.

БИРИНЧИ ПӘРДӘ

БИРИНЧИ ШӘКИЛ

Сәһнә Бәрдә сәрһәдини тәсвир едир. Отлу, чичәкли, сејрәк ағачлы кениш бир ачыглыг, ортада үстү јосунлу кичик бир гаја, гаја әтәјиндә—ағач алтында кичик бир чешмә чағлајыр. Ики сәрһәдбәји—Инчи вә Мәрчан пәһләван гијафәсиндә, әлләриндә сүнкү, галхан, белләриндә гылынч, тәпәнин үстүндә дуруб әтрафа диггәтлә бахырлар. Архадан арды кәсилмәдән кечмәкдә олан ордунун нәғмәси ешидилир.

Еј сәрһәдчи, ајыг ол сән,
Гору јурду јад кимсәдән!
Гору елләр үрәјини,
Гору көзләр бәбәјини,
Торпағына кирсә дүшман,
Көксүн олсун сүнкү, галхан.
Аман вермә азғын гурда,
Зијан верәр анан јурда.

Пәһләван гызлар сәһнәдән узаглашыр. Шәки ханы Тәрхан, јанында вәзири Салтик кәлир.

Тәрхан

Дурмајын, һахлајын вурулмуш ову!

Салтик

Сәнә јар олду кәнчлијин алову.

Тәрхан

Бах, вәзир, Бәрдә овлағы... Һәр јан
Гырговулдур, турач, марал, чејран.

Салтик

Һәр шикарын јатағыдыр о кәдик.

Тәрхан

Шәкидән ов едә-едә кәлдик.
Көрмәдим бөјлә бир көзәл овлаг.

Салтик

Һәлә сән көј јамачлы дағлара бах!
Гәлбә һаким олур көзәлликләр,
Белә јердән гачар дүшүнчә, кәдәр...

Сәрһәддә арды кәсилмәдән орду кечиб кедир. Нәғмә вә мусиги сәси учалыр. Тәрхан Салтикдән сорушур.

Тәрхан

Бах, нәдир о ахын, јүрүш, һәјәчан?

Салтик

Һудуда орду топлајыр хаган.

Тәрхан

Нә үчүн?

Салтик

Чүнки румлу Искәндәр—
Һинди, Ираны фәтһ едән гејсәр
Инди дә Бәрдәјә кәлир.

Тәрхан

Һај-һај!
Јохса чарпышмаг истәјир бу сарај?

Овчу шаһинә гырговул нејләр?
Түкүнү ганлы чајнағында дидәр!

Салтик

Сән дә... Нүшабәни зәиф санма,
Гәһрәмандыр о, һиссә алданма.
Елә чошгун, һүнәрли ордусу вар,
Күкрәсә Гафы Елбруса дајар.

Тәрхан

Әждаһа олса да, гадындыр ады.

Салтик

Онда вар одлу илдырым ганады!
Һәм икид, һәм һүнәрлидир, керчәк.

Тәрхан

Диши чејраны сән дә өјмә көрәк.

Салтик

Кишиләрдән, инан, кери галмаз.

Тәрхан

Еркәјә тај оларимы ағлыдајаз?!
Һаны онларда о кәсәр, о һүнәр?
Јүзүнү бир әли ағачлы јенәр.

Салтик

Гаршына чыхмамыш диши аслан

Тәрхан

Охума, еј вәзир, мәнә дастан!

Гејсәрин дағ кими бир ордусу вар.
Чәнкинә гаршы јер дә, көј дә сусар.

(Бир ан дүшүндүкдән сонра.)

Бәлкә башга сәбәбләдир бу кәлиш,,
Јохса, Нүшабәни о да севмиш?

Салтик

Севсә дә, гыз көнүл верәрми она?
Бағлыдыр чүнки башга гәһрәмана.
Чох чәтиндир ону кечирмәк әлә.

Тәрхан

Кимдир о гәһрәман? Ачыг сөјлә!

Салтик

Улуғун гардашы икид Салур.
Ханымын гәлбинин севинчи одур.
Шәклини өз сарајына асмыш,
Һеј пәрәстиш едир она јаз, гыш.
Атасы сағ икән севишмишләр.
Севкијә гаршы нејләр Искәндәр!..

Тәрхан

Бу Салур сағмыдыр, вәзир? Анлат!

Салтик

Нә дејим, хан, гәрибәдир бу һәјат!
Фитнә, ачкөз гадын кими күндә
Бир дона, рәнкә, шәклә кирмәкдә.
Бир үзү олса ағ, беши—гарадыр.
Бир севинч версә, мин бәла јарадыр.

Мәлик адлы бир өзкә сәркәрдә
Дүшәрәк севки адланан дәрдә,
Салура гаршы бәсләмиш нифрәт,
Ахтарыб интигам үчүн фүрсәт,
Бәрк һазырлыг кедән заманда тоја,
Зиндан олмуш она кениш дүнја.
Салуру бағчада јатан көрмүш,
Бир зәһәрли бычагла өлдүрмүш.

Тәрхан

Бу чинајәт ачылдымы?

Салтик

Чанан
Көзү јашлы чалышды хејли заман,
Ән сонунда чинајәти ачды,
Асдырыркән, Мәлик дујуб гачды.
Ханымын артды мөһнәти, дәрди.
Һәр јана хејли атлы көндәрди.
Јоха чыхды, тапылмады дүшман.

Тәрхан

Дәрдли имиш демәк, јазыг хаган!

Кәнчә ханы Кәрај кәлир.

Салтик

(ону көрүнчә.)
Бах, Кәрајдыр.

Тәрхан

Уғурлу олсун, хан!

Кәрај

Сәни хош көрдүк, еј икид Тәрхан!

Тәрхан

Бирбаша Кәнчәдәнмидир бу кәлиш?
Һансы гүввәт бу өлкәјә чәкмиш?

Кәрај

Биләчәксән, дајан, тәләсмә бир аз!

Тәрхан

Ханларын чантасында сәбр олмаз!

Кәрај

Сән нә мәгсәдлә кәлмисән Шәкидән?
Фикрини ач де, кизләмә мәндән.

Тәрхан

Фикримиз Бәрдәни сәјаһәтдир.

Кәрај

(күлүмсәјәрәк.)

Бу сәјаһәт дә бир сијасәтдир.

Тәрхан

Сән нечин кәлдин? Инди сән сөјлә!

Кәрај

Сорма һеч, алдығым бу дәрд илә
Бир чәһәннәм кечир мәнә бу һәјат.

Тәрхан

Нә үчүн? Дурма, дәрдини анлат!

Кәрај

Мәни Нүшабә ејләди тәһгир,
Төкүрәм интигам үчүн тәдбир.

Тәрхан

Сиз онунла көрүшдүнүз нә заман?
Сусма, тез сөјлә!

Кәрај

Сорма, еј Тәрхан!
Сејрә чыхмышды бу чичәкли дүзә,
Кәлдим о шән баһар илә үз-үзә.
Ешгими назлы јара анлатдым,
Сөзүмә бал, ноғул, шәкәр гатдым.
Мәнә сөз верди, бағладыг пејман,
Елчи кетди вәзирим Алп Аслан.
Сөјләмиш: «Биз онунла әјләндик,
О да шәнләнди, биз дә шәнләндик».

Тәрхан

О көзәл гыз, о овчу, шух тәрлан
Көнлүнү овламыш сәнин.

Кәрај

Тәрхан!
Ону јенмәкдә әлбир олсаг биз,
Чох көзәл бар верәр диләкләримиз.
Гаршыда һәм дә румлу гејсәр вар.

Чарәсиз, горхудан бизә сығынар.
Беләликлә, о табе олса бизә,
Шүбһәсиз, баш әјәр һәр әмримизә.
Тохтасын дөвләти, чәлалы сәнә,
Тәкчә Нүшабәни бағышла мәнә.
Нә дејирсән? Бу ишдә әлбир олаг?

Тәрхан

Разыјам, кимсә билмәсин анчаг!
Мәндә вар дағлары јыхан орду,
Кет һазырлан.

Кәрај

Сағ ол, јаша гоншу!
(Кәрај кедир. Тәрхан дүшүнҹәјә далыр).

Тәрхан

(вәзирә)

Нәдир, анлат, сеһрли бу әсрар?
Бу көзәл гызда һәр кәсин көзү вар.
Доғрусу, мәндә дә ојанды мараг.

Салтик

О гыза ујма, хан, бу фикри бурах!
Әлә кечмәз оназәнин афәт.

Тәрхан

Гүввәтә баш әјәр һәр үлвијјәт.
Кәл ки гијмәтлидир бу ан, бу заман,
Фүрсәти фотә вермәз әгли олан.

Тәрханла Салтик кедир. Инчи пусгудан чыхыб онларын ардынча бахыр. Бу заман Улуча кәлиб Инчијә јахынлашыр.

Инчи

Гапланы кет чағыр да сәрһәддән;
Сараја дә'вәт ет Улуғ бәји сән.

Улуча

Бу нә һәјчандыр, Инчи, сөјлә?

Инчи

Баба,
Горхудајкән сарај, бу ел, бу оба,
Ханыма гаршы гоншу ханлыглар
Иттифаг етди...

Улуча

Бурда тәһлүкә вар.
Бу ики ханлыг олса кәр әлбир
Батырар өлкәни...

Инчи

Нәдир тәдбир?

Улуча

Бурада башга бир дүшүнчә кәрәк,
Тапылар чарәси, дарыхма, кедәк!

Һәр икиси кедир. Мәлик-Кимон пусгудан чыхыб онларын ардынча кинли-кинли бахыр.

Кимон

Онун ешгиндә гатил олдум мән,
Дүшдүм иткин севимли өлкәмдән.
О гызылкүл бәнизли, лаләјанаг
Мәним олсун кәрәк, мәним анчаг!

Пәрдә

ИКИНЧИ ШӘКИЛ

Нүшабәнин сарајы. Нүшабә севкилиси Салурун дивардан асылмыш шәкли гаршысында диз чөкүб анд ичир.

Нүшабә

Салурум! Анд олсун күнәшә, аја,
Көксүмдә тикдијин одлу сараја,
Сәндән башгасына вермәрәм көнүл.
Јох, көнүл сөвдасы ојунчаг дејил!
Ешгин бу көнлүмдә атмыш ришәләр,
Әчәлсә гојмады версин бир сәмәр.
Һәјат бағчасында сәнсиз мән нәјәм?
Ешгимин көзүндә донмуш гәтрәјәм.
Бу һала билмирәм ағлајым, күлүм,
Гәлби истәјиндән ајырыр өлүм.
Сеһрли, әсрарлы бу һәјат нәдир?
Һәм күлүнч, һәм горхунч бир әфсанәдир.
Јохса бу фыртына, гасырға, боран
Ки, мәни гојнунда ојнадыр һәр ан
Ешгими сөндүрмәк истәјир, һејһат!
Ону сөндүрәммәз бүтүн каинат!
Фәләкләр дөнсә дә, үрәјим дөнмәз!

Зүлмәт һөкм етсә дә, ал күнәш сөнмәз!
Јараса ишығa олса да дүшмән,
Күнәшли ешгимә кешикчијәм мән.

(Сукут)

Салурум! Нә гәдәр чанымда чан вар,
Мәнә кирпијимлә од дашытсалар,
Дар, гаранлыг мәзар олса мәскәним,
Нештәрлә дәлинсә бүтүн бәдәним,
Туфанлар гопса да, бу ешгин анчаг
Вәтәнин ешгилә әвәз олачаг!

Сәһнә гаранлыглашыр. Јенидән ишыгланыр. Нүшабәнин сарајыдыр. Нүшабә тахт үстүндә отурмуш, әтрафда вәзирләр, ә'јанлар, сәркәрдәләр, сарај адамлары дајанмышдыр.

Нүшабә

Өлкәләр дүшмәни румлу Искәндәр
Һинд илә Иранда газанмыш зәфәр.
Инди дә јурдума көз дикмиш јағы.
Аталар горујан ана торпағы
Елимин әлиндән алмаг истәјир,
Гул кими зилләтә салмаг истәјир.
Бах, бу мәгсәд илә һүдуда јахын
Мешәдә јерләшмиш бу вәһши ахын.

Улуча

Кәлләрлә чарпышмыш бу икид әрләр,
Она нејләр румлу кәртәнкәләләр!

Дилбәр кәлиб баш әјир.

Дилбәр

Һөкмдар!

Нүшабә

Нә олду тапшырыгларым?

Дилбәр

Гаплан бәј хидмәтә һазырдыр, ханым!

Нүшабә

Де кәлсин!

Дилбәр кедир.

Гејсәрә газылсын гују.
Јурдуна чевирәк о леһмә сују.

Гаплан кәлиб баш әјир.

Гаплан

Уғурлар, хаганым!

Нүшабә

Хош көрдүк, Гаплан!
Һазырсан?

Гаплан

Һазырам, шөвкәтли хаган.

Нүшабә

Сәфәрин нә фүсун ишләдәр, көрәк!

Улуча

Әмин ол, чох көзәл сәмәр верәчәк.

Икиддир, гылынчдан кәскин ағлы вар.
О еләә шеjтандыр, довшаны наллар.

Нүшабә

Һәрәкәт едән вахт бөjүк Ирана,
Ики шеj мән вә'дә вермишдим сана:

(Баjрағы вә туғраны Гаплана узадараг)

Бу кәjан баjрағы, бу да бир туғра,
Кеjгубад мөһрү дә вурулмуш бура,
Туғрада адыны jазмышам: Губад.

Алмаз

Гаплана jарашыр бу уjдурма ад.

Нүшабә

Нәсәбин Кәjанә мәнсубдур, анчаг
Уjдурма олса да бу туғра, баjраг.
Искәндәр кинилә чырпынан Иран
Бу баjраг алтына ахар һәр jандан.
Өзүнлә силаһ да, әскәр дә көтүр,
Дөjүшдә сынанмыш әрләр дә көтүр!

Гаплан

Әмринә итаәт бир вәзифәдир,
Вердиjин һәр фәрман бизә төһфәдир.

Нүшабә

Кечикмә, jолуну Иран көзләjир.
Геjсәрә гаршы кин, үсjан көзләjир!

Гаплан

Сағ ол, еj һөрмәтли, шөвкәтли хаган.

Нүшабә

Jахшы jол!

Улуча

Зәфәрлә гаjыт, гәһрәман!

Гаплан кедир. Улуча Нүшабәjә jахынлашыр.

Улуча

Гаплан бәj бу ишин алтындан чыхар.

Нүшабә

Дүшмәни гылынч вә сиjасәт jыхар!
Нифаг төрәтмәсә кичик ханлыглар,
Елләрин талеjи күн кими парлар.
Дост олса һәм Шәки, һәм дә ки, Кәнчә,
Елләрим дүшмәнә олмаз әjләнчә.

Улуча

Тәк әлдән сәс чыхмаз, бирләшсәк, зәфәр
Бизимдир, шүбһәсиз, неjләр Искәндәр.

Дилбәр ичәри кириб баш әjир.

Дилбәр

Шөвкәтли һөкмдар, Улуғ бәj кәлмиш.

Нүшабә

Гоj кәлсин, вахтында көрүлсүн һәр иш.

Дилбәр кедир. Улуғ бәj ичәри кириб баш әjир.

Улуғ бәј

Күн ајдын!

Һамы

Күн ајдын!

Нүшабә

Әмрими алдынмы, Улуғ?

Улуғ бәј

Шөвкәтли һөкмдар, чатынча бујруг
Бир анда јајылды бүтүн өлкәјә,
Ел чошду, ахышды дөјүш вар дејә.
Бир бајрам мүждәси олду бу хәбәр.
Бу дашгын севинчдән чошду һәр әскәр
Ишини-күчүнү бүсбүтүн атды,
Чыдыр дүзләриндә силаһ ојнатды.
Икидләр һәр јандан һej ахыб кәлир,
Кетдикчә ордунун руһу јүксәлир.

Нүшабә

Дүшмән һәм күчлүдүр, һәм дә һијләкәр,
Гүввәтлә, һијләјлә газаныр зәфәр.
Гүруру сығмајыр уча көјләрә.

Улуғ бәј

Ону биз көјләрдән ендиррик јерә.

Нүшабә

Гардашын Салурун гәлби вар сәндә.

Улуғ бәј

Гәһрәман ордума әминәм мән дә.

Нүшабә

Шанлы тарихимиз көрмәмиш ләкә,
Зәфәрләр газанмыш бу шанлы өлкә!

Улуғ бәј

Вәтәнә кин илә кирәрсә дүшман,
Ачарыг елә бир дәһшәтли туфан,
Тоз-торпаг ичиндә сүрүнәр јағы,
Чејнәр чәмдәјини атлар дырнағы.
Елә дәрс верәрик ишғалчылара,
Бир дә үз чевирмәз бу шән дијара!
Нә чәза вермишсә Томрис Хосрова,
Биз дә о чәзаны верәрик девә!

Нүшабә

Нәсилдән јадикар галмыш бу һүнәр.

Улуча

Мәсәлдир: от—көкү үстүндә битәр.

Нүшабә

Ирадә дүјүнләр ачандыр, кедәк!
Һүдуду, ордуну јохламаг кәрәк.

Нүшабә габагча, Улуча, Улуғ бәј, Алмаз, Инчи вә башга сәркәрдәләр онун ардынча кедирләр.

Пәрдә

285—10

ҮЧҮНЧҮ ШӘКИЛ

Биринчи шәкилдәки көрүнүш. Нүшабә, онун әтрафында Инчи, Улуча, Улуғ бәј, Мәрҹан, Алмаз вә башгалары дајанмышлар. Нүшабә тәпә үстүндән әтрафы көздән кечирәрәк, јанында дајанмыш кәнкандан сорушур.

Нүшабә

О лачын бүрҹүнә бу дағлардан
Атылан ләғм нечә?

Кәнкан

Еј хаган,
Аз галыб гуртара.

Нүшабә

Бәс хәндәкләр?

Кәнкан

Гуртарыб.

Нүшабә

Пусгуда дурмуш гејсәр,
Чиј сүд әммиш, иши вахтында көрүн,
Оларыг јохса пешиман бир күн.
Анлајын ки, газылан дәһнәләрин
Чохдур әһәмијјәти; дүшмән һүнәрин
Јенмәјә нәр кими чошгун Тәртәр,
Ән чәтин күндә бизә јардым едәр.

Улуғ бәј

Дөјүшүн үз-үзә бир ләззәти вар:
Сүзмәсә көјдә гылынч, топпузлар,

Јердә дә, көјдә дә рәгс етмәсә баш,
Нәш'ә вермәз икидә, бил ки, саваш.

Нүшабә

Ағыл етсә ганы һәр јердә әвәз,
Горујар гүввәти гурбан вермәз.
Елимин олса да аслан үрәји,
Еһтијатдыр икидин илк бәзәји.
Гејсәрин гүввәти зордур, буну бил!
Бир һәгигәтди бу, әфсанә дејил.

Узагдан атлы көрүнүр. Алмаз диггәтлә она бахыр.

Алмаз

Кимдир о?

Инчи

Атлы кәлир бах, чапараг.

Улуча

Чох мүһүм бир иш үчүндүр бу кәлән.

Нүшабә

Шүбһәсиз, фитнә төрәтмиш дүшмән.

Атлы кәлиб баш әјир.

Атлы

Уғур олсун, уча шанлы хаган!

Нүшабә

Уғур олсун, нә хәбәр вар?

Атлы

Душмән
Өлкәјә хәлвәт адамлар салмыш,
Нә ки ун, әт вә тахыл вар, алмыш.
Көндәрир башга дијара.

Нүшабә

(әтрафдакылара)
Бу нәдир?
Ағачы гурдлар ичиндәнми јејир?
Бизә күлмәз бу фәлакәтли хәбәр!

Улуча

Көр нә фитнә төрәдир Искәндәр!
Истәјир мәмләкәти гојсун ач.

Нүшабә

Түлкүјә ордум олармы мөһтач!

(Улучаја)

Баба, кет, тез бу ишә әнчам чәк!
Өлкәдән зәррә дә тәрпәнмәјәчәк!

Улуча, Улуғ бәј вә атлы кедирләр.

Нүшабә

(Алмаза)

Мәни раһәтсиз едир бу ишләр.

(кәнкана)

Кәл, баба, һамысыны бир-бир көстәр!

Габагча Нүшабә, онун ардынча башга гызлар тәпәдән ениркән әввәлчә Салтик, онун ардынча Тәрхан кәлир.

Салтик

Хан, кәлир, бах, нә көзәлдир, керчәк!

Тәрхан

Өндәки гыз, һамысындан көјчәк.

Габагча Нүшабә, онун ардынча башгалары даныша-даныша сәһнәдән узаглашмаг истәркән Тәрхан Нүшабәјә јахынлашыр.

Тәрхан

Кетмә, дур, мәрһәмәт ет, еј чан алан!
Бу турач көнлүмә салдын һәјәчан.

Гызлар истеһза илә күлүшүрләр.

Нүшабә

Бир бу кәнчдә һүнәрә, чүр'әтә бах!

Алмаз

Бу кичик јашда уча нијјәтә бах!

Нүшабә

Сөјлә, кимсән, һарадансан, еј кәнч?
Ојнајыркән зәр атырсан шеш, пәнч...

Салтик

Шәки мүлкүндә, ханым, хандыр бу,
Адлы-санлы икид Тәрхандыр бу.
Гәһрәмандыр, икидин һөрмәти вар,
Өзү кәнч олса да, шан-шөһрәти вар.

Тәрхан

(Ашиганә нәзәрлә Нүшабәјә бахараг.)

Сөјлә, Нүшабәмисән, назлы мәләк?
Сәни көрдүкдә чичәкләнди диләк.

Нүшабә

Еј икид, биз һара, Нүшабә һара!

Мәстур

Дүшмә Нүшабә адилә бу тора.

Инчи

Бурда сәрһәд бәјијик биз анчаг.

Алмаз

Ишимиздир ана јурду горумаг.

Тәрхан

Мәни алдатмамыш әсла үрәјим,
Бах, будур, севкили назлы чичәјим.

Мәрчан

Тапмысан, тут әтәјиндән, бәрк тут,
Башга дилбәрләри артыг сән унут!

Нүшабә

Јетишир, биздә әзиздир гоншу,
Дүшүнүн, бир нә зәрафәтдир бу?

Инчи

О да кәнч, биз дә чаван; әјләнирик,
Бу чәмәнликдә бир аз шәнләнирик.

Нүшабә

(Тәрхана)

Мәгсәдин нә бураја кәлмәкдән?

Тәрхан

Мәгсәдим, севкили јар, сәнсән, сән!

Нүшабә

Нә замандан бәри јар олдуг, хан?

Тәрхан

Олмадыгса оларыг, еј чанан!
Өз вәзирим бу күн елчи кәләчәк.

Нүшабә

(Алмаза)

Бығлы-саггаллы чочугдур, керчәк.

Гызлар күлүшүрләр. Нүшабә габагча, онун ардынча Алмаз вә Мәрчан кедирләр.

Тәрхан

(Өз-өзүнә)

Мин бәла јағса да көјдән, јердән,
Чәкмәрәм әл бу көзәл дилбәрдән.

Мәстур

(Тәрхана јанашараг зарафатла)

Вахт кечир, дурма, һазырлыг көр, хан!
Елчи көзләр о севимли чанан.

Тәрхан

(Салтикә јанашараг)

Дәјмәмишкән әли гејсәр әлинә,
Елчи кет мәндән о назлы кәлинә.

Тәрхан вә Салтик кедирләр. Күнәш гуруба доғру енир. Гәрб үфүгләрини көзәл лөвһәләр бәзәјир. Уча, башы гарлы дағлар узагда бүллур кими әтрафа шәфәгләр сачыр, һәр тәрәф зәнкин бојаларла бәзәнир. Инчи һејрәтлә тәбиәтин бу көзәллијинә тамаша едир.

Инчи

Гәрб үфүгләрини бәзәјир күнәш,
Јорулмаг билмәјир бу сөнмәз атәш.
Гүрубун күнәши ојадыр севда.
Јохса гәлбим кими вурғундур о да?

Бу заман Искәндәрин сәркәрдәләриндән Аттал бир нечә Рум әскәри илә кәлиб сәрһәди долашыр.

Инчи

Кимсиниз?

Аттал

Сән кимсән?

Инчи

Мән, сәрһәдбәји!

Аттал

(истеһза илә)

Хаганын үрәји, күчү, дирәји.

Инчи

Бу нә сөз? Сән кимсән?

Аттал

Мән, бир пәһләван.

Инчи

Һардансан?

Аттал

Һарданам?... Кәлирәм Румдан.

Инчи

Сәрһәдә кирмәкдән мәгсәдин нәдир?

Аттал

Буна бах! Милләтләр бизә бәндәдир.
Һәр јерә ат сүрдүк, бу мәғрур дүнја
Дуз вә чөрәк илә чыхды гаршыја.

Ахиллес

Јунана баш әјир бүтүн дөвләтләр,
Азадлыг пајлајыр бөјүк Искәндәр!

Инчи

О верән азадлыг нә кәрәк бизә?
Кери дөн, сохулма шән өлкәмизә.
Кери дөн!

Ахиллес

Ким мәни гојар јолумдан?

Инчи

Вәзифәм!

Ахиллес

(истеһза илә)

Вәзифәм, гүрурлу чејран...

Инчи

Кери дөн, дејирәм!

Аттал

Еј гадын, чәкил!

Инчи

Бу өлкә, еј адам, јијәсиз дејил
Һәр өтән сохулуб дәрсин барыны!

Аттал

Бах, әчәл сөјләдир мискин гарыны...

Инчи

Өлүмлә горхутма, румлу пәһләван,
Бу елдә тапылмаз румлудан горхан.
Ачизләр, мискинләр сизә бәндәдир.

Ахиллес

(Аттала)

Һәр сөзү тә'нәдир, бир топ ијнәдир.

Аттал

Сусдур бу наггалы!

Ахиллес

Һајды, дурма вур!

Инчи

Нејләр бир икидә јолкәсән гулдур?

Ахиллес

Алын бу чәнкини бизим чадыра!

Инчи

Бу чәнки јенилмәз румлу ајгыра!

Гылынчыны чәкиб үзәринә һүчум едән румлу әскәрлә вурушур, бу заман Улуғ бәј бир нечә икидлә кәлиб ортаја атылыр.

Улуғ бәј

Еј, дајан! Бу дәрәбәјликми, нәдир?

Ахиллес

Кери дур!

(онун дөшүндән итәләјир)

Улуғ бәј

Јарамаз!

(гылынчыны чәкиб вурушур)

Аттал

Бу нә фитнәдир?

Гылынчыны чәкиб вурушур. Бу заман Улуча кәлиб онлары вурушан көрүр.

Улуча

Дајанын, бу нәдир, биринчи көрүш
Кин илә башланмаз, нәдир бу дөјүш?
Дост икән һәр ики шөвкәтли дөвләт,
Нә кәрәк бу ганлы, кинли әдавәт?
Нүшабә, Искәндәр тутарса хәбәр
Сизә дә, бизә дә бәрк чәза верәр.
Барышын, дост кими јанашын бизә.
Достлар, хош кәлдиниз бу өлкәмизә!

Аттал

(кинли)

Һәләлик етдим бу гочаја һөрмәт.

Сәрт бахышларла Инчини сүзүб, кәлдикләри јолдан кери гајыдырлар. Улуча онларын ардынча бахдыгдан сонра Инчијә јахынлашыр.

Улуча

Гылынчдан кәскиндир ағыл, сијасәт,
Ајыг ол, дөјүшә јаратма имкан,
Һәр кичик иш үчүн төкүлмәсин ган.

Инчи

Дүшмәнин кәшфијјат голудур бунлар.

Улуча

Нүшабә хатуна кет хәбәр апар.

(Улуғ бәјә јахынлашараг)

Икидә јарагдыр сәбир, еһтијат,
Бунларла күл ачыр, шәнләнир һәјат.

Улуча кедир. Инчи онун ардынча бахараг, дөнүб сараја кетмәк истәркән, Улуғ бәј Инчијә јахынлашыр.

Улуғ бәј

Кетмә, дур, өлкәмин гәһрәман гызы.

Инчи

(утанараг)

Аһ, Улуғ!

Улуғ бәј

Өмрүмүн еј шән улдузу,
Ел хәзинәсиндә дәјәрли инчи,
Руһумун, гәлбимин сонсуз севинчи.
Мәнә бах, көзүмдән гәлбими оху,
Севкиндән башыма бир чәләнк тоху.
Јад кими узагдан бахма, кәл јахын.

Инчи

Аһ, Улуғ, дәрд един һәр јандан ахын,
Көксүмүн ичиндә чарпан үрәкдир,
Мәни дә инләдән тәк бир диләкдир.

Улуғ бәј

Көнүл бир овчудур, кирир һәр дона,
Азадә бир гушдур, нејләрсән она?

Инчи

Аһ, нәдир гәлбими чәкән бу гүввәт?

Улуғ бәј

Дарылма, о мәним севкимдир әлбәт,
Гәлбини гәлбимә бағлајан телдир.

Инчи

Бу севки гајнајыб дашан бир селдир.
Көксүмү јалајыр һеј чағладыгча,
Севкидән һәм күлүб, һәм ағладыгча.

Улуғ бәј

Сөвдамын рәнки вар јанагларында,
Һәјатым күлүмсәр додагларында.
Чешмәдән дурусан, шәфәгдән ојнаг.
Белә мәрд гызларла күләр һәр очаг.

Инчи

Аһ, Улуғ...

Бир ан көзләрини јерә дикиб, сонра сүр'әтли аддымларла сәһнәдән чыхыб кетмәк истәркән, Улуғ бәј ону сахлајыр.

Улуғ бәј

Бир дајан, еј чанлы чичәк!

Инчи

Ханыма сөзүм вар!

Улуғ бәј

Нәдир? Де көрәк?

Инчи

Дүшмәнләр һүдуду позмушдур дејә,
Кедирәм ханыма хәбәр вермәјә.

Инчи кедир, Улуғ бәј онун ардынча һәсрәтлә бахыр.

Улуғ бәј

Кедиши көксүмә чәкир одлу дағ,
Көрүшү гәлбимдә јандырыр чыраг.
Варлығым сарсылыр ону көрүнчә.
Бу дилсиз севки, бу кәдәр, дүшүнчә
Гурд кими кәмирир вурғун көнлүмү,
Севки јолларында јорғун көнлүмү.

Пәрдә

ДӨРДҮНЧҮ ШӘКИЛ

Үчүнчү шәкилдәки көрүнүш. Артыг күнәш өз шүаларыны әтрафа сачмышдыр. Кимон (Мәлик), әлиндә удурма үстүрлаб, сарај хидмәтчиси Мәстур илә данышыр.

Ҝимон

Мәстурум! Ал, будур һәмин о зәһәр.
Бирчә дамчы ичәрсә мәһв ејләр.

Мәстур

Бу хәјанәт чәтин баша кәләчәк.

Ҝимон

Бу хәјанәтлә бәхтимиз күләчәк!

Мәстур

Сарајын гәлби, руһудур Улуча.

Ҝимон

Мәнә көз вермәјән о түлкү гоча
Бу зәһәрдән алар ағыр зәрбә,
Зәрбәдән сарсылар о Нүшабә.

Мәстур

Јох, Мәлик, јох, бу хејли горхулудур.

Ҝимон

Гәлбинә горху кирмәсин, Мәстур!
Өлсә газдан ајыг гоча кафтар,
Румлу гејсәр бизи икиәлли тутар.
Горхма, тәдбирә кәл риза көстәр!
Фәтһ единчә бу өлкәни гејсәр
Тикәчәк Бәрдәјә мәни хаган.
Сүрәрик онда шанлы бир дөвран.

Мәстур

(әтрафа бахараг)

Сус, кәлән вар.

Ҝимон

Чәкил, чәкил!

Мәстур

Бәс сән?

Ҝимон

Мән бәла көрмәрәм, тез ол, кизлән.

Мәстур сәһнәдән узаглашыр. Ҝимон онун ардынча бахараг кинајә илә күлүр.

Олмаса садәдил ағылсызлар,
Аризуја чәтин говушмаг олар.

Кимон Тәрханын јахынлашдығыны көрүнчә кәнара чәкилиб дајаныр, архадан һәзин маһны сәси ешидилир:

Ағ бухагда гара халлар
Ара-сыра гоша дүшәр.
Дујса буну чаналан јар
Гәмзәси көз-гаша дүшәр.

Тәрхан кәлиб Нүшабәјә елчи кетмиш олан вәзири Салтикин јолуну көзләјир, архадан охунан маһныны динләјир.

Ганадланды јенә сөвда,
Овчу тәрлан дүшдү јада,
Көнүл јанар гызғын ода,
Ешг атәши баша дүшәр.

Атлас кејмиш уча дағлар,
Әтәјиндә селләр чағлар.
Кәклик, турач күләр, ағлар,
Сәси дağа, даша дүшәр.

Ҝ и м о н

(Тәрхана јахынлашараг)

Уғур олсун, оғул, бу шанлы кәлиш!
Сәни бу јурда талејин чәкмиш.

Т ә р х а н

Кимсиниз?

Ҝ и м о н

Вурғунам тәбиәтә мән,
Ишыға, атәшә, һәрарәтә мән.
Руһумун мәркәзи о јездандыр!
Мән кичик зәррәјәм, о, вулкандыр!
Көксү атәшли гәтрәјәм ондан,
О исә чалханан кениш үмман.

Т ә р х а н

Бәлли, устадыныздыр Әфлатун,
Бујурун, мәрһәба, бир аз отурун,
Мејлиниз варса сәрвәтә, јемәјә!

Ҝ и м о н

Еһтијачым јох, еј оғул, көмәјә,
Једијим күндә үччә хурмадыр.
Руһу, вичданы мә'дәләр ганадыр.
Адәтим һәр заман ријазәтдир;
Бүтүн инсанлара мәһәббәтдир.

Т ә р х а н

Әлиниздә нәдир бу?

Ҝ и м о н

Үстүрлаб—
Көј, күнәш, улдуз, ај, фәза, меһтаб
Мәнә чохдан севимли мәһрәмдир.
(Үстүрлабы көјә чевириб бахараг.)
Бу нүчум елми башга аләмдир,
Бах, нә шејләр көрүнмәдә көзүмә;
Бәхтинин улдузу күлүр үзүмә.
Мәрһәба, шанлы талејин вардыр!
Мүштәри улдузу сәнә јардыр.

Т ә р х а н

Һарадан билдиниз буну, баба чан?

Ҝ и м о н

Бир јумагдыр әлимдә бу дөвран,
Нә ојун ишләсә бу чәрхи-фәләк,
Көзләримдир булуд јаран шимшәк.
Пәрдә алтында һәр гәзаву-гәдәр
Мәнә парлаг күнәш кими көрүнәр.

Т ә р х а н

Көрүрәм, сәндә чох кәрамәт вар.

Ҝ и м о н

Гаршыда ән бөјүк сәадәт вар.
Сәни бу јурда талејин чәкмиш.

Нә гәдәр шан, шәрәфлидир бу кәлиш!
Көксү атәшли бу көзәл торпаг
Сәнә гисмәт олур, сәнә анҹаг!
Гәһрәманлар гылынҹыны өпәҹәк...

Т ә р х а н

Чашдын, еј мүршидим, дајан, нә демәк?—
Бу көзәл јурда һөкм едир хаган,
Ады Нүшабә, назлы бир ҹанан.

К и м о н

Ону да рам едәр әзиз бәхтин,
Шөвкәтин, дөвләтин, уҹа тәхтин.
Шаһа гүввәт верән сијасәтдир.
Сына өз бәхтини ки фүрсәтдир.

Т ә р х а н

Аһ, ичимдә нә тој, нә бајрам вар.
Ешгимиз дәф чалар, көнүл ојнар.
Гоҹа Салтик нечин кечикди, ҹаным?

К и м о н

Көрүнүр, сахламыш севимли ханым,
Билирәм, дан шәфәгли шух үлкәр
Она хәл'әт, гызыл, хәзинә верәр.

Т ә р х а н

Һәр заман талејим мәнә јардыр.

К и м о н

Гәһрәман, диггәт ет, кәлән вардыр.

Т ә р х а н

(кәнара бахараг)

Гоҹа Салтик кәлир, аман, она бах!
Үзү гәмли, кәдәрлидир анҹаг...

С а л т и к кәлир, о гәмлидир, Т ә р х а н а баш әјир.

Нә ҹаваб вердиләр?.. Вәзир, дурма!

(Салтик динмәз дурур.)

Сөјлә, гаршымда бојнуну бурма!

С а л т и к

Даша дәјди сәнин уҹа мурадын,
Әјләнирмиш бизимлә назлы гадын.
Сөјләјир бу нишан, бу елчи нәдир?
Мәнә гаршы дејилми бир тәһгир?
Белә мүшкүл, ағыр күнүмдә мәним
Диләјимдир фәгәт ана Вәтәним.

К и м о н

(истеһза илә)

Сән гадында гүрура бах, сөзә бах!

С а л т и к

(Кимона)

Һәм һүнәр вар о гызда, һәм ганаҹаг.

Тәрхан

Гаjнаjыр гәлбимин ичиндә өчүм,
Билирәм, чатмаз о нәһәнкә күчүм.

Кәраj узагда көрүнүр.

Салтик

(Тәрхана)

Бах, Кәраjдыр кәлир, кедәк, Тәрхан.

Кимон

Бурда бир сирр вар..

Тәрхан

Тез ол кизлән!

Һәр үчү сәһнәдән узаглашыб әтрафда кизләнир. Кәраj кәлиб тәпәнин үстүндән узаглара бахыр.

Кәраj

Күнәш өз аләминдә сеjр едәли,
Көрмәмиш бөjлә назәнин көзәли.
Аһ, бу әфсанәви, көзәл чеjран
Мәнә гисмәт оларса, еj jарадан,
Чәкәрәм әл бу шан, бу шөвкәтдән,
Дөнмәрәм бу севимли афәтдән.

Бу заман Улуча кәлиб Кәраjа jахынлашыр.

Улуча

Билирәм, сөjләдир сәни сөвда.
Мән дә кәнчликдә дүшмүшәм бу ода.

Ешг бир чалханан көпүклү дәниз,
Jа фәзадыр дәрин вә саһилсиз.

Кәраj

Сөjлә сән кимсән, еj севимли гоча?

Улуча

Jашлы бир пәһләван.

Кәраj

Адын?

Улуча

Улуча.

Кәраj

Чох көзәл, сөjлә бу севимли очаг,
Чох jахынмы сәнә?

Улуча

Деjилдир узаг.

Кәраj

Торпағымдыр о Кәнчә илә Аран,
Бил, Кәраjдыр адым да, еj баба чан!
Чырпынан далғадыр бу кәнч үрәjим,
Вар көзүмдә севимли бир диләjим.

Улуча

Нә үчүн кәлдиниз бу мәмләкәтә?

Кәрај

Рәһбәрим ешгим олмуш, әлбәттә!
Һәм дә гасидләрим кәтирди хәбәр:
Кечди сәрһәди румлу Искәндәр.
Өлкәјә дәјмәсин зијаны дејә,
Ханыма мән дә кәлмишәм көмәјә.

Улуча

Бу гоча пәһләвана сатма јалан!
Сән ки Тәрханла бағладын пејман.

Кәрај

Јох, инанма, ешитдин исә буну.
Ојнадым мән дә кәнчәфә ојуну.
Бу һәјатда ара-сыра инсан
Алдадыр, сөјләјир бир аз да јалан.
Назлы чанана вурғунам мән дә,
Бу кечидләрдә јорғунам мән дә.
Өләрәм, етмәрәм хәјанәт она,
Диләјимдир мәним о назлы сона.

Улуча

Гәлби атәшли ашиг исә адын,
Һаны тәрлан кими сүзән ганадын?

Кәрај

Јолчујам, сән ишыглы бир үлкәр,
Бу гаранлыгда ол мәнә рәһбәр.

Улуча

Нејләјим? Фикрини ачыг сөјлә!

Кәрај

Тез көрүшдүр севимли јар илә.

Улуча

Бу көрүшдән әчәб нәдир мәгсәд?

Кәрај

Бир тәсәллидир анчаг, ејләмә рәдд,
Јары көрмәк бүтүн чаһана дәјәр.
Ајлы, улдузлу асимана дәјәр.

Улуча

Јох, бу мүмкүн дејил.

Кәрај

Аман, баба чан!
Көрүнүр ки, сән ашиг олмамысан?

Улуча

Даш дејилдир мәним гоча үрәјим.

Кәрај

Ешгимә, бил ки, баш әјир диләјим.

Улуча

Ешг илә чырпынан чәфајә дөзәр,
Лачын алчагда, һәм фәзада сүзәр!

Кәрај

Баба, ешгин көјүндә гәлб учалыр.

Улуча

Ишығы ај, оғул, күнәшдән алыр.

Кәрај

О күнәш парлајынча бүрчүндән,
Үрәјим рәгс едир севинчиндән.

Улуча

Чох заман ешг алдадыр һисси,
Јанғыны андырыр сөнүк нәфәси.

Кәрај

Сөнмәз ешгим, о бир јанар дағдыр.
Гәлбимә чағлајан бир ирмагдыр.

Улуча

О тәмиз гәлбинә вурулдум мән,
Достлара јол ачыг, кедәк.

Кәрај

Әһсән!
Охуду гәлбими ағыл көзүнүз,
Сағ олун, дујдунуз бу ешгими сиз.

Улуча илә Кәрај кедирләр. Тәрхан, Салтик вә Кимон пусгудан чыхырлар.

Салтик

(гәзәбли)

Бу да ән чох инандығын о Кәрај.

Кимон

Ону да алды гојнуна бу сарај.

Тәрхан

Ағлым учду башымдан, аһ, вәзир!

Салтик

Инди достларда е'тибар нә кәзир?

Тәрхан

Гопду көксүмдә кинли бир туфан.

Кимон

(һијлә илә)

Дөзмәк олмаз бу дәрдә.

Тәрхан

Еј јарадан!
Гәлбими јахды одлу бир шимшәк.

Салтик

Һәјәчан етмә!

Кимон

Изтираб нә кәрәк!

Тәрхан

Јох, бу тәһгири гојмарам јердә!
Јаса батсын кәрәк сарај, Бәрдә...

Kимон

(кетмәк истәјән Тәрхана)
Јадлара бағлыдыр ачыг јоллар.

Салтик

(Тәрхана)

Һәр тәлаш агибәт бәла доғурар.

Тәрхан

Чарә јох.

Kимон

Вар!

Тәрхан

Нәдир? Тез ол, көстәр!

Kимон

Өлкәләр фәтһ едән бөјүк гејсәр
Чохуну гуртарыб о мөһнәтдән.

Тәрхан

Уф, јанар одлара тутушдум мән!

Салтик

Бәллидир фикри, хан, бу бир чарамы?

Тәрхан

О сағалтмаз мәним дәрин јарамы!

Мәстур көрүнүр. Kимон ону ишарә илә јанына чағырыр.

Kимон

(Тәрхана)

Чатды имдадына бу гыз, еј хан!
Кәл, гузум, кәл!

Тәрхан

(узагда көрүнән Мәстуру көстәрәрәк)
О кимдир, ај баба чан?

Kимон

Мәстурум, әлбир ол бизим ханла,
Тез көрүшдүр севимли хаганла.

Мәстур

Јад кәсә бағлыдыр бүтүн јоллар,
Буна, зәннимчә, бирчә тәдбир вар:
Севкили јары истәсә көрмәк,
Бир гадын палтары кејә о кәрәк!

Тәрхан

Јох, јох, Мәстур, дүшүн, дүшүн бир аз,
Шир ки, чејран дәрисинә сығмаз!

Мәстур

Гәһрәман, бахмаг истәсән о аја,
Сәни анҹаг бу јол алар сараја.

Кимон Тәрхана бахараг истеһза илә күлүр.

Салтик

Дүшүн, Тәрхан, ҹан атма ганлы ишә.

Кимон

Үзкүчү горхусуз үзәр һәмишә.

Тәрхан

Көрүшә тәк бу исә јол, ата ҹан,
Разыјам!

Мәстур

Кәл дәјиш гијафәти.

Салтик

(изтирабла)

Хан!
Бир дүшүн, бу кедиш чәкир һараја?

Кимон

(Мәстура)

Ләғм ичилә ханы көтүр сараја!

Тәрхан

Кәл көрәк, талејим нә көстәрәчәк!

Кимон

Уғур олсун!

Салтик

Дүшүн...

Мәстур

Јубанма.

Тәрхан

Кедәк!
Мәним илә көрүшсә севкили јар,
Бәхшишим, хәл'әтим сәни дојурар.

Тәрхан, Салтик вә Мәстур кедирләр. Кимон онларын ардынча бахараг истеһза илә:

Кимон

Бу көрүшдән нәсибиниз анҹаг
Олаҹаг бир гарыш гара торпаг!

Пәрдә

ИКИНҸИ ПӘРДӘ

БЕШИНҸИ ШӘКИЛ

Сәһнә Нүшабәнин сарајынын бағча тәрәфиндә олан **кениш ејваны** тәсвир едир. Нүшабә, Алмаз, Мәрҹан вә **башга пәһләван** гызлар, әлләриндә сүнкү, мизраг, гылынҹ, **галхан** ојнадараг мәшг едирләр.

Пәһләванлар

Гәһрәманлыг доғар анчаг
Күч бәсләјән шән үрәкдән.
Ојнадаг һеј сүнкү, мизраг,
Чичәкләнсин ана Вәтән.
Дағ-дашындан учсун думан.
Гара кејсин хаин инсан!

Мәстур гадын палтары кејинмиш Тәрханы кәтириб бағчанын кәнарында олан ағач алтында сахлајыр. Тәрхан бағчада гылынч ојнадан Нүшабәјә һәсрәтлә бахыр.

Мәстур

Кәл јахын, ејлә тамаша!

Тәрхан

Мәстур!

Мәстур

Сән көнүл вердијин афәт, бах одур!

Тәрхан

Чырпыныр гәлбим, аман!..

Мәстур

Етмә мараг.

Тәрхан

Бирчә о чаналычы сурәтә бах!
Ајы алмыш араја улдузлар.
Санки гаршымда күнәшдир, парлар,
Нә көзәл мәнзәрәдир, еј јарадан!

Мәстур

Һәјәчан етмә, бир аз бурда дајан!

Мәстур кедир. Тәрхан Нүшабәнин һәшәмәт вә әзәмәтинә һејран галмышдыр.

Тәрхан

Бүрүмүш һәр јери бу өлкә сәси,
Аһ, өзүндән дә көзәлмиш јијәси.
Бир зија гајнағы имиш бу һилал,
Санки гаршымда дурур чанлы хәјал.

Гызлар гылынч-галхан ојнатмагда давам едирләр.

Пәһләванлар

Чијинләрдә, әлдә һәр ан,
Шараг-шараг ојнашараг
Парылдасын гылынч, галхан,
Икид олсун оба, ојмаг.
Гана долсун сағлам бәдән,
Күлүмсәсин ана Вәтән!

Тәрхан гызларла бәрабәр мәшг едән Нүшабәјә бахараг.

Тәрхан

Јанағы күл, үзү чәннәт бағыдыр,
Чаналаы көзләри анчаг јағыдыр!
Чанлы бир лөвһәјә бәнзәр дурушу.
Сәрвдир, гонмуш она севки гушу.

Инчи кәлиб Нүшабәјә јахынлашаркән Тәрхан сәһнәдән узаглашыр.

Инчи

Уғур олсун!

Нүшабә

Уғур олсун, нә хәбәр?

Инчи

Бир нечә румлу силаһлы әскәр,
Истәјирди кечә сәрһәдимизи,
Гаршы чыхдыг, дөјүшә чәкди бизи.

Нүшабә

Мүлкүмә кирдими?

Инчи

Јох.

Нүшабә

Бәс бу кәлиш?

Инчи

Һәләлик пәрдәлидир шүһбәли иш.

Дөјүкмүш һалда әтрафа бахыр.

Нүшабә

Нијә сусдун?

Инчи

Бу нә? Јад кимсәми вар?

Әли сүнкүлү ики нәфәр кешикчи Тәрханы кәтирир.

Дилбәр

Ај ханым, бағчада бу кизләнмиш...

Нүшабә

(Тәрхана)

Кимсиниз?

Мәстур

(гајыдыр, онлары көрәрәк өз-өзүнә)

Аһ... Бу нә дәһшәтли бир иш!

Инчи

Көркәминдән дујулур шүбһәли из.

Дилбәр

Дејирәм, кимсән она сөјлә, кәниз!
Динмәјир, даш кими тәрпәнмәјир һеч.

Мәстур

Јад дејил, јолчу гадындыр, ваз кеч.

Нүшабә

Мәстур, анлат бизә кимдир бу гадын?

(Мәстур чаваб вермир.)

Бизим елдәндими? Ач сөјлә адын.
Сусма, ач сирри бизә сөјлә...

Мәстур

Инан!
Достлуғум јохдур онунла, хаган!

Нүшабә

Бу сараја нечә, һардан кирмиш?

Алмаз

Мәндә дә шүбһә төрәтмәкдә бу иш,
Көркәминдән дујулур, әғјардыр.

Мәрчан

Јох, чаным, бурда сијасәт вардыр.

Нүшабә

Бир ахын вар бу ана торпағыма;
Буланыг селләр ахыр ирмағыма.

Алмаз

Еј гадын, кимсән? Ачыг сөјлә көрәк!
Өзүнү кизләмәк артыг нә кәрәк?

Нүшабә

Ач үзүн!

Инчи

Шүбһәлидир...

Алмаз

(Тәрханын үзүнү ачыр. Һејрәтлә бахараг)

Әғјардыр.

Мәрчан

Демәдим бурда сијасәт вардыр?

Алмаз

Дәјишик донда кишијмиш бу гадын.

Нүшабә

Бура кәлмәкдә нә имиш мурадын?

Тәрхан

Ону кәл, инди сорушма мәндән.

Нүшабә

Сәни бу јурда нә шејдир кәтирән?

Тәрхан

Мәни бир фыртына атмыш бу ода,
Она бу елдә дејирләр сөвда.

Нүшабә

Бу сарај әһлинә сөвда јаддыр!

Тәрхан

Дәли көнлүмсә онунла шаддыр.

Нүшабә

(Мәстура)

Јохса, сәнсән она рәһбәрлик едән?

Мәстур

Баш верәрми бу хәјанәт мәндән?

Нүшабә

Сәнә гәлбимдә бир иман варды,
Көнлүмү шүбһә, тәрәддүд сарды.

(Мәстуру Алмаза көстәрәрәк)

Бу да бир дост кими күлмәкдә бизә.
Јад кәси салмыш әзиз өлкәмизә.

Тәрхан

Еј уча рүтбәли адил хаган,
Мәстурун јох күнаһы бурда, инан!
Һөкм едиркән күчүнү вичдана вер,
Һәр ики һөкмү, чәзаны мана вер.

Нүшабә

(кешикчиләрә)

Апарын бунлары, јох башга чара.
Чәкдирин бағча кәнарында дара!

Тәрхан

Севирәм ешглә һәр јүксәләни,
Севкилим, бах, дара чәкмәкдә мәни.

Кешикчиләр Тәрханы вә Мәстуру апармаг истәркән.

Улуча

Һәјәчан етмә, ханым, тут арам.

Нүшабә

Бизләри сајмамыш әсла бу адам.

Улуча

Достумуздур, Шәкидә хандыр бу.
Адлы-санлы икид Тәрхандыр бу.
Бу ағыр күндә бизә арха будур!
Топпузу одлу дәнизләр гурудур.
Сараја кирдисә о, етмә мараг.
Вар сәбәб, фитнә-фәсад ондан ираг.

Нүшабә

Јох, баба, бурда сијасәт вардыр!
Гәлбими шүбһә, тәрәддүд ганадыр.

Улуча

Бир дүшүн, дәркаһына кини олан
Бу гијафәтдә кәләрми, хаган?
Киши икән гадын олмуш бу икид;
Сараја чәкмиш ону башга үмид.
Тәрханы әфв елә, ат шүбһәни сән,
Гору дүшмәндән әзиз өлкәни сән!
Дили дост, фикри гара, гәлби гара
Румлу Искәндәрә гыл өнчә чара.

Нүшабә

(кешикчиләрә)

Бурахын онлары!

Улуча

(Тәрхана)

Әфв ет, Тәрхан.

Тәрхан

Дост јолунда бу чанымдыр гурбан!

Улуча

(Тәрханы сараја дә'вәт едәрәк)

Бујурун, мән дә бу саат кәлирәм.

Тәрхан

Һөрмәтә гаршы тәшәккүр едирәм.

Улуча

(Тәрхана)

Билирәм гәлбини мән, бағлама кин.

Тәрхан баш әјиб сараја кедир. Мәрчан вә сарај адамлары да ардынча кедирләр. Сәһнәдә Нүшабә, Улуча, Мәстур вә Инчи галыр.

Мәстур

(гашларыны чатараг)

Садиг икән адым олду хаин.

Нүшабә

(Мәстура)

Бир хәјанәт дејә, һаггым варды.
Гәлбими шүбһә, тәрәддүд сарды.

Мәстур кедир. Улуча онун ардынча бахараг.

Улуча

Билмирәм һеч бу гызын дәрди нәдир,
Гәлбими шүбһәли бир гүввәт әзир.

Мәстур Улучанын сөзләрини динләјиб сәһнәдән чәкилир.

Нүшабә

Баба, сөјлә о Кәрајдан нә хәбәр?

Улуча

О да дәркаһына һөрмәт бәсләр.
Икидин гәлбини тез алдым әлә.
Парлады саф үрәјиндә шө'лә.
Бирҝә кәлдик, башыныз јүксәлсин.

Нүшабә

Анладым фикрини, әмр ет, кәлсин.

Улуча

Ҝимдә вар әгл, зәка, әзм, һүнәр,
Һәр нәһәнки о мәһарәтлә јенәр.

Нүшабә

Олса дост һәм Шәки, һәм Кәнчә—Аран.
Бата билмәз бизә һеч бир дүшман.

Пәрдә

АЛТЫНЧЫ ШӘКИЛ

Нүшабәнин сарајы. Тәрхан кәнарда гојулмуш күрсү үстүндә отуруб Нүшабәнин јолуну көзләјир. Мәстур Кәрајла бәрабәр кәлир. Мәстур Кәраја отурмаг үчүн јер көстәрир.

Мәстур

Ханым инди кәләчәк, әјләш, хан!

Кәрај

Көзәл олду бу көрүш.

Тәрхан

Бу һардан?

Кәрај кәнарда олан курсүдә отуруб Тәрханы ачыглы нәзәрләрлә сүзүр.

Кәрај

Көзләјир јохса бу да чананы?

Тәрхан

(өз-өзүнә)

Һијлә, фитнә бүрүмүш дүнјаны!

Мәстур Нүшабәнин ардынча кедир. Кәрај Тәрхана истеһзалы нәзәрләрлә бахдыгдан сонра

Кәрај

Бәс нә тез ешгинә јандын, еј икид?
Бир сөнүк шө'лә сәнә верди үмид.
Әһди, илгары нә тез гырдын сән?
Адына бу јарашармы? Әһсән!

Тәрхан

Кет, ушагсан һәлә, бир азча дүшүн,
Сонра гаршымда чәсарәтлә өјүн!

Кәрај

Тутдуғун иш адына вурду ләкә,
Күләчәкдир сәнә һәр ел, өлкә.
Алмадын дөвләти, һәм халгы саја,
Гыз донунда нечә кирдин сараја?
Бары рам олдуму үркәк чејран?

Тәрхан

Нәш'әми позма, чәкил, кет бурадан!
Ешг утанмаз бу дона кирмәкдән,
Учалыр севки бүтүн истәкдән!

Кәрај

Чај кими тез буланырсан һәр ан,
Бәхтијардыр үрәји кен инсан.
Јар сәнә әрк едәрәк әјләнди,
Гәлбинә севки сәфасы енди.
Сән онун әркини сандын тәһгир,
Чејнәдин кинли, аловлу зәнчир.
Буна бах, севкијә бах, ашигә бах!
Дүшмәни кининә етдин сығынаг.
Сәндә јох ешг, мәһәббәт.,.

Тәрхан

Һај-һај...
Бу күлүшләр сәнә лајигди, Кәрај.
Онун ешгилә үрәкдән јанырам,
О пәрини һамыдан гысганырам.
Олмасајды бу дәрин севки, мараг,
Ешгинин гәсринә басмаздым ајаг.
Севкилим бојнума салмыш зәнчир,

Дара чәксә мәни, етсә тәһгир,
Чан онундур, мәнә чох миннәти вар,
Мәнә гисмәт олачаг севкили јар.
Овуну вермәз әлиндән аслан!..

Кәрај

Бу сөзә гол чәкирәм, ај Тәрхан!
Бу шикары ким алар пәнчәмдән?

Тәрхан

Чох өјүнмә, ким алар?.. Бах, ону, мән...

Кәрај

Мәним олсун кәрәк о шух дилбәр

Тәрхан

Бу гылынч мәсәләни һәлл ејләр.

Һәр икиси гылынчы чәкиб бир-биринә һүчум едәркән, Нүшабә Улуча, Алмаз, Мәрчан, Инчи, Мәстур вә Салтик кәлирләр.

Нүшабә

Бу нә?

Салтик

Тәрхан!

Улуча

Дәлиганлы ханлар!
Сизә кин илә дөјүшмәк нә јарар!

Нүшабә

Уғур олсун, уғур олсун, Тәрхан!
Гоншуја гоншу кәсилмәз дүшман.

Улуча
(Кәраја)

Өлкәјә басмыш ајаг Искәндәр.
Гүввәтин варса—она кет көстәр!

Салтик

Шүбһә јох, тоггушачаг хејир илә шәр.

Улуча

Бир бәладыр бу бөјүк Искәндәр.
Өнчә бир дост кими кәлмәкдә јағы;
Елә ки өлкәјә дәјди ајағы,
Башлајыр кинә, чөкүр шан, шөвкәт,
Ахыдыр Рума хәзинә, сәрвәт...

Салтик

Бәллидир, фикри чалыб-чапмагдыр,
Өлкәдән тахты-тачы гапмагдыр.

Тәрхан

Вермәк олмаз о сәфилә меjдан.

Кәрај

Бизи дә санма зәиф, еј Тәрхан!

Тәрхан

Вар шәрәфли адымыз, дөвләтимиз.

Кәрај

Дағ кими гүввәтимиз, шөвкәтимиз.

Улуча

Ач о јагут додағын, еј ханым, ач!
Ортаја инчи, чәваһир, дүр сач!
Фикрини достларына сөјлә ачыг,
Саф үрәкләр сәни гансын артыг.

Нүшабә

Билирәм, румлу гүрур сатды бизә,
Сајмамазлыг тохунур гәлбимизә.
Ким умар хејир, вәфа бајгушдан?
Гурдун ән севдији шеј гандыр, ган!
Бир бәладыр долу, мәһсуллу бағa,
Гара јел дост ола билмәз чырағa.

Кәрај

Она баш әјсә бу үч шанлы очаг,
Бизи Рум гејсәри ачиз сајачаг.
Бу исә нәслимизә бир ләкәдир.

Нүшабә

Олса үч гоншу бу күндән әлбир
Үч көнүл бир нәфәс илә чарпар,
Бир уча талеји изләр үч јар...

Кәрај

Разыјам...

Тәрхан

Мән дә.

Нүшабә

Бу сүнкү, мизраг
Дүшмәнин бағрыны дәлсин анчаг!

Улуча

Бирләшин сиз, әбәди сирдаш олун!

Салтик

Вәтән ешгилә әкиз гардаш олун!

Тәрхан

Көстәрәк биз дә она гаршы һүнәр,
Үч икид гаплана бир гурд нејләр?

Салтик

Гурда бәнзәтмә нәһәнки, Тәрхан!
Һиссә алданмаз ағыллы инсан.

Нүшабә

Ган илә ојнамаз адил кәсләр,
Кин илә кукрәмәдә вармы һүнәр?
Бир гығылчым бөјүјүб јанғын олар,
Бир хәта ганлы фәлакәт доғурар.
Белә ишләрдә мәтанәт хошдур.
Һәләлик инчә сијасәт хошдур.

Кәрај

Бизи о сајмады һеч, сатды гүрур.

Нүшабә

Бу хүсусда она јаздым: «Мәғрур».
Биләр өз һәддини артыг, анлар,
Һәр елин ән'әнәси, мәнлији вар.

Тәрхан

Гәлбимә јатды бу тәдбир, әһсән!
Һијләкәрдир, һәм амансыз дүшмән.

Кәрај

Румлу дүшмән кәсиләрсә вәтәнә,
Одлу бир кин ачарыг кин едәнә.

Нүшабә

Илк вәзифә горумагдыр јурду.
Сүрүјә ким бурахыр ач гурду!
Гаршы чыхса бизә һәр һансы гудуз
Гуртулуш јох, јејәчәкдир топпуз.
Бу ана јурду—севимли торпаг
Оғлунундур, гызынындыр анчаг!
Үч тәрәфдән ачарыг биз мејдан,
Бир сүрү гурду јенәр үч аслан!

Улуча

Будур ән доғру вә сағлам тәдбир,
Олсун үч гоншу бу күндән әлбир.

Шәраб кәтирилир. Мәстур гәдәһләри долдуруб Тәрхана вә Кәраја верир. Үчүнчү гәдәһә зәһәр төкүб Улучаја верир вә чәлд отагдан чыхыр. Бу мәнзәрәни сејр едән Инчи чәлд кәнарда олан шәраб кузәсини көтүрүб Улучаја јахынлашыр. Улуча әлиндәки гәдәһи галдыраг.

Улуча

Бирлијин ешгинә!

Гәдәһи галдырыб, ичмәк истәркән Инчи Улучанын әлиндәки гәдәһи алараг күлә-күлә.

Инчи

Ал, кузәдән ич!
Гәлбинә версин ишыг, һәм дә севинч.

Кузәни Улучаја верир, Алмаза јахынлашыб әлиндәки гәдәһи она вериб отагдан чыхыр.

Улуча

Бирлијин ешгинә!

(Тәрхан, Кәрај вә Улуча ичирләр.)

Тәрхан

Етди сәрхош мәни бу бирчә гәдәһ.

Улуча

О дејил, сәрхош едир башга фәрәһ...

Кәрај

(Тәрхана)

Кәл кедәк, һазыр едәк ордумузу.

Тәрхан

Горујаг шанлы ана јурдумузу!

285—13

Кəраj

(Нүшабəjə вə Улучаjа)

Уғур олсун!

Нүшабə

Уғур олсун бу сəфəр!

Улуча

Белə бирлик доғурар шанлы зəфəр.

(Кəраj вə Тəрхан кедирлəр.)

Бу сиjасəт көзəл олду, əhсəн!

Нүшабə

Бир хəбəр jохму, баба, гатилдəн?

Улуча

Jох, гызым.

Нүшабə

Тəрсинəми дөндү чаhан?
Көjəми чыхды о хаин шеjтан?

Инчи Мəстуру габағына салыб кəтирир. Нүшабə Инчиjə ачыглы-ачыглы.

Нүшабə

Инчи, анлат, бу нечə рəфтардыр?

Инчи

Jерсиз иш олса да, hаггым вардыр.

Баба ичсəjди зəhəрли гəдəhи,
Сараjын матəм оларды фəрəhи.

Нүшабə

Бу фəлакəт, бу хəjанəт hарадан?

Инчи

Ону, хаган, сорушун Мəстурдан.

Нүшабə

(Мəстура)

Нə төкүлмүшдү о күлкүн гəдəhə?

Мəстур

Ади шəрбəт...

Нүшабə

Мəни сарды шүбhə.

Улуча

Шүбhəсиз, бурда хəjанəт вардыр.

Инчи

Сатылыб дүшмəнə, бу, əғjардыр!

Мəстур

Мəнə бөhтан деjир Инчи, бу jалан
Бағрымы дəлди... hаны бəс вичдан?

Нүшабə

Зəhəри ким сəнə верди, сөjлə?

Мәстур

Нә зәһәр?

Улуча

Гыз, бизә кәлмә һијлә.

Инчи

Гојма кәл түлкүлүјә сән өзүнү.

Алмаз

Гуртулуш јох сәнә, анлат дүзүнү.

Мәстур

Инанын гәлбимә, вичданыма.

Инчи

Гәдәһи чәк башына!

Мәстур Инчинин әлиндән зәһәрли гәдәһи алыб додагларына јахынлашдыраркән дәһшәтдән сарсылыр.

Мәстур

Јох, бу маһал.

О, әлиндәки гәдәһи јерә чырпыр.

Алмаз

Етди ифша өзүнү...

Нүшабә

Ах, мискин!

Улуча

Һәр силаһдан бу хәјанәт кәскин.

Нүшабә

Горхудајкән вәтәнин тахты-тачы,
Гурд ичиндән кәмирирмиш ағачы.

Улуча

Бура харичдән узанмыш әл вар.
Дөвләти бада верәр сатгынлар.
Ајыг ол, бөјлә давам етсә бу һал,
Милләтә горхулудур истигбал.

Нүшабә

(Алмаза)

Көтүрүн, дашгалаг олсун мурдар!

Мәстуру апарырлар. Дилбәр кәлиб баш әјир.

Дилбәр

Рум шаһындан сизә бир гасид вар.

Нүшабә

Сөјлә кәлсин!

Дилбәр кедир. Улуғ бәј кәлир. Улуча Инчијә јахынлашыб онун алнындан өпүр.

Улуча

Јаша, намуслу гызым,
Будур ән сон вә шәрәфли арзум;

Бүтүн ел гызлары олсун сән тәк,
Нәслинизлә күчә долсун кәләчәк!

Рум гасиди Ф л у т ичәри кириб баш әјир. Нүшабә диггәтлә ону сүзүр.

Н ү ш а б ә

Бујурун!

Ф л у т

Еј салар!
Чох саламдан сонра сөјләр шанлы јунан гејсәри.
Мүлкүнә бир дост кими кирмиш бизим рум әскәри,
Көј чәмәнликдә кәзиркән адлы бир сәркәрдәмиз,
Кинли сөзләр илә тәһгир ејләмишдир бир кәниз,
Архадан вурмуш бизим ән гәһрәман бир әскәри,
Гәһрә долдурмуш кәнизин бу иши Искәндәри.
Јолкәсән гулдур кәнизин исми, хаган, Инчидир,
Дост икән бу чиркин ишләр гејсәри чох инчидир,
Бөјлә әмр етди, ону версин мәним фәрманыма!

А л м а з

Бу бөјүк рүсвајчылыгдыр ордума, хаганыма!

И н ч и

Кечмәк истәркән һүдуду етдиләр тәһгир мәни.
Һәм бу шанлы дөвләти, һәм ордуну, һәм өлкәни.

Ф л у т

Кетмәсә, дөзмәз бу тәһгирә, чошар, евләр јыхар,
Илдырым курлар көјүндә, одлу шимшәкләр чахар.

Н ү ш а б ә

Сән гапы ағзында көзлә!

(Флут чыхыр)

Јох, силинмәз бу ләкә!
Бәхтинә мәғрур олан гејсәр гој ачсын мә'рәкә!

У л у ч а

Мүттәфигләр ордусу топланмамыш бир нөгтәјә,
Гејсәрә гаршы вуруш бир зәрбәдир бу өлкәјә.

У л у ғ б ә ј

Сән уча дағсан, әјилмә, сајма хаин дүшмәни!

У л у ч а

Һәр кичик бир һадисә говгаја чәкмәз өлкәни.

Н ү ш а б ә

Инчини вермәк, баба, рүсвај едәр мәрд ордуму.

У л у ғ б ә ј

Бу јарашмаз бизләрә, мәрдлик, икидлик, аһ, буму?

У л у ч а

Ганы ган илә јумазлар, һәр јелә чошмаз дәниз.

И н ч и

Дөвләтә олсун фәда һәм чанымыз, һәм севкимиз!

Н ү ш а б ә

Сызлајыркән бир јарам, алсам икинчи бир јара,
Гәлбими, шәксиз, баба, һәсрәт чәкәр мүдһиш дара.

Улуча

Бағчадан бир күл дәрилсә, бағибан чәкмәз кәдәр,
Сөнсә бир улдуз, ишыглы көјләрә етмәз әсәр!

(Нүшабәнин гаршысында диз чөкүр)

Инчи

Һөкмран, говгаја баис олмарам, алсын мәни
Доғрасын елләр јолунда, зиндана салсын мәни.
Разыјам һәр бир чәзајә, гој мәни чәксин дара,
Гәлбими әзмәкдә анҹаг башга бир кизлин јара.

Улуғ бәј

(өз-өзүнә)

О јаран көнлүмдә сызлар.

Инчи

Аһ, Улуғ...

(башыны ашағы салыр)

Улуғ бәј

(Инчијә јахынлашараг)

Дүшдүм гана.

Инчи

(көз јашларыны кизләмәјә чалышараг)

Һәләлик сағлыгла гал!

(дејиб Нүшабәнин гаршысына кедәрәк.)

Мән һазырам һәр гурбана.

Нүшабә Инчини гучаглајараг өпүр. Инчи видалашыб сүрәкли аддымларла кедир.

Улуғ бәј

(әсәби)

Чыхмасын Инчим әлимдән, һөкмран!

Нүшабә

(Улуға тәсәлли верәрәк)

Етмә кәдәр.
Өлкәјә гурбан верән, бир күн кәләр,
Бајрам едәр!

Пәрдә

ҮЧҮНҸҮ ПӘРДӘ

ЈЕДДИНҸИ ШӘКИЛ

Сәһнә Тәртәр чајы саһилиндә Искәндәрин ордукаһыны вә чадырларыны тәсвир едир. Сәһнәнин арха тәрәфиндә дағлар, гајалар, тәпәҹикләр, даһа сонра чәмәнликләр көрүнүр. Сәһнәнин бир тәрәфиндә Искәндәрин чадыры гурулмушдур. Чадыр үзәриндә ири готазлы уча бајраг вар, бајраг үзәриндә әждаһа шәкли чәкилмишдир. Чадырда шаһанә дөшәнмиш Искәндәрин сәфәр тахты әтрафында гызыл күрсүләр гојулмушдур. Сәһнә архасындан тәнтәнә андыран бору вә тәбил сәсләри ешидилир.

Ахиллес

Кәлир Рум гејсәри, чох шәндир јенә,
Бу күн дә верәҹәк хәл'әт, хәзинә.

Искәндәр габагда, ардынча да Әрәсту вә бир нечә сәркәрдә кәлирләр.

Искәндәр

Кәрәк һәр әмримә баш әјсин чаһан,
Овчумда топ кими ојнасын дөвран.
Ад-саным дүнјада билинсин кәрәк!
Фатеһләр тарихдән силинсин кәрәк!

Искәндәр тәпәнин үзәринә чыхараг, арды кәсилмәдән кечиб кедәк Рум ордусуна мәғрур нәзәрләрлә бахыр.

Аттал

(Искәндәрә баш әјәрәк)

Бу дүнја дурдугча јашасын гејсәр!

Һамы

Гылынчы һәр заман олсун мүзәффәр!

Искәндәр

Бу ахан чанлы бир дәниздир, нәдир?

Клит

Искәндәр ешгинә бир тәнтәнәдир!

Искәндәр

Вәзир, бир бахсана, газандыг нәләр!

Әрәсту

Дүнјаны тутса да дојмаз Искәндәр.

Искәндәр

Нә гәдәр парлајыр бәхтин чырағы,
Көјләрә тикәрәм шанлы бајрағы.

(Үзүнү кәнарда дајанмыш Шәһпәрә тутараг)

Әмр вер, гурулсун шаһанә мәчлис!
Јашыллыг алтында чошсун нәғмәмиз.
Ал-әлван шәрабла долсун һәр гәдәһ,
Сүзсүн рәггасәләр, гајнасын фәрәһ.
Нәш'әмлә инләсин Одлар өлкәси,
Мин сәсә гарышсын ханәндә сәси,

(Шәһпәр кедир, Искәндәр гүрурлудур.)

Һөкмүмә баш әјди Һинд, Һәбәш, Иран,
Мөһрүмүн алтына киринчә чаһан!

Әрәсту

Кәмәнди атарсан уча көјләрә,
Ај илә күнәши чәкәрсән јерә.
Ким кечәр о күнәш кими кәлиндән!
Күнәши аларсан ајын әлиндән!
Гарышар башын ән гызғын бир тоја.

Искәндәр

Вәзир, бил, кичикдир бу гоча дүнја,
Кичикдир, Искәндәр сығмајыр она!
Сығмајыр гылынчым бу кичик гына.
Зәфәрләр көзүмдә сөнүк хүлјадыр.

Әрәсту

Инсан ачкөз олур, көзү дојмајыр.

Искәндәр

Инди дә ат салдым Азәрбајҹана,
Мәнимлә ким чыхар, көрәк, мејдана?

Клит

Чырағә өлүмдүр күнүн мәш'әли,
Сәндәдир гүдрәтин сарсылмаз әли.

Аттал

Һәм јыхан, һәм гуран бир тачидарсан,
Дөвран көрмәмишдир белә гәһрәман.

Искәндәр

Бүтүн сәркәрдәјә верилсин хәл'әт!

Клит

Јашасын гејсәрим!

Һамы

Вар олсун дөвләт!

Мәҹлис шәнләнир, шәраб пајланыр, һиндли гыз охујур.

Һиндли гыз

Јувасыз бир гушам, елиндән ајры,
Дағындан, дашындан, селиндән ајры.
Севимли өлкәмдән ајры дүшәли,
Гәлбими јандырыр һәсрәт мәш'әли.
Көз јашым гурумур, ишим ағламаг.
Сызламаг, фәлакәт олмушдур, анҹаг!
Һичранда јансан да, еј дәрдли көнүл,
Дөз һәр зилләтинә, һәм ағла, һәм күл!

Искәндәр әлиндәки гәдәһи сон дамласына гәдәр ичир.

Искәндәр

Хәјалым көјләрдә учур, саги, дур!
Шаһанә гәдәһи бир даһа долдур!

Шәһпәр

(кәлиб Искәндәрә баш әјәрәк)

Гејсәрим, әмринә баш әјсин дөвран,
Бир гасид көндәрмиш бәрдәли хаган.

Искәндәр

Чох көзәл, изин вер, кәлсин һүзура!

Шәһпәр кедир.

Әрәсту

Пәрванә вурғундур ишыға, нура.

Мәрҹан

(кәлир, Искәндәрә баш әјәрәк)

Әдлинлә мин јаша, шөвкәтли гејсәр,
Хагандан мәктуб вар.

Искәндәр

Ал кәтир, Шәһпәр.

Шәһпәр мәктубу алыб Искәндәрә верир. Искәндәр мәктубу Әрәстуја өтүрүр, Әрәсту мәктубу уҹадан охујур.

Әрәсту

«Еј Филипп оғлу бөјүк Искәндәр!
Шанлы, шөвкәтли, шәрәфли гејсәр!

Өнчә мәндән сизә һөрмәт, шәфгәт,
Вар бу дөвләтләр ичиндә адәт:
Гонағы севмәмәк олмаз, анчаг,
Бир хәбәр вермәјәрәк, сајмајараг,
Гурдунуз бу ана јурдумда чадыр.
Гәлбими шүбһә, тәрәддүд ганадыр.
Мәгсәдим фикринизи билмәкдир,
Арадан кин тозуну силмәкдир,
Бизә бир дост кими кәлдинсә гонаг,
Сәнә һөрмәт о замандыр анчаг!
Фикрини мәрд кими ајдын сөјлә!
Ојнама сән бу елим, өлкәмлә!
Мәгсәдин олса дөјүш, һијлә, рија,
Фајда вермәз о чүрүк, бош хүлја!
Бу чанымда нә гәдәр чан вардыр,
Дамарымда нә гәдәр ган вардыр,
Горумаг торпағымы борчумдур!
О мәним шанлы ана јурдумдур!»

Әрәсту мәктубу Искәндәрә верир, Искәндәр мәктуба бахыр.

Искәндәр

(кинајә илә)

Сәрчә дә гүрурла јашармыш демәк!

Әрәсту

Хејли камаллыјмыш бу гадын, керчәк!

Мәрчан

Еј гејсәр, чаваб вер, көзләјир хаган.

Искәндәр

Сән кет, көндәриләр башга адамлан.

Мәрчан баш әјиб кедир. Искәндәр гашларыны чатыр.

Ојаныр гәлбимдә јатан кинләрим.

Әрәсту

Хагана нә чаваб јазым, гејсәрим?

Искәндәр

Тәләсмә, бир сәрчә шаһинә нејләр?
Ону да сусдуррам.

Флут вә Кимон голубағлы Инчини габагларына салыб кәтирирләр; Флут Искәндәрә јахынлашыб тә'зим едир.

Флут

Еј бөјүк гејсәр!
Будур сәркәрдәни тәһгир едән.

Искәндәр

(башыны галдырыб Инчијә бахыр, истеһза илә күлүр)

Горхмуш икид хаган
Мәним дүнјалары алт-үст едән кәскин гылынчымдан.
Гүрур сатсајды Нүшабә, кәнизи вермәсәјди, мән
Ачардым өјлә бир мејдан, сәси кәлсин чәһәннәмдән.

Кимон

Јаман горхмуш!

Инчи

Бизим елләрдә олмаз горхаға һөрмәт,
Икидләр, доғру, анчаг етмәмиш ган ичмәјә адәт.
Өзүм кәлдим ки, һагсыз ахмасын ган.

Искәндәр

Сус, рәзил!

Инчи

Алчаг!

Искәндәр әлиндәки кағызла Инчинин үзүндән вурур, әсәби һалда кәзишир. Кимон сәркәрдәләрә јахынлашыб Инчини көстәрир.

Кимон

Бахын, алчаг, дејә, тәһгир едир чәнки.

Инчи

Ах... јалтаг!

Искәндәр

Фәләк, көр кимләрә олду ојунчаг фатеһ Искәндәр!
Дајан, хаган да, чох чәкмәз, биләр кимдир бөјүк гејсәр.

Инчи

Бөјүк фатеһ, бөјүк гејсәр, бизә чох бахма јүксәкдән.
Әл үстүндә чох әлләр вар, сән әл чәк бу өјүнмәкдән.
Чох инсана гүруру бир мәзар олду, кәфән бичди,
Чаһана сығмајан Дара ичән бир шәрбәти ичди.

Искәндәр

(Шәһпәрә ачыглы)

Салын зиндана!

Кимон

Гој билсин, дејил мејданда горхаг Рум.

Инчи

Кечәр чандан Вәтән уғрунда сарсылмаз икид ордум.

Кимон

Гүрур сатма ки, чох чәкмәз бу јердә диз чөкәр хаган,
Кедәр шан-шөвкәти әлдән...

Инчи

Көзүндән бәллидир симан.
Елин ән гәһрәман оғлу Салуру өлдүрән алчаг!
Сәни ләʼнәтлә јад ејләр бүтүн өлкә, оба, ојмаг.
Дајан, дөвран белә кечмәз, о ганы гојмарыг сәндә!

Искәндәр

Алын, сөјләнмәсин гаршымда бу мискин, сәфил бәндә.

(Инчини апарырлар, дәрин бир сукутдан сонра, Искәндәр көз алтындан ачыглы-ачыглы Кимону сүзүр.)

Лал олуб дурма, вер ишиндән хәбәр!

Кимон

Үч гоншу ордусу, еј бөјүк гејсәр,
Бағларда, чөлләрдә гурмушлар чадыр;

Ат чапыр, мәшг едир, гылынч ојнадыр.
Гырмызы бајраглар учалмыш көјә,
Һазырлыг көрүрләр, говға вар дејә.

Искәндәр

Шејтанлар фикрими анламыш демәк?

Кимон

Башга бир сијасәт ишләтмәк кәрәк!

Искәндәр

Хагандан, ханлардан сөјлә мүхтәсәр.

Кимон

Еј шанлы һөкмдар, еј бөјүк гејсәр,
Еркәксиз јашајыр о диши чејран.
Көзәлдир бәзәкли еркәк товуздан.
Бүллурдан тахты вар, көјә вурур баш.
Үстүнә халварла төкүлмүш гаш-даш...
Кәрдәндә, гулагда инчиләр күлүр,
Гашынын тағында пијалә көзләр
Јени ај гојнунда улдуза бәнзәр.

Искәндәр

Дүнјада, бах, нәләр вар имиш, вәзир!
Бу ишләр һәгигәт, ја эфсанәдир?

Әрәсту

Көзәллик елә бир дадлы хүлјадыр,
Сеһрлә чәрхи дә көјдә ојнадыр.

Инчә телләринә бағланан үрәк,
Гуртулмаз, тәрсинә дөнсә дә фәләк!

Искәндәр

Бу Бәрдә хаганы Нүшабә, вәзир,
Санки бир хәјалдыр зеһнимдә кәзир.
Дејир ки, елчи кәл өзүн өзүндән,
Чејран овламаға Бәрдә дүзүндән...

Әрәсту

Үрәјә бағлыдыр һәр севки, сөвда,
Гејсәрә гәлбини верәрсә о да,
Нә кәрәк душмәнлик, нә кәрәкдир ган?

Кимон

Бәс мәнә верилән о әһд, о пејман?

Искәндәр

Һым... сонра?

Кимон

Тәрханла көрүшмүшәм тәк,
Бу абид гијафәм етди чох көмәк;
Әлимдә үстүрлаб төкдүм чох тәдбир,
Санки мән көјләри етмишдим тәсхир.
Таледән, күнәшдән, ајдан, улдуздан
Сөз ачдым, достуму ејләдим һејран.
Кетдикчә гәлбиндә артырдым мараг,
Арада јаратдым кәскин бир нифаг;
Тәрханын көзүндә бөјүмүшдүм мән,
Мүршүдсән деди о.

И с к ә н д ә р

Мәрһәба, әһсән!
Сонра?

Ҝ и м о н

Мән она јүз мин дил төкәрәк,
Ләғмлә сараја көндәрдим гыз тәк.

И с к ә н д ә р

Сонра?

Ҝ и м о н

Тәдбирими позмуш Улуча,

И с к ә н д ә р

Һәлә дә јашајыр о мискин гоча?

Ә р ә с т у

Гурдуғу һијләләр, вердији зәһәр,
Фајдасыз чыхмышдыр, вермәмиш сәмәр.

Ҝ и м о н

О, учан гушу да көздән гачырмаз!
О, газдан ајыгдыр, кечә дә јатмаз!

И с к ә н д ә р

Демәк, баш тутмајыб салдығын нифаг?

Ә р ә с т у

Бағланыб гејсәрә гаршы иттифаг?

Ҝ и м о н

(чаваб вермәјәрәк сусур)

Гејсәрим!

И с к ә н д ә р

Алчалдын көзүмдә, мискин!
Сәндә јох сијасәт, бачарыг, тәмкин!
Мән чохдан вурғунам Азәрбајчана!
Истәрдим гылынчым батмадан гана
Бу көзәл өлкәни кечирим әлә
Сән бу тәдбирими совурдун јелә.

Искәндәр гәзәблә кәзишир, әлиндәки мәктубу көздән кечирәрәк, Әрәстуја јахынлашыр.

И с к ә н д ә р

Јох, әлә кечмәсә бу гыз, бу өлкә,
Мәним тарихимә ләкәдир, ләкә!

Ә р ә с т у

Сәнин истәјинә разы олмаса?

И с к ә н д ә р

Бу чошгун елләри саларам јаса!

Ҝ и м о н

Фәләкдән уча бир тале вар сәндә,
Көј сәнә көләдир, јер сәнә бәндә.

Искәндәр

Бу хәјал чырпыныр мәним башымда,
Дүнјалар диз чөксүн кәрәк гаршымда!
Гүдрәтим һәр кәсә билинсин кәрәк,
Фатеһләр тарихдән силинсин кәрәк!

Пәрдә

ДӨРДҮНЧҮ ПӘРДӘ

СӘККИЗИНЧИ ШӘКИЛ

Нүшабәнин сарајы, Нүшабә пәнҹәрә гаршысында дајанмыш, күнәшә бахыр.

Нүшабә

Еј көјләр товузу, о күндән ки сән
Фәзанын гојнунда ејләдин мәскән,
Дүнјалар үстүнә ганад ачырсан,
Һәр јана һеј гызғын алов сачырсан.
Јенә дә атәшин сөнмәјир нәдән?
Ач, сөјлә бу сирри, кизләмә мәндән!
Мәним дә гәлбимин оду сөнмәсин;
Вәтән бир харабазара дөнмәсин!

Алмаз

(Нүшабәнин сөзләрини ешидәрәк она јанашыр)

Бу нә сөз? Атәшин сөнәрми сәнин?
Ешгинлә шәнләнир ана вәтәнин

Нүшабә

Һәр јана бахырам, елә бил мәнә
Јерләр дә, көјләр дә ејләјир тә'нә.

Алмаз

Нәдир бу үзүнтү, сыхынты јенә?

Нүшабә

Мәнә өз һәјатым олмуш мәнкәнә.

Алмаз

Чарәси голајдыр бир олса бәла.

Нүшабә

Һәр јандан олмушам дәрдә мүбтәла.
Мәстуру андыгча, гәлбим одланыр,
Елә бил көрүклү очагдыр јаныр.
Гатилдән алмадым интигамымы.
Далғалар ағзында бир јелкән кими
Каһ саһил, каһ кирдаб олур мәскәним,
Нә гәдәр бәлалы башым вар мәним!
Гејсәр дә көз дағы олмуш бир јандан,
Мәктуб да кәлмәди бизим Тәрхандан.

Алмаз

Хаганым, јерләрдә бир көлкә кими
Долашма, јан, јүксәл бир шө'лә кими.
Гаршыда амансыз дүшман вар дејә,
Ал бүтүн күчүнү сәфәрбәрлијә.

Дилбәр

(кәлиб Нүшабәјә баш әјәрәк)

Тачидар, Ирандан гасид кәлмишдир.

Нүшабә

Де кәлсин!

(Дилбәр кедир, Нүшабә Алмаза.)

Көрәсән нә вар? Нә ишдир?

Алмаз

Хејир олсун.

Гасид кәлир.

Гасид

Күн ајдын, шөвкәтли хаган!
Сәнә јар олсун о бөјүк јарадан.

Нүшабә

Күн ајдын.

Гасид

Гапландан мәктуб вар сизә.

Нүшабә

(Алмаза)

Ал, оху... Хош кәлдин өз өлкәнизә.

Алмаз

(мәктубу охујур)

«Һөрмәтли хаганым, сән, ана вәтән
Бир ан да чыхмајыр бу хатиримдән.
Өнчә хидмәтинә чох саламым вар.
Дөвләтлә, шөвкәтлә јаша пајидар!
Дүшмәнин кор олсун, достларынса шән,
Тутдуғум ишләри билмәк истәсән,
Кәлинчә Ираны алдым тез әлә,
Дүшмәнин гәлбинә салдым зәлзәлә.
Јар олду вердијин фәрманла, бајраг,
Дүшмәнә гурмушам чыхылмаз дузаг.
Адымы Шаһгубад чағырыр Иран,
Өлкәдә кетдикчә артыр кин, үсјан.
Гасидлә мүмкүнсә бир хәбәр көндәр,
Сизинлә дөјүшә кирдими гејсәр?»

Нүшабә

Чох сағ ол, кет бир аз динчәл, раһатлан!

(Гасид баш әјиб чыхыр.)

Шүбһә јох, зәфәрлә дөнәчәк Гаплан.

Алмаз

Бу мәктуб мүждәдир бөјүк зәфәрә,
Чаталлы бир охдур румлу гејсәрә.

Нүшабә

Верилән гәрардан нә хәбәр, Алмаз?

Алмаз

Хаганым, ишимиз јахшыдыр бир аз,
Бирләшиб үч гоншу сәркәрдәләри,
Һәлгәјә алмышлар румлу гејсәри.

Нүшабә

Чалышын, бу сирри билмәсин гејсәр,
Бабамыз Улуча вермишдир хәбәр:
Искәндәр өлкәјә салмыш хәфијјә,
Һәр јери долашыр, абидәм, дејә.

Мәрчан

(кәлиб Нүшабәјә баш әјәрәк)

Хаганым, тутулмуш бир абид киши.

Нүшабә

Кәтирин!

Мәрчан

Фитнәдир һәр тәрпәниши,
Мән көјә, улдуза ашигәм дејә,
Бир бору узадыр ишыглы көјә.

Кимону кәтирирләр.

Нүшабә

Кимсиниз?

Кимон

Вурғунам тәбиәтә мән,
Ишыға, атәшә, һәрарәтә мән.
Руһумун мәркәзи бу јездандыр.
Мән кичик зәррәјәм, о вулкандыр.
Синәси атәшли гәтрәјәм ондан,
О исә чалханан кениш бир үмман.

Нүшабә

(Алмаза)

Мәнә чох шүбһәли көрүнүр бу иш,
Бир гурддур ки, гојун чилдинә кирмиш.

Кимон

Абидәм, кечирәм сизин өлкәдән.

Нүшабә

Үзүндән сезилир дост илә дүшмән.
Еј кәртәнкәлә, кәл һијләни бурах!
Көзүнү кизләмә, үзүмә дик бах!
Шүбһә јох, өзүдүр, бу гатили мән
Таныдым көзүндә олан ләкәдән.

Кимон

Хаганым, мән һара, чинајәт һара!
Кәл мискин абиди салма одлара.

Нүшабә

Тәләдән чыхмагчын һијлә әбәсдир!
Чинајәт ишләтдин, һәвәсдир, бәсдир!

Кимон

Бир гәриб абидәм, кәл етмә тәһгир...

Нүшабә

(Алмаза)

Бојнуна салдырын ағыр бир зәнчир,
Сатгыны сүрүјүн Чыдыр дүзүнә.

Һәр көрән тупүрсүн мурдар үзүнә.
Бир ил бу чәзаны чәкдирин она!

Кимон

Еј ханым, сусама күнаһсыз гана?

Нүшабә

Гәлбимдә сызлајан дәрин јараны
Сағалдар анчаг бу гатилин ганы!

Дилбәр кәлиб баш әјир.

Дилбәр

Бир елчи көндәрмиш румлу Искәндәр.

Нүшабә

(Мәрчана)

Апарын сатгыны, билмәсин гејсәр.

(Дилбәрә)

Дајанма, шаһларын ајини үзрә,
Искәндәр елчиси кәлсин һүзурә!
(Дилбәр кедир, Кимону апарырлар.)
Дујурам, сәбәбсиз дејил бу кәлиш.

Алмаз

Јер үзү онлардан хејир көрмәмиш.

Нүшабә

Гој кәлсин, бу дүнја бөјүкдүр, кендир,
Гарангуш јурд салмаз, көчүб кедәндир!

Шејпурлар чалыныр, вәзирләр, ә'јанлар, сәркәрдәләр кәлиб Нүшабәјә тә'зим едәрәк, әмрә мүнтәзир дурурлар. Кичик бир сүкутдан сонра Нүшабә ишарә верир, гијафәсини дәјишмиш Искәндәр кәлиб Нүшабәјә тә'зим едир.

Нүшабә

Бујурун!

Искәндәр

Фатеһләр фатеһи румлу тачидар
Салам сөјләдикдән сонра, еј салар,
Дејир: еј шөһрәти дүнјаны алан,
Еј камил шаһлара нүмунә олан,
Нә үчүн чевирдин биздән үзүни?
Һүзура кәлмәдин, сајмадын мәни?
Јурдунда гонағам бир нечә мүддәт,
Гонаға һәр јердә олунур һөрмәт.
Кәлмәдим өлкәнә јијә дурмаға,
Јағы дүшмән кими гылынч вурмаға.
Шәргин шаһ көрпүсү бу Азәрбајчан,
Кечмиш фатеһләрә јол олмуш һәр ан.
Мән дә бир дост кими јолдан кечирәм.

Нүшабә

Мән досту, дүшмәни көзәл сечирәм.

Искәндәр

Шүбһәјә дүшмәсин бу кәлишимдән,
Башга бир фикрим јох...

Нүшабә

(мә'налы вә истеһзалы нәзәрлә Искәндәрә бахараг)

Мәрһәба, әһсән!
Даһа нә сөјләјир о бөјүк гејсәр?
Өлкәләр фәтһ едиб газанан зәфәр?

И с к ә н д ә р

Башга бир сөзү јох, о әзиз гонаг
Өлкәнә дост кими кирмишдир анҹаг!

Н ү ш а б ә

(гәһгәһә илә күләрәк)

Мәрһәба, еј гејсәр, ешг олсун сәнә!
Елчилик едирсән өзүн өзүнә!

И с к ә н д ә р

Еј хаган, мән һара, Искәндәр һара?
О икид гарталы бәнзәтмә сара.
Бу фикри гәлбиндән сил ат бүсбүтүн.
Мәндән чох уча бир гејсәри дүшүн!
Јохса Искәндәри сандын кимсәсиз,
Өзүнә елчилик едән бир аҹиз?

Н ү ш а б ә

Әбәсдир бу сөзләр, јетәр инадын,
Дүнјада шан-шөһрәт газанмыш адын.
Һијлә вә сијасәт ишләтмә сән дә,
Асланы кизләмә гурд дәрисиндә!
Елчидә олурму белә ҹәсарәт,
Аҹыглы сөзләрлә, ҹошгун һәрәкәт?
Бизимлә һөкмлә едирсән рәфтар,
Бу кәскин һәрәкәт шаһлара јарар.

И с к ә н д ә р

Көзүндә олсам да ҹәсур, гәһрәман,
Искәндәр дејиләм, елчијәм ондан.

Хәбәри бөјүкләр көндәрмиш белә,
Һөкмүнү дәјишмәк олурму? Сөјлә!
Сөзүндә варса кин, аҹыг, күкрәјиш,
О сизин вә онун билдији бир иш.

Н ү ш а б ә

Бу инад нә кәрәк, мәнә бах, Дилбәр,
Шаһлар рәсм олунмуш ипәји көстәр!
Гој көрсүн, танысын өз сурәтини,
Шүурсуз бир гадын санмасын мәни.

Дилбәр кедир.

И с к ә н д ә р

(өз-өзүнә)

Дејәсән, аҹылыр кәләфин башы?
Сечир саф-чүрүјү бу мәһәк дашы.

Д и л б ә р ипәји кәтириб Нүшабәјә верир. Нүшабә алыб Искәндәрин ипәкдән чәкилмиш шәклини она көстәрир.

Н ү ш а б ә

Јахын кәл, буна сән диггәт илә бах.
Нә дејир Искәндәр шәкилли бучаг?
Јахшы бах, өз симан олсун ашикар.

И с к ә н д ә р

Инсанын инсана бәнзәри олар,
Јанылма, хаганым, диггәт илә бах!

Н ү ш а б ә

Күнәшә палчыгдан вурма кәл суваг!

Бу Одлар өлкәси, мәрдләр очағы,
Чан кими бәсләмиш кәлән гонағы.
Бу шәкли онунчун көстәрдим ки, сән
Мәним дә шәклими ајдын көрәсән.
Еркәк тинәтлијәм, олсам да гадын,
Һәр сирри бәллидир мәнә дүнјанын.

Искәндәр

Сән диши аслансан!..

Нүшабә

(онун сөзүнү кәсәрәк)

Кәл дүшүн бир аз,
Асланын еркәји, дишиси олмаз!
Гара, сых булуд тәк чошдуғум заман
Судан од сачарам, түстүдән думан.

(Алмаза)

Дурмајын шаһанә бир сүфрә ачын!
Ортаја һәр чешид наз-не'мәт сачын!

Искәндәр

(кәнара)

Бу гадын бал гатмыш күл ләбләринә,
Белә бир севимли дилбәр јеринә
Олсајды амансыз, кинли бир дүшмән,
Чохдан әл үзмүшдүм шан-шөвкәтимдән.

Нүшабә

Тахтымда сән отур, бөјүк һөкмдар,
Бир тахта сығышмаз ики тачидар.

Искәндәр кечиб тахт үстүндә отурур, сарај хидмәтчиләри гызыл сининин бириндә јагут, бириндә алмаз, бириндә инчи вә бириндә дүрр кәтириб Искәндәрин габағына гојурлар.

Нүшабә

Һөрмәтли, шөвкәтли, уча тачидар!
Бујурун, сојујур ләзиз тәамлар.

Искәндәр

(тәәччүблә)

Сүфрәндә даш-гашдыр, һөрмәтли бәјим,
Даш олан бир шеји мән нечә јејим?
Дашы да јејәрми ағыллы инсан?
Бу рәнки тәбиәт һәзм етмәз, инан,
Елә бир јемәк вер, мә'дәмиз долсун.
Рәғбәтлә она әл узатмаг олсун.

Нүшабә

Сөзләрин доғрудур, бурда һаггын вар.
Мә'дәјә јол тапмаз бу гаты дашлар.
Еләјсә, кәрәксиз бу дашлар үчүн
Бу гәдәр ган төкмәк, чарпышмаг нечүн?
Чалыш, бу дашлардан ачылсын јоллар!
Бунунчун говғанын нә мә'насы вар?

Искәндәр

Доғру сөјләјирсән, бу даш-гаш илә
Һәр инсан, анчаг даш кечирир әлә.
О заман кәсәрли оларды сөзүн,
Өнчә бу даш-гашдан гачајдын өзүн,
Тачында чаваһир парлар, доғрудур,

Шаһларын тачында чаваһир олур.
Сүфрәндә касалар даш-гашла дашыр,
Бу төһмәт даһа чох кимә јарашыр?

Нүшабә

Тамаһдыр о дашы гијмәтләндирән,
Тамаһдыр инсана фәлакәт верән.

Искәндәр

Һаглысан, бәладыр бу инсан нәфси.

Нүшабә

(Алмаза)

Әмр вер гурулсун шәнлик мәчлиси.

Искәндәр

(өз-өзүнә)

Бу үркәк чејраны әлә кечирмәк
Чәтиндир, ешглә овламаг кәрәк!

(Чалғы башланыр, рәггасәләр ојнајыр.)

Бахдыгча дојулмаз бу көзәлләрә,
Пәриләр көјләрдән енмишдир јерә!

Нүшабә

(Искәндәри сүфрәјә дә'вәт едир)

Бујурун!

(Искәндәр гәдәһи галдырыр. Чалғычылара)

Белә бир мәчлисдә сусмаг хош дејил.
Симләри сәсләндир, шәнләнсин көнүл.

Чалғы башланыр, рәггасәләр јенә ојнајыр, ханәндә гыз охујур

Искәндәр

Ешг олсун гәһрәман, икид гадына,
Ичирәм сәндәки мәрдлик адына!

Ханәндә

Аһ, севирәм сәни, ағлатма мәни,
Кәл, кәл, јарым, күлзарым,
Ај аман, ај аман,
Һалым олду јаман...
Сәнсиз күнүм гара,
Чәкмә мәни дара.
Рәһм ет, елә чара,
Гурбан назлы јара,
Ағлатма мәни!

Искәндәр

Одлар дијарынын чалғысы, рәгси,
Хүсусән бу көзәл гызларын сәси
Башга бир аләмә атыр инсаны;
Гәлбинин ичиндә гајнајыр ганы.

Рәгс гуртарыр, Искәндәр Нүшабәјә јахынлашыр.

Искәндәр

Еј ханым, һүсн-мәлаһәт сәндә,
Белә гаш-көз, бу гијафәт сәндә,
Сәрвә бәнзәр уча гамәт сәндә,

Бу көзәллик, бу ләтафәт сәндә,
Нечин еркәкләрә шәфгәт јохдур?
Долу гәлбиндә мәһәббәт јохдур?
Диши, еркәк—икиси бир чандыр,
Бунлара тәк јашамаг нөгсандыр!

Нүшабә

Анадандоғма, бир олмуш үрәјим.
Вәтәнимдир уча севким, диләјим.
Ики олсајды бу сөвдалы үрәк,
Еркәк илә бөлүшәрдим керчәк.

Искәндәр

Даш олур ешгдән азадә көнүл,
Тез солар бағда гидасыз бир күл.
Бир гадын бир кишијә олмаса јар,
Бу һәјат бәлкә дә мә'насыз олар.

Нүшабә

Бүтүн улдузлары дүзсән јолума,
Гојсан о ај, күнәши сағ-солума,
Олса јер, көј мәнә гаршы әлбир,
Позмарам әһди, сөзүм бирдир, бир!

Искәндәрин бу чавабдан үмиди гырылыр, далғын вә пәришан бир һал алыр. Өзүнү топлајараг ајаға галхыб кетмәјә һазырлашыр.

Искәндәр

Чох сағ ол, күнүмүз хош кечди, керчәк.
Мәсәлдир: һәр јолчу јолунда кәрәк.

Нүшабә

Ихтијар сизиндир, биздә һәр гонаг,
Әзиздир; вәзифәм һөрмәтдир анчаг!

Искәндәр видалашыб кетмәк истәркән, Кимон һалы пәришан, сач-саггалы дағыныг јорғун һалда онун ајагларына јыхылыр.

Кимон

Јетиш фәрјадыма, еј бөјүк инсан!
Мәни мәһв едәјир бу јерли хаган.

Искәндәр

Кимсиниз?

Кимон

Вурғунам тәбиәтә мән,
Ишыға, атәшә, һәрарәтә мән!
Көјләрә пәрәстиш едән абидәм,
Мүнәччим, философ, һәм дә заһидәм.

Искәндәр

Көрүрәм, симанда шәфәг ојнајыр.
Көзүндә һәгигәт нуру гајнајыр.
Көрүрәм абиддир, рәһм елә она.
Күнаһсыз әлләрин батмасын гана.

Нүшабә

Өзүнү мин дона салан јарамаз,
Амансыз гатилдир, о бағышланмаз!

Искәндәр

Хаган, мән тач гојуб тахта кечәли,
Бош гајтармамышам ачылан әли.
Сән дә, кәл абидин јанында мәни,
Гызартма, бурах бу һәгир бәндәни.
Сөзүмү тутараг һөрмәт ет мәнә;
Гәһрәман Инчини гајтарым сәнә.

Нүшабә

Мәни сән чох јаман јердә гыснадын,
Истәјин күл ачды, јетди мурадын.
Бил, сәнә часуслуг едән бу адам
Чағлајан ешгими гојмушдур накам.

(Кимона)

Итил, кет, кор бајгуш, өлкәмдән узаг,
Сәни гурбан вердим Инчимә анчаг!

Кимон

Чох сағ ол, ејләдин мәни сәрәфраз,

Искәндәр

(Нүшабәјә)

Вердијин хәчаләт әвәзсиз галмаз!

Нүшабә

Һәр заман бу достлуг олсун пајидар.

Искәндәр

Сәмимијјәтимә јохса шүбһән вар?

(Нүшабәјә ашиганә нәзәрләрлә бахараг тәрәфә)

Бахдыгча гәлбимдә гајнајыр ганым.

(Кетмәк үчүн ајаға галхыр)

Күнүмүз хош кечди, чох сағ ол, ханым!

Нүшабә

Тачидар, ихтијар сизиндир, анчаг
Шәфгәтлә азачыг сахлајын ајаг.
Бу күндән мәнимлә бағлајын пејман,
Искәндәр өлкәмә вермәсин зијан.

Искәндәр

Доғрудур, көзәлсән, чамалын вардыр,
Ондан чох ағылын, камалын вардыр.
Мәни јенмәмишди һеч бир һөкмүран,
Бүкүлмәз голуму сән бүкдүн, инан!
Фикрини билирәм, ал вәсигәни,
Нә гәдәр өмрүн вар, сахлар бу сәни.
Һәләлик чох сағ ол, унутма бизи,
Сән кәл ишыгландыр дөвләтимизи.

Нүшабә

Тәшәккүр едирәм, борчумдур, әлбәт.

Искәндәр

Едәрәм һөрмәтә гаршы чох һөрмәт.

(Нүшабә вә сарај адамлары Искәндәри гапыја гәдәр јола салыр).

Нүшабә

Кет, улдуз көрмәсә чан вермәз илан.
Әјиләр ох даша дәјдији заман.

Пәрдә

БЕШИНЧИ ПӘРДӘ

ДОГГУЗУНЧУ ШӘКИЛ

Тәртәр чајы саһилиндә кениш бир ачыглыг. Әтрафда ири, сејрәк ағачлар. Искәндәрин чадыры көрүнүр. Искәндәр гызыл күрсү үстүндә отурмушдур. Онун сағында Әрәсту, әтрафында сәркәрдәләр отурмушлар. Кеф мәчлисидир. Чалғычылар чалыр, Һиндли гыз охујур.

Һиндли гыз

Дарандыгча гыврылыб тел,
Үз үстүндә јана дүшәр.
Әл вурма ки, бу чошгун ел
Бирчә телдән гана дүшәр.

(Шәраб ичилир, Искәндәр дүшүнчәли вә нәш'әсиздир. Һиндли гыз охумасына давам едир.)

Гар-борандыр уча дағлар,
Әтәјиндә селләр чағлар,
Кәклик-турач күләр-ағлар,
Сәс дағa, ормана дүшәр.

Искәндәр

(гәдәһи башына чәкәрәк ачыглы бир сәслә)

Бу чәмәнләрдә ачса да мин күл,
Нејләјим, аһ, ачылмајыр бу көнүл!
Гана дүшсәм дә, бағлыјам о телә,
Кечирә билмәсәм ону мән әлә,
Уча улдузлу талејим дөнәчәк,
Јакдығым[1] шанлы мәш'әлим сөнәчәк!
Јох, јерә вурмарам бу мәнлијими,
Уча, шөвкәтли, шанлы шәнлијими!

[1] Јандырдығым.

Әрәсту

Сәндә јохдур рәјасәтә һөрмәт,
Көрүнүр һәр ишиндә зиддијјәт.

Искәндәр

Нә демәк бу, шүура кәл бир аз!

Әрәсту

Мәрд олан әһдү пејманы гырмаз!

Искәндәр

Һәр диләкдән бу мәнлијим учадыр,
Шанлы, шөвкәтли шәнлијим учадыр!
Бу һәјат һијләдир, чаһан һијлә,
Дүшмәнә төһфәдир јалан, һијлә,
Һијләјә бағлыдыр шүур, гүввәт,
Бах, тәбиәтдә вар бу зиддијјәт!
Ајлы, улдузлу бир күнәшли баһар,
Сонра зүлмәтли гыш, гасырғалы гар.
Боз булудларда илдырым, шимшәк,
Су олур атәш илә һәмаһәнк!
Кечә, күндүз, ишыг, зија, зүлмәт...
Сөјлә, бунлар дејилми зиддијјәт?
Бах, будур мәсләким, будур шүарым,
Бу күнәшлә чичәкләнир баһарым!

Әрәсту

О тәзадларда башга һикмәт вар,
Башгадыр орда ишләнән әсрар,
Кәрдүјүн һәр дүјүмлү зиддијјәт

Бир һәгигәтлә бағлыдыр, әлбәт!
Һамы бир фикрә: хејрә хидмәт едир,
Һамы бир истигамәт илә кедир.
Ким көзүндән думанлары силмәз,
О, һәгигәтләри көрә билмәз!

Искәндәр

Истәјимдир һәгигәтин өзәји.
Дөвләтин, шан вә шөвкәтин бәзәји.

Әрәсту

Гејсәрим, кәл, долашма бир гадына.
Бу јарашмаз сәнин бөјүк адына.

Искәндәр

Охума, еј вәзир, мәнә дастан,
Талејимдир мәним дөјүш, мејдан.
Мән Зәнҹи, Һәбәши, Ираны јендим,
Дүнја гәһрәманы Дараны јендим.
Пәләнкәр шаһ иди Зәнҹә, Һәбәшә,
Мәнәмлик сатырды аја, күнәшә,
Гүрурла гаршымда ҹошуб-гајнады,
Көвдәси топ кими јердә ојнады.
Дара ки тахтындан енмәзди јерә,
Гүруру сығмазды уча көјләрә.
Дүнјада ән адлы бир таҹидарды.
Дағлары титрәдән ордусу варды.
Фатеһ Искәндәрә мәнәмлик сатды,
Гылынҹым бојнуну торпаға атды.
Һиндустан мүлкүнә басынҹа ајаг,
Өмримә баш әјди о варлы торпаг.
Фур бојун әјмәди бу румлу шаһа

Сајмады, кәлмәди уча дәркаһа.
Гылынҹым бојнуну от кими бичди,
Пәләнкәр вә Дара ичәндән ичди.
Адлы пәһләвандыр Чин шаһы Хаган
Онун гүввәтинә баш әјир дөвран.
Гәм тозу кирмәмиш дөвләт бағына.
Ордумла киринҹә Чин торпағына,
Кининин ағзына бир сүмбә тыхды,
Чох бөјүк һөрмәтлә гаршыма чыхды.
Бәрдәли хатунса гүрур сатараг
Кәлмәди көрүшә. Мәни сајмамаг
Шанлы дөвләтимә дејилми тәһгир?
Гәлбими интигам вә кин кәмирир!

Әрәсту

(тәрәфә)

Јенә азғын тиканлы бир чалыдыр!

Искәндәр

О кәниз дә бу күн асылмалыдыр.

Әрәсту

Шөһрәтә алданма, кәл динлә мәни.
Бөјүтмә һәр кичик бир һадисәни.

Искәндәр

Јер көјә чыхса, көј јерә әнсә,
Дағ, дәниз вулкан илә тәрпәнсә,
Дөнмәрәм, севдијим зәфәрдир, ган.
Ачачам бурда ојлә бир мејдан
Ки дашы галмасын даш үстүндә.

Көвдәләр ојнасын баш үстүндә.
Дүнјанын ағасы бу күн мәнәм, мән!
Гуртулуш јох, һәр ким чыха әмримдән.
Кәрәк һәр әмримә баш әјсин чаһан,
Овчумда топ кими ојнасын дөвран.
Гүввәтим, шөвкәтим билинсин кәрәк!
Фатеһләр тарихдән силинсин кәрәк!

Ә р ә с т у

(тәрәфә).

Бир әграб кимидир бу тачидарлар.
Нә гулаг, нә дә көз дешикләри вар.

А т т а л

Чырағы өлүмдүр күнәш мәш'әли,
Сәндәдир гүдрәтин сарсылмаз әли.

И с к ә н д ә р

(үзүнү сәркәрдә Аттала тутуб ачыглы вә кәскин бир сәслә)

Тез, дөјүш тәбили чалдыр, еј Аттал!
Боруларла бу јурда вәлвәлә сал!
Киришәк һәрбә, талеји сынајаг.

Аттал баш әјиб кедир.

Ә р ә с т у

Гејсәрим, шөһрәти, инады бурах.

Дүнја бир бешикдир, инсан бир чочуг.
Вичданлар шөһрәтә олмушдур гујруг.

Сәһнә архасында бору вә тәбил сәсләри учалыр. Искәндәр гылынчыны чәкәрәк сүр'әтли аддымларла сәһнәдән кедир. Сәркәрдәләр онун ардынча кедиркән сәһнә гаранлыглашыр.

П ә р д ә

ОНУНЧУ ШӘКИЛ

Дөјүш мејданы. Нүшабә ордусу илә Искәндәр ордусу арасында гызғын вурушма кедир, арабир пәһләванларын нә'рәси, сәркәрдәләрин бағыртысы, јаралыларын инилтиси ешидилир.

Т ә р х а н

Сән еј хамхәјаллы, уғурсуз чочуг,
Ал гылынчымы өп!

А х и л л е с

Гүрурланма чох.
Ал, кәлди, сусдурар сәни бу өлүм!

Т ә р х а н

Өлүмләр үстүндән атылмыш көнлүм.

Вурушурлар.

К ә р а ј

Ал, башлар кәмирән әждаһадыр бу!

А т т а л

Јенилмәз, өлкәләр фәтһ едән орду!

К ә р а ј

Кәл, анан сүнкүмә јем доғмуш сизи!

Аттал

Һәлә јер көрмәмиш румлунун дизи!

Вурушурлар.

Улуғ бәј

(кәлир)

Вурун һеј, икидләр, бизимдир зәфәр!
Дәмир мәнкәнәдә әзилир гејсәр!

Клит

(кәлир)

Бәхтини зәфәрлә сынамыш ордум!
Бир сүрү довшандыр гаршыда...

Улуғ бәј

Еј Рум!
Дејил бу һинд илә һәбәш меjданы.
Јунанлы јенәнмәз Азәрбајчаны.

Вурушурлар.

Кәрај

Вур, ешгин күнәши мәш'әлдир бизә!

Ахиллес

Вур, башлар бичилсин, ган чыхсын дизә!

Кәрај вуруб Ахиллеси јаралајыр.

Тәрхан

(Аттала һүчум едәрәк)

Ал, көјдән мәләкләр етсин тамаша!

Улуча

(кәләрәк)

Вур, сүнкүн дүшмәни чатсын баш-баша!
Чох башлар бичмиш бу гоча әждаһа.

Клит

Вур, олсун јағынын талеји гара!

Кәрај

Вур, гангал кими бич хам хәјаллары!

Флут

Бу гылынч инләтди чох оғуллары!

(Гылынчла вуруб Кәрајы јаралајыр.)

Улуча

(Улуғ бәјә јахынлашараг)
Јубанма, Инчини чәкирләр дара.

Улуғ бәј

Аһ, дүнја көзүмдә кејинди гара!

(румлу әскәрини вурур)

Румлу

Уф, аман!

Т ә р х а н

Өл, алчаг!

У л у ч а

Инчини гуртар!

А т т а л

Јох ничат.

У л у ғ б ә ј

Бәс дөјүш?

У л у ч а

Күчүмүз чатар!

У л у ғ б ә ј

Тәрхан, кәл архамча, кәлин, икидләр!

К л и т

Вурун, һеј румлулар, бизимдир зәфәр!

У л у ғ б ә ј

Бу елләр ешгинә, вәтән ешгинә!
Көзүнү јолума дикән ешгинә!

Улуғ бәј бир нечә икидлә дүшмән сыраларыны јарараг сәһнәдән узаглашыр, гызғын вуруш давам едир, сәһнә гаранлыглашыр.

П ә р д ә

ОН БИРИНЧИ ШӘКИЛ

Јахында һәлә тикилиб гуртармамыш бир гәл'ә көрүнүр. Габагда Ш ә һ п ә р, онун ардынча әлләри бағлы И н ч и бир нечә Р у м ә с к ә р и гаршысында кәлир. Шәһпәр кәнарда олан јени тикилмиш гәл'әнин јанындакы гочаман бир ағача јахынлашыб, әлиндәки ипи галын бир будаға атараг, Инчини асмаға һазырлашыр. Узагдан гылынчларын шаггылтысы, охларын выјылтысы, пәһләванларын нә'рәси ешидилир. Инчи көзләрини һәсрәтлә узаглара дикир.

И н ч и

Көзләрим анчаг ону көрмәкдә, бахсам һәр јана.
Аһ, онун јалныз хәјалы бир тәсәллидир чана!
Ајрылыгдыр, севкилим, аһ, көксүмү һәсрәт дәлир,
Чых тамашаја, башым ешгин јолунда јүксәлир!

(бир гәдәр сусдугдан сонра)

Һәр шәфәгдә бу көнүл үмид сезәрди бир заман,
Һәр сәһәрдә бир тәсәлли, һәр фиданда бир чаһан,
Һәр гығылчымда һәрарәт, һәр чичәкдә шән һәјат,
Илдырымларда мәтанәт, одлу шимшәкдә ганад.
Беләдәрс вермиш бөјүк устад олан севким мана,
Кечди о шән күнләрим, лә'нәт вәфасыз дөврана!

К и м о н

(кәлиб Инчинин сөзләрини динләдикдән сонра)

Чох мырылданма, сәни дар көзләјир, кеч, кәл бәри!

Инчини ағача сары сүрүкләјир.

И н ч и

Севки уғрунда мәни дардан асыр Рум гејсәри.
Сакит ол, чырпынма, көнлүм, мәрд кими вер имтаһан.

Кимон

Бах, өлүркән дә гүрурдан чәкмәјир әл...

Ағачын будагларындан асылан ипи Инчинин боғазына кечирмәк истәркән Инчи она мане олур.

Инчи

Бир дајан!
(дејиб көзләрини узаглара дикәрәк)
Әлвида, еј дөвләтим, еј милләтим, јурдум-јувам!
Әлвида, еј севкилим, шән күнләрим, севким-сәфам!

О, көзләрини гапајыр. Кимон вә Шәһпәр Инчини дара чәкмәк истәркән габагча Улуғ бәј, онун ардынча бир нечә икид кәлир.

Улуғ бәј

Еј дајан!

Инчи

Сәнсән, Улуғ!

Кимон

(Шәһпәрә)

Гојма, Улуғдур бу!

Шәһпәр

(Улуғун гаршысыны кәсәрәк)

Дајан!

Улуғ бәј

Аһ, сәфил, алчаг!

Вуруш башланыр, Улуғ Шәһпәри вуруб јерә јыхыр.

Инчи

(Кимону көстәрәрәк)

Улуғ, бу хаинә вермә аман!
Салуру гәтл ејләјән часус Мәликдир, дурма, вур!

Кимон

(Инчини сүрүкләјәрәк)

Кәл бәри, јох гуртулуш!

Инчи

Әл чәк, гудуз!

Кимон

(Инчини бычагла јаралајараг)

Сус, чәнки!

Улуғ бәј

(Кимонун үзәринә атылараг)

Дур!..
Јахшы дүшдүн чәнкимә, Салур кими гардаш ганы
Јердә галмаз!

Кимон

Бу гылынчдыр сусдуран нәр асланы!

Икидләр вурушда сағ галмыш Рум әскәрләрини сыхышдырыб узаглашырлар.

Улуғ бәј

Динмә, сус! Бах, ким кимә мејдан охур, әф'и илан!
Ал, чәзан... гој галмасын сатгындан аләмдә нишан!

(Улуғ бәј Кимону өлдүрдүкдән сонра јерә сәрилмиш Инчијә јахынлашыр, ону голлары арасына алыр.)

Инчи!..

Инчи

Аһ, бу сәнмисән, ја дадлы бир рө'јамыдыр?
Бир һәгигәтми бу, јохса назәнин хүлјамыдыр?

Улуғ бәј

Севкилим, гәлбим, һәјатым, чох ағырдырмы јаран?

Инчи

Гәлбими, аһ, сызладыр башга јара... хаин заман
Гојмады кам алмаға...

Улуғ бәј

Сән бу гара фикри бурах,
Гаршыда шән күнләрин вар.

Инчи

Гәлбими дәлмиш бычаг.

Улуғ бәј

Гәм јемә сән, севкилим, гатилдән алдым интигам!
Көзләјир хаган бизи, дур!

Инчи

Чох ағырдыр бу јарам,
Сән, Улуғ, дурма, чәкил кет, көрмәсин дүшмән сәни,
Ешгинә гурбан верәрсән дөвләти, һәм өлкәни.

Улуғ бәј

Горхма, Инчи, ордума басгын едән Рум гејсәри
Дүшдү ејлә бир кәмәндә, чыхмаз ордан әскәри.
Галх кедәк, галх, севкилим, кәлдим сәни гуртармаға.

Инчи

Тагәтим јохдур, Улуғ, салмыш әҹәл бу торпаға.

Улуғ бәј

Биз ки, әһд етдик сәнинлә бир күлүб, бир ағлајаг.

Инчи

Мән вәфасыз чыхмадым, гәлбим сусур, сәндән ираг...

Улуғ бәј

Дур, һәјатым, һеч сусармы ешглә чарпан үрәк?
Дүшмәни мәһв етмәмиш өлмәк јарашмаз, дур, кедәк.

Инчи

Истәјим гәлбимдә галды, чатмада һичран дәми,
Дүшмәнә чејнәтмә бу шанлы, шәрәфли өлкәми!
Сән јаша, ол бәхтијар, еј севкилим, аһ... Әлвида!

Инчи көзләрини гапајыр.

Улуғ бәј

Севкилим, салма бу һәсрәт көнлүмү гызмар ода!
Сәнсиз ачмаз күл чәмәндә, дур гураг бир ашијан.
Бәхтијар олмаз ҹаһанда севкиси накам олан.
Дин, ҹаваб вер, сусма, бағрым чатлајыр, Инчи, бу нә?
Сәнми сөндүн, ја дөнүк дөвранмы дөндү тәрсинә?

Битмәмиш гөнчә додагларда күлүш, аһ, ачмадан
Гөнчәми солдурду гејсәр, үстүнү алды хәзан.
Аһ, мәни јалныз бурахдын, дәрдә салдын елләри!
Ким итирмишдир белә парлаг, јеканә үлкәри?
Инчи, анд олсун бу сөнмәз, бу түкәнмәз ешгимә!
Сәнсиз олсам да фәлакәт гајнағы, батсам гәмә,
Өлкәмин еј мәрд гызы, бу ганы јердә гојмарам!
Интигам һиссилә долмуш гәлбим истәр интигам!
Ганлы мејданда гурум мән ејлә бир мәш'әл кәрәк,
Инләсин јер, көј, дәниз, әһсән десин чәрхи-фәләк!

Пәрдә

ОН ИКИНЧИ ШӘКИЛ

Бешинчи пәрдәнин биринчи шәклиндәки көрүнүш. Дан јери тәзәчә гызармышдыр. Јахында гылынч шаггылтысы, мизраг, топпуз сәсләри, арабир пәһләван нә'рәләри ешидилир. Искәндәр һүндүр бир тәпәликдә дајанмышдыр. Онун јанында Әрәсту вә бир нечә сәркәрдә вардыр. Онлар јахында кедән вуруш мүшаһидә едирләр.

Искәндәр

Ордулар кәлмишдир гаршы-гаршыја.

Әрәсту

Нә'рәләр гопдугча инләјир дүнја.

Искәндәр

Һа, Клит, гәһрәман, гочаг сәркәрдә.
Дүшмәнин гәлбини јар сән һәр јердә!
Билирәм ки, Клит газанар зәфәр.

Әрәсту

Нә заман басылмыш румлу Искәндәр?

Искәндәр

(вуруш мејданына диггәтлә бахараг)
Аһ, нечин гол-ганад ачмајыр орду?

Әрәсту

Дүшмән дә ајыгмыш, бах, һијлә гурду.
Диггәт ет, һәлгәјә салыблар бизи.

Искәндәр

Ашар о һалганы јунан дәнизи!

Әрәсту

Дүшмәнә сәнкәрмиш гајалар, дағлар,
Мешәләр, кечидләр...

Искәндәр

Аһ, Кимон гәддар!
Вердији хәбәрләр јаланмыш, јалан!

Әрәсту

Ону да алдатмыш ағыллы дүшман.

Искәндәр

(вуруш мејданына бахараг, тәәччүблә)
Бу нәдир, бу нәдир? Вәзир, нә демәк?
Дүшмәнин мәркәзи јарылсын кәрәк!

Кетмәк истәркән Әрәсту ону сахлајыр.

Ә р ә с т у

Һәјәчан етмә, дур, улу тачидар!

И с к ә н д ә р

(вуруш меjданына бахараг)

Һа, Клит! Һа икид! Гәһрәман сәрдар!

(Аттал тәләсик кәлир, Искәндәр һәјәчанла ондан сорушур).

Сәркәрдә, дурма, вер дөјүшдән хәбәр!

А т т а л

Вәзијјәт ағырдыр, еј бөјүк гејсәр!
Одлу гумбаралар, зәһәрли охлар
Гәһрәман ордуда гојмады тутар,
Һәр тәрәф дәрәдир, тәпә, јохушдур,
Дәрәләр, хәндәкләр селлә долмушдур.
Дүшмән чох икиддир, билмәјир горху.
Бош кечмир сүнкүсү, гылынчы, оху...

И с к ә н д ә р

Оф!.. Мәним гәлбими дәлди бу хәбәр.
Кәл кедәк.

Кетмәк истәркән Әрәсту ону сахлајыр.

Ә р ә с т у

Тәләсмә, шөвкәтли гејсәр,
Дүшмәндә чох маһир нишанчылар вар.
Охлар, гумбаралар сизи јаралар,
Ордумуз басылмаз Азәрбајчана!

И с к ә н д ә р

Кимдир о ағ атлы дүшмән, бахсана!
Гылынчы башындан елә бәрк чахды,
Көвдәси торпаға су кими ахды.

А т т а л

Сәркәрдә Улуғдур, зор пәһләвандыр,
Дөјүшдә икиддир, чох гәһрәмандыр.

И с к ә н д ә р

Әждаһа олса да, тә'рифә дәјмәз.
Өмрими кет сөјлә: јарылсын мәркәз.
Һәм дә сағ чинаһа көндәрин гүввәт,
Чалышын, дүшмәнә вермәјин фүрсәт!

Аттал кедир, Ф л у т кәлиб баш әјир.

Ф л у т

Гејсәрим, сағ чинаһ позулду јаман,
Дүшмәнләр һүчума кечди һәр јандан.
Дөјүшкән икидләр олду чох тәләф,
Дүшдү чиркаблара о шан, о шәрәф!

И с к ә н д ә р

Нә мырылданырсан, еј сәфил, мискин?
Сәндә нә һүнәр вар, нә вүгар, тәмкин.
Кет гадын палтары кејин, еј алчаг!
Сәнә лајиг дејил һеч гылынч вурмаг!

Ф л у т

Јох-јох, бу тәһгирин чәкилмәз, гејсәр!
Һинд илә Ираны фәтһ едән әрләр,

Гәһрәман икидләр, сөјлә, кимләрдир?
Јохса ки зәннинчә, тәк Искәндәрдир?

Искәндәр

Гәлбими јахды, аһ, бу кинли көпәк.

Искәндәр гылынчы чәкиб Флуту вурмаг истәркән Әрәсту ону сахлајыр.

Әрәсту

Бир кәнч сәркәрдәјә бу кин нә кәрәк!

Искәндәр

Онда нә һүнәр вар, нә ағыл, шүур,
Һәддини билмәјир бу азғын гулдур.

Флут

Бағышла мәни, еј шөвкәтли гејсәр,
Дәјишдин, дејилсән бөјүк Искәндәр.
О һәрис олдуғун дәбдәбә, шөһрәт
Јунана верәчәк бөјүк фәлакәт!

Искәндәр

Фитнәдир, фитнәдир, бу азғын гулдур.
Бах, мүнафигләрин чәзасы будур!

Искәндәр әлиндәки гылынчла Флуту вуруб өлдүрүр. Сәркәрдәләр арасында наразылыг дүшүр.

Әрәсту

Аһ!.. Гејсәр, нејләдин?

Сәркәрдәләр

Бу, чинајәтдир!

Ахиллес

Өлкәјә, дөвләтә бу, хәјанәтдир!

Бу заман Флутун атасы Парменун кәлир. Искәндәрин гаршысында баш әјир.

Парменун

Нә гәдәр јазда шәнләнир һәр бағ,
Һәр гызылкүл олур ишыглы чыраг.
Талејин олсун өјлә шән, хәндан!
Сәндән алсын јашыллығы бу чаһан!
Фәләкин алнына јазылсын адын.
Чичәк ачсын һәр истәјин, мурадын!

Искәндәр

Нечәдир, сөјлә, наибим, сәрдар?

Парменун

Сизә чох-чох саламы, һөрмәти вар.
Наибин вердији бир әмрә көрә,
Уча дәркаһа кәлмишәм хәбәрә.
(әлиндәки мәктубу Искәндәрә верир)
Һәр јердә Ираны бүрүмүш үсјан,
Ордунун гәлбинә чөкүб һәјәчан.
Шаһгубад адлы бир бәла төрәмиш,
Наиби сарсыдыр бу горхулу иш.
Чох сијасәтчидир бу фитнә чәсур,
Башына топламыш нечә мин гулдур.
«Кејгубад нәслијәм» дејир о, һәлә,
Бир Кәјан бајрағы кечирмиш әлә.

Бөјүјүр һәр тәрәфдә кин, үсјан.
Интигам илә чалханыр Иран.
Чатмаса бу јахында күчлү көмәк,
Бүтүн Ираны фәтһ, зәбт едәчәк.

Искәндәр

Аһ, сәбрим түкәнди, бу түлкү
Сајмајыр шири, билмәјир үркү.

Әрәсту

Гәлбини сармасын дүшүнчә, мәлал.

Искәндәр

Аләмә ит һүрәр, бизә дә чаггал!

Парменун гәл'әјә тәрәф кедиркән гәл'ә јанында дүшмүш Флутун чәназәсини көрәрәк һәјәчанла өзүнү онун үзринә атыр.

Парменун

Аһ, Флут, сәнмисән, икид оғлум!
Чырағым сөндү, аһ, гырылды голум.
Өлүмүн ағзына ким атды сәни?
Гөнчә икән нечин саралтды сәни?
Сәнә ким гыјды? Һансы бир алчаг?

Искәндәр

(ачыглы)

Һәддини кечмә!..

Парменун

(Искәндәрә)

Ган ичән ахмаг!

Парменун гылынчыны чәкиб Искәндәрин үстүнә һүчум едәркән Әрәсту онун гаршысыны кәсир.

Әрәсту

Парменун, дур, ана вәтән, дөвләт
Интизама едир сәни дә'вәт!
Бу чыхыш, мәнчә, бир фәлакәтдир,
Өлкәјә, дөвләтә хәјанәтдир!

Парменунун голлары јанына дүшүр. Кәнарда дајанмыш сәркәрдәләр Флутун чәназәсини апарырлар.

Парменун

(өз-өзүнә)

Етдијим хидмәтә бу олду әвәз?
Буну дүшмән дә дүшмәнә етмәз.

Көз јашларыны силәрәк оғлунун чәназәси ардынча кедир. Әрәсту философанә нәзәрләрлә әтрафы көздән кечирир.

Әрәсту

Јенә дәһшәтлә сарсылыр афаг!
Јенә ган пүскүрүр дәниз, торпаг!
Дамғаланмыш ағыл, дүшүнчә, үрәк...
Сеһрү тилсимлә ојнајыр бу фәләк!

Јанында гылынч шаггылтысы, мизраг, топпуз сәси, арабир дәһшәтли нә'рәләр ешидилир.

Искәндәр

Гәлбими бир инадлы гүввәт әзир,
Фикрини сөјлә, еј ағыллы вәзир!
Дөјүшә вар бу күн ики мејдан:
Һансыны мәсләһәт көрүр јарадан?

Әрәсту

Иран әлдән кедәрсә горхулудур!
Јатыр үсјаны, ән хејирли будур!
Чох ағырдыр бу һал, бу вәзијјәт,
Азалыб орду, галмајыб гүввәт.
Һәм дә сәркәрдәләр ичиндә нифаг
Кет-кедә көк салыр, инады бурах!
Һәләлик сән барыш бу хаганла,
Ојнама һәр дәгигә дөвранла!
Јенидән дүлса гүввәтә Иран
Кедәр әлдән вәтән, кедәр јунан!

Бу заман Искәндәр ордусундан бир нечә нәфәр Нүшабә ордусунун тәзјиги алтында сәһнәјә доғру кериләјиб вуруша-вуруша узаглашыр. Онларын ардынча Улуғ бәј бир дүшмән сәркәрдәсини сәһнәнин ортасына тәрәф кәтириб гылынчла өлдүрүр. Тәпә башында дајанмыш Искәндәр әли илә үзүнү өртүр.

Улуғ бәј

Еј шөһрәт дүшкүнү, гүрурлу гејсәр,
Гаршы чых, ја икид пәһләван көндәр!

Искәндәр

(јанындакы Клитә)

Кет, Клит, кет сусдур мәғрур јағыны,
Әждаһанла солдур һәјат бағыны!

Клит мејдана атылыр. Улуғ бәј әлиндәки гылынчыны көјдә ојнадараг, рәчәз охујур.

Улуғ бәј

Филләри чејнәјән Улуғ бәј мәнәм!
Дәмирдән јоғрулмуш поладбәдәнәм!
Гәдәһим дүшмәнин баш тасындандыр,
Бу кәскин гылынчым ганлы вулкандыр.
Сәни әждаһама јем доғмуш анан,
Истәрсән кәл сына, бу сән, бу мејдан!

Клит

(әлиндәки гылынчы ојнадараг)

Асланлар үркүдән Клит, бах, мәнәм!
Дүшмәнин ганындан шәраб ичәнәм.
Күрзүмә баш әјир әјилмәз дүнја,
Мән кәмәнд атырам күнәшә, аја,..
Мәни бу дүнјада јенән олмамыш!
Вүчудум јанар бир очагдыр јаз, гыш.

Һәр икиси бир-биринә һүчум едәрәк вурушурлар. Архадакы вурушма сәси кетдикчә јахынлашыр.

Улуғ бәј

Билинәр һүнәрин, күч вермә дилә!

Клит

Бу гылынч сәни дә дөндәрәр күлә!

Улуғ бәј илә Клит сәһнәнин ортасында чынаг-чынаға дурдуғу заман Нүшабә илдырым сүр'әтилә сәһнәјә атылараг әлиндәки гылынчла ағыр бир зәрбә ендириб, онларын гаршы-гаршыја дајанмыш галханларыны бир-бириндән ајырыр.

Нүшабә

(Искәндәрә)

Гаршы чых, еј гүрур сачан гејсәр!
Ики гоч бу нифагы һәлл ејләр.
Од јағыр әждаһамын ағзындан,
Истәјир ән гүрурлу бир гурбан!

Искәндәр

(гәзәблә)

Чох өјүнмә, гүруру, лафи бурах!
Јарамаз бунча садәдил олмаг.
Јенмишәм Һинди, Зәнчи, Ираны,
О чаһан гәһрәманы Дараны.
Сәнә гаршы чыхарса Искәндәр,
Мәнә дүнја һәгарәт илә күләр.
Бујурун, дост кими едәк рәфтар.
Мәнә дикбашлыг етсән, еј салар,
Фур, Дара ичән о шәрбәтдән
Ичәчәксән, өлүмлә ојнама сән!

Нүшабә

Мән мәнәм, сән дә сән, нәдир бу гүрур!
Мән нә Дара, Пәләнкәрәм, нә дә Фур.
Еј инадла гүрур сатан сәрхош!
Сәндә инсан тәбиәти јохмуш.
Бир чаһан инләјир о пәнчәндә,
Кәл көрәк гүввә сәндәдир, мәндә!

Һәр икиси гылынчыны чәкиб вуруша һазырлашыр.

Искәндәр

Бөјлә тәһгирин, аһ, чәзасы нәдир?

Нүшабә

Өз атан ејләмиш сәни тәһгир,
Чүнки доғмуш сәни кәбинсиз ана.

Искәндәр

Ох илә вурду гәлбимин башына.

(Гылынчы чәкиб һүчум едир)

Гәзәбимдән әсир бүтүн бәдәним.

Нүшабә

(гылынчы рәдд едәрәк)

Еј Филиппин мүгәддәс оғлу, мәним
Нә голум титрәјир, нә дә үрәјим!
Вәтән азадлыгы бөјүк диләјим.

Һәр икиси вурушур, Искәндәрин гылынчы јерә дүшүр. Нүшабә гылынчы көтүрүб Искәндәрә верир.

Әрәсту

(Искәндәрә јахынлашыб кинли сәслә)
Қинини уд, сијасәтә әл гат!

Искәндәр

Дурма, бу фикри дүшмәнә анлат!

Әрәсту

Еј әдаләтли, мөһтәрәм хаган!
Нә кәрәк бу дөјүш, бу фитнә, бу ган?
Ҝинли говгадан әл чәкир гејсәр,
Сән дә бу сүлһә кәл риза көстәр.
Гејсәрин вардыр еһтирамы сизә,
Дост кими кирмиш иди өлкәнизә,
Јенә дә дост кими дөнүр вәтәнә.

Нүшабә

Һеч инанмаг олармы ганичәнә?
Һијләнин гардашы сијасәтдир!
Бу да бир пәрдәли хәјанәтдир.
Аталар сөјләмиш: көрүнчә сагын
Башыны о зәһәрли әждаһанын!

Әрәсту

Еј ағыллы икид, чәсур хаган!
Бу Әрәстуја сән үрәкдән инан.
Бурда нә пәрдәли хәјанәт вар,
Нә дә бир һијлә, ја сијасәт вар!

Нүшабә

Бәллидир, кинлә чалханыр Иран,
Чағырыр гејсәри бөјүк үсјан!
Дедијин сүлһә разыјам мән дә.

Әрәсту

Ордуна вер хәбәр буну сән дә.

Искәндәр

(Клитә)

Тәбли вурдур, кет ордуну галдыр!

Клит кедир, Әрәсту Искәндәрә јахынлашыр.

Нүшабә

(Улуғ бәјә)

Барышыг вар дејә, бору чалдыр!

Әрәсту

Нә кәрәк бу кәдәр, дүшүнчә? Кедәк!
Бир мәсәлдир бу: јолчу јолда кәрәк!

Искәндәр

(һәјәчан кечирәрәк)

Бир гијамәт ачым о торпагда
Дүмдүз олсун бүтүн дәрә, дағ да.
Нә Хорасан гојум, нә дә Иран...
Анласынлар нәдир мәнә үсјан.

Сәһнә архасындан Искәндәр ордусунун бору сәсләри ешидилир.

Улуча

(Нүшабәјә јахынлашараг)

Гаплан Иранда гурмуш өјлә дузаг,
Орада әл-гол ачмаг олмајачаг

(Сәһнә архасында тәбилләр сәсләнир)

Әрәсту

Она галсын бу дәбдәбә, бу чадыр..

Искәндәр

Бу дөнүк чарх, бах, нәләр јарадыр!

Сәһнә архасында Нүшабә ордусунун бору сәсләри ешидилир.

Искәндәр

(сәһнәјә топлашмыш Рум ордусуна нәзәр саларағ)

Әлвида, еј сәфил, рәзил өлкә!
Сәнә бир күн јолум дүшәр, бәлкә.

Искәндәр өз сәркәрдәләри илә бәрабәр сәһнәдән узаглашаркән Нүшабә она јахынлашыр.

Нүшабә

Кет, бу дадлы хәјалдыр анҹаг!
Чох Искәндәр башы јемиш бу оҹаг.
Бурада чох мәнәм дејән башлар
Өзүнә өз әлилә газды мәзар.

Искәндәр ордусу сәһнәдән узаглашыр. Нүшабә ордусу, Кәрај, Тәрхан өз икидләри илә сәһнәјә кәлирләр.

Улуча

(Нүшабәјә јахынлашараг)

Кимдә вардырса әгл, әзм, һүнәр,
Һәр нәһәнки мәһарәт илә јенәр!

Улуғ бәј

(Нүшабәјә јахынлашараг)

Јаша, хаган, сәнә баш әјди зәфәр,
Әзмин алтында инләди гејсәр.

Кәрај

Көјә дәјсин әјилмәјән о башын!

Тәрхан

(Нүшабәјә)

Меһраб олсун ҹаһана әјри гашын!

Нүшабә

Бабалардан сүзүлдү саф ганымыз.
Нә гәдәр вар һәјатымыз, ҹанымыз
Бизи гојнунда бәсләјән торпаг
Дүшмәнә, бил ки, тапдаг олмајаҹаг!
Гәлбимиздир бөлүнмәјән вәтәним!

Тәрхан

О мәнимдир!

Кәрај

О мәнимдир!

Һамы

О мәним!

Пәрдә

1945

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Бәкир Нәбијев. *Јери үрәкләрдәдир.* . . 5

Поемалар

Гочполад 9
Тапдыг дәдә . , ... 84
Зәһмәт вә Зинәт 109
Әдһәм . . . . : 121

Пјес

Нүшабә 129

Редактору *М. Зејналова.*
Рәссамы *А. Мәммәдов.*
Бәдии редактору *В. Сарычалинскаја.*
Техники редактору *Л. Абдуллајева.*
Корректорлары *М. Маһмудов, М. Абдулзадә.*

Јығылмаға верилмиш 29/X-1976-чы ил. Чапа имзаланмыш 1/III- 977-чи ил. Кағыз форматы 70×108 $^{1}/_{32}$. Кағыз № 1. Физики ч/в. 8,25. Шәрти ч/в. 11,55. Учот нәшр. в. 8,2. Сифариш № 285. Тиражы 20000. Гијмәти 96 гәп.

Азәрбајчан ССР Назирләр Советинин Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси.

„Кәнчлик“ нәшријјаты,
Бакы, Һүсү Һачыјев күчәси, 4.

Үз габығы 26-лар мәтбәәсиндә чап едилмишдир.

„Гызыл Шәрг“ мәтбәәси,
Бакы, Һәзи Асланов күчәси, 80.

Тәкрар нәшр

АБДУЛЛА ШАИК
(Талыбзадә Абдулла Мустафа оглы)
ГОЧПОЛАД
(Поэмы и пьеса)
(На азербайджанском языке)
Гянджлик
Баку — 1977

96 гәп.